ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE

ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

4

TOMUL 38

OCTOMBRIE — DECEMBRIE

1987

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

În ţară, revista se poate procura prin poştă, numai pe bază de abonament. Preţul unui abonament anual este de 140 lei.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ROMPRES-FILATELIA, departamentul import-export presă, P.O. Box 12—201, telex 10376, Bucureşti, Calea Griviţei 64—66, România, sau la reprezentanţii săi în străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Colegiului de redacţie pe adresa: 71 119, str. I. C. Frimu 11, Bucureşti.

Apare de 4 ori pe an

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 38 **Nr. 4** **octombrie—decembrie 1987**

SUMAR

STUDII

VALERIU SÎRBU, Credințe magico-religioase ale geto-dacilor reflectate în descoperirile arheologice 303

DISCUȚII

CONSTANTIN PREDA, Între ipoteză, certitudine și adevăr în interpretarea și înțelegerea monetăriei geto-dacice 323

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

PETRE ROMAN, Despre istoricul cercetărilor și stratigrafia unor așezări din Ostrovul Corbului 335

EUGEN COMȘA, Mormintele cu ocru din movila I de la Găvăneștii Vechi 367

M. ȘT. UDRESCU, Studiul resturilor osteologice animale din secolele XIII — XIV descoperite în cetatea Comanci, jud. Brașov 389

CRONICA

CONSTANTIN C. PETOLESCU, Cronica epigrafică a României (VI, 1986) 393

NECROLOG

ANDRÉ LEROI-GOURHAN (Marin Cârciumaru) 403

INDICE 407

ABREVIERI 409

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 38 **No 4** **octobre—décembre 1987**

SOMMAIRE

ÉTUDES

VALERIU SÎRBU, Croyances magico-religieuses des Géto-Daces reflétées dans les découvertes archéologiques 303

DISCUSSIONS

CONSTANTIN PREDA, Zwischen Hypothese, Tatsache und Wahrheit in der Erläuterung und dem Verständnis der geto-dakischen Prägung 323

MATÉRIAUX ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES

PETRE ROMAN, Über die Forschungsgeschichte und Stratigraphie einiger Siedlungen aus Ostrovul Corbului 335

EUGEN COMŞA, Les tombes à ocre du tumulus I à Glăvăneştii Vechi 367

M. ŞT. UDRESCU, L'étude des fragments ostéologiques animales (XIIIe — XIVe siècles) découverts dans le château-fort de Comana, dép. de Braşov 389

CHRONIQUE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, Chronique épigraphique de Roumanie (VI, 1986) 393

NÉCROLOGIE

ANDRÉ LEROI-GOURHAN (Marin Cârciumaru) 403

INDEX 407

ABRÉVIATIONS 409

CREDINȚE MAGICO-RELIGIOASE ALE GETO-DACILOR REFLECTATE ÎN DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE

de VALERIU SÎRBU

Cunoașterea vieții spirituale a populațiilor „primitive" constituie unul din cele mai dificile aspecte ale cercetării științifice, atît datorită complexității fenomenelor în sine, cît și așa-numitei „opacități" a documentelor arheologice. Această dificultate este cu atît mai mare cu cît este asociată cu lipsa sau sărăcia documentelor scrise, așa cum este cazul pentru geto-daci. Descoperirile arheologice au rămas, în acest caz, sursa principală prin care se mai pot aduce noi contribuții la cunoașterea vieții spirituale a strămoșilor noștri, rămînînd puține speranțe prin noi interpretări ale izvoarelor scrise.

Astăzi există mai multe șanse de reușită datorită acumulării unui număr mai mare de descoperiri, riguros cercetate, și a unui fundament teoretic bine structurat prin noi interpretări ale observațiilor etno-sociale și culturale la populațiile „primitive".

În continuare vom prezenta, succint, cîteva asemenea descoperiri care reflectă unele credințe magico-religioase ale geto-dacilor, încercind apoi să deslușim semnificațiile lor.

1 *BUNEȘTI — AVEREȘTI* (jud. Vaslui)

Într-o locuință din cetatea de aici s-au descoperit :

a) într-un vas modelat cu mîna și decorat cu un brîu în relief, întrerupt de patru proeminențe, s-au depus : 6 figurine antropomorfe, o „zornăitoare", o piesă conică la un capăt și aplatizată la celălalt în formă de canin și un văscior în miniatură, toate din argilă (fig. 1). Figurinele antropomorfe (î = cca 20 mm) sînt unitare tipologic — capul nediferențiat de trunchi, fără mîini, picioarele indicate prin mici proemineţe conice, detaliile feței abia schițate ;

b) într-o cană, acoperite cu un topor din fier, se aflau : două brățări din sîrmă de argint, două perle din aur, un inel din bronz și două coliere — unul format din 71 de mărgele de chihlimbar și 4 din pastă sticloasă și altul format din 70 ramuri de corali și 2 cochilii de Kauri ;

c) un depozit de 9 topoare și 2 călcîie de lance din fier, legate, de o parte și de alta, cu două piese circulare din fier prevăzute cu un nit

Prin dimensiuni (56 m²) și prin compoziția acestor trei descoperiri, unele cu certe semnificații magico-religioase, apreciem că locuința aparține unui „specialist" al sacrului din comunitatea de aici. Sec. IV—III î.en..

S C I V A, tomul 38, nr. 4, București, octombrie—decembrie 1987, p. 303—322

Apar, însă, unele neconcordanțe între textul publicat, în care se specifică că toate aceste trei depozite ar aparține locuinței nr. 32, și planul aceleiași locuințe (p. 33, fig. 1), în care se observă că depozitul nr. 3 (cu podoabe) s-a găsit în afara ei, iar depozitul nr. 1 (cu figurine) ar putea fi depus la umplerea ei.

V. V. Bazarciuc 1987, p. 33—39, fig. 1—6.

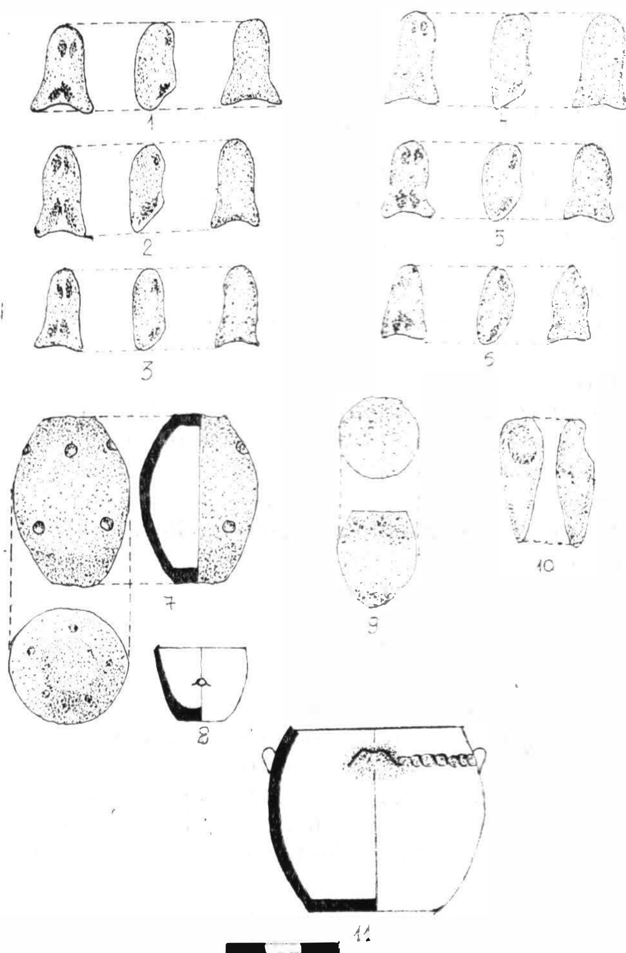

Fig. 1. Buncești—Avrești. Piese descoperite într-o locuință (după V.V. Bazarciuc).

2 *CUCORĂNI* (jud. Botoșani)

În bordeiul nr. 15 s-au găsit: o figurină zoomorfă reprezentînd un mistreț, 3 fusaiole, din care una are 5 incizii echidistante, o lingură în miniatură, o carapace de broască țestoasă și așchii de os lustruite. Sec. III-II î.e.n.

S. Teodor 1975, p. 129—136.

3 *DUMBRAVA* (jud. Iași)

Pe latura de nord-est a unei locuințe de suprafață se aflau : 2 figurine de porc mistreț, flancate de 2 cești-opaiț în miniatură, un rhyton și o roată. Un mistreț (50×40×39 mm), de la care se păstrează numai partea anterioară, cu botul retezat, greabănul înalt, are o cavitate în abdomue

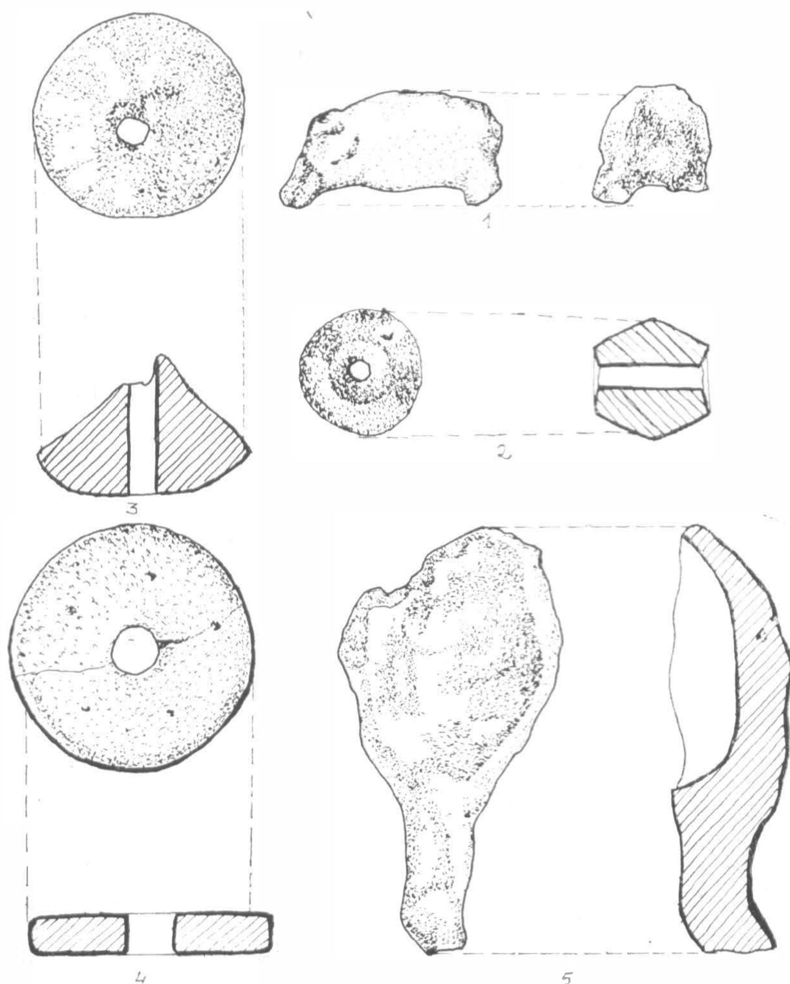

Fig. 2. Cucorăni. Piese descoperite într-un bordei (după S. Teodor).

(25×15 mm). La celălalt mistreț (70×42×38 mm) lipsește toată partea dreaptă ; doar botul este redat prin elementele caracteristice, restul detaliilor fiind sugerate prin incizii. Pe abdomen, lateral, are o cavitate (32×18 m). Ambele piese au urme de ardere secundară. Sec. I—II e.n.

S. Sanie, Ș. Sanie 1973, p. 86—89, fig. 13—14 ; S. Sanie 1981, p. 174—195.

4 *INDEPENDENŢA* (jud. Tulcea)

Într-un mormînt de incineraţie, aflat într-un tumul, s-au descoperit 3 figurine antropomorfe, o piesă biconică, o piesă aplatizată cu orificiu transversal şi o cavitate pe faţă, o greutate piramidală, o fusaiolă, un văscior cu 9 butoni pe umăr, toate în miniatură, modelate din argilă, plus 3 mărgele din pastă sticloasă. Piesele antropomorfe, de tip „stea'' cu 5 colţuri (sub 5 cm şi inegale), nu au sexul indicat şi nici detaliile feţei. Sec. III—II î.e.n.

Inedit. Cercetări G. Simion

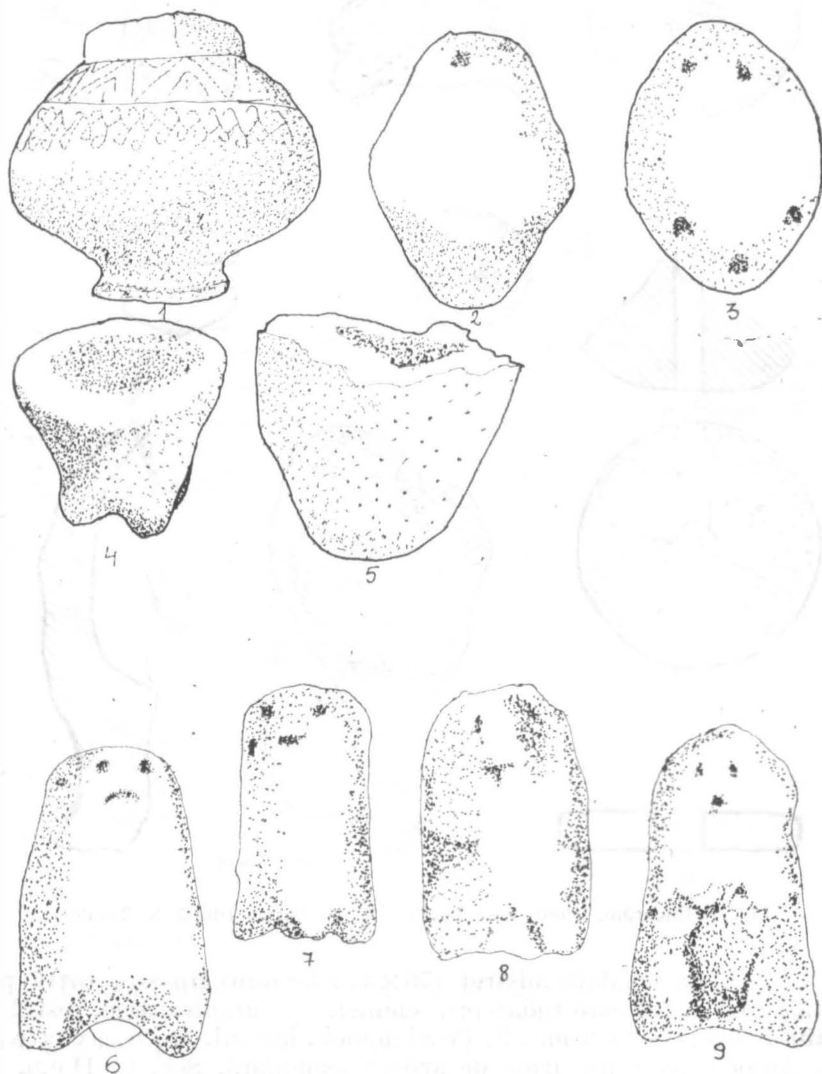

Fig. 3. Poiana. Piese depuse într-o cană (după C. M. Tătulea şi D. Vicoveanu).

5 *OCNIȚA* (jud. Vîlcea)

Într-o groapă de mari dimensiuni (A = 2,40 m), cu un inventar arheologic extraordinar de bogat, la adîncimea de 2,20 m și pe o suprafață de cca 1 m², lîngă peretele de est al gropii erau așezate 7 figurine antropomorfe. Înalte de 40—57 mm, au capul nediferențiat de trunchi, corpul cilindric sau tronconic, cu mîinile indicate doar la trei piese, picioarele tuturor fiind reprezentate sub forma unor proeminențe conice (la două cu marcarea tălpii); trăsăturile feței sînt redate prin incizii sau presarea lutului. Unele piese au incizii sau orificii în zona ombilicului, a urechilor, pe latura stîngă sau la spate, iar una are o cavitate circulară în zona pieptului și abdomenului. La 4 figurine este indicat sexul masculin, pe cînd la celelalte nu este precizat. Tot în această groapă s-au aflat și două fragmente cu inscripția lui Thiamarkos. Începutul sec. I e.n.

D. Berciu 1981, p. 89—93, fig. 21/1—7.

6 *POIANA* (jud. Galați)

În 1928, în două amfore, cu partea superioară spartă, acoperite cu o ulcică modelată cu mîna, s-au găsit 28 figurine antropomorfe, cîte 14 în fiecare. Într-o amforă erau numai figurine feminine, toate cu mîinile legate la spate; au sînii redați prin proeminențe rotunde, ochii prin incizii, gura printr-o linie orizontală, nasul în relief. În cealaltă amforă erau 11 figurine feminine de același tip și 3 masculine. Cele masculine au capetele rotunde, gîtul cilindric, corpul rectangular, mîinile și picioarele au degetele modelate; ochii, sprîncenele, gura și barba sînt indicate prin incizii, iar nasul în relief. Toate piesele feminine au mîinile legate la spate și sînt străpunse cu un obiect ascuțit. Dimensiuni: 90—110 mm. Sec. II—I î.e.n.

Dintr-o altă descoperire, depuse într-o cană și, probabil, într-o groapă, se cunosc: 4 figurine antropomorfe, 2 „zornăitori", 3 văscioare în miniatură, din care unul are 3 piciorușe. Cele 4 figurine au corpul aproape cilindric, fără mîini, cu nasul redat prin presare, gura și urechile prin incizii. La 3 piese se punctează anusul, iar două sînt străbătute de canale longitudinale (fig. 3). Sec. II î.e.n.—I e.n.

R. Vulpe 1931, p. 257—262, fig. 1—8, C. M. Tătulea, D. Vicoveanu 1973, p. 143—150, fig. 1/a—h.

7 *RĂCĂTĂU* (jud. Bacău)

Într-o groapă, așezate în cerc cu fața în jos, se aflau 6 figurine antropomorfe împreună cu pietricele plate și rotunde. Din această groapă mai provin: un suport de vatră fragmentar, cu protome de berbec și o ceașcă cu 3 toarte decorată cu brîuri verticale, terminate în partea superioară în formă de cap de șarpe. Figurinele (î = 50—66 mm) n-au sexul redat; 5 sînt unitare tipologic — au capul nediferențiat de trunchi, cu mîinile și picioarele marcate prin proeminențe conice, iar ochii și nasul prin presarea argilei. Sec. I î.e.n.

V. Căpitanu 1983, p. 141—152, fig. 1/1—6.

8 *ZÎMNICEA* (jud. Teleorman)

În necropola tumulară, în morminte de incinerație, spre fundul urnelor, erau depuse :

a) C2 M4 — o figurină antropomorfă (î = 58 mm), 4 piese de forme diferite, 4 fusaiole, 2 „ghioage", o greutate piramidală în miniatură, un

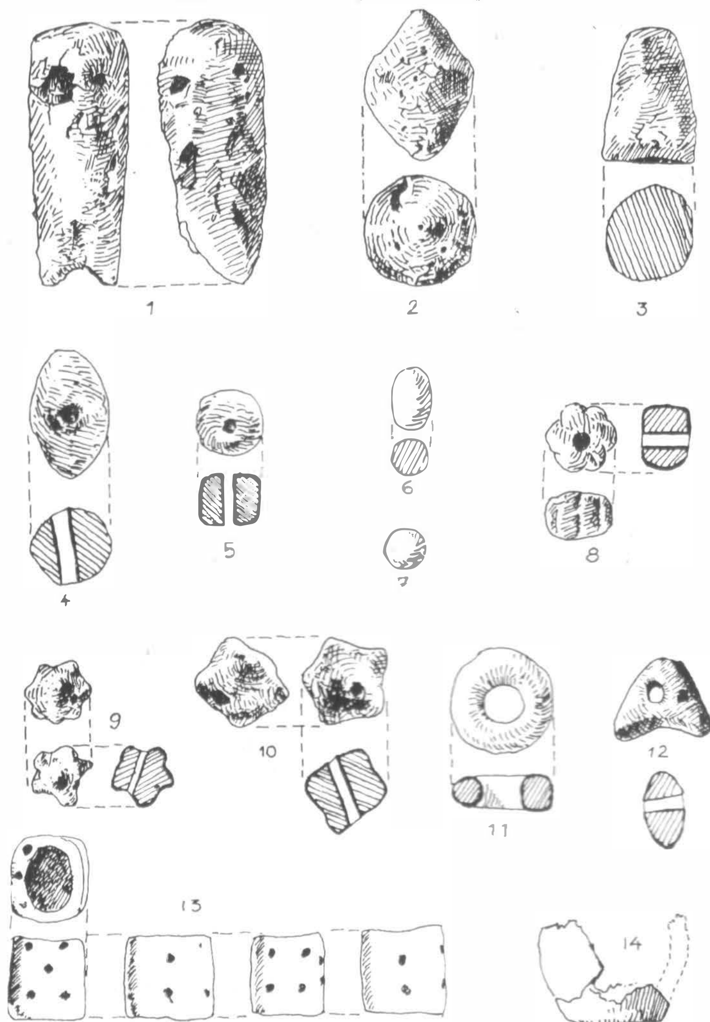

Fig. 4. Zimnicea. Piese descoperite intr-un mormint — C2 M4 (după A. D. Alexandrescu).

văscior, toate din argilă și un zar din os sau cochilie (fig. 4). Secolele IV—III î.e.n.

b) C20 M1 — o figurină zoomorfă (L = 48 mm), o piesă prismatică concavă, 6 piese conice și biconice, din care 4 sint perforate, și un colț de animal incomplet perforat (fig. 5). Sec. IV—III î.e.n.

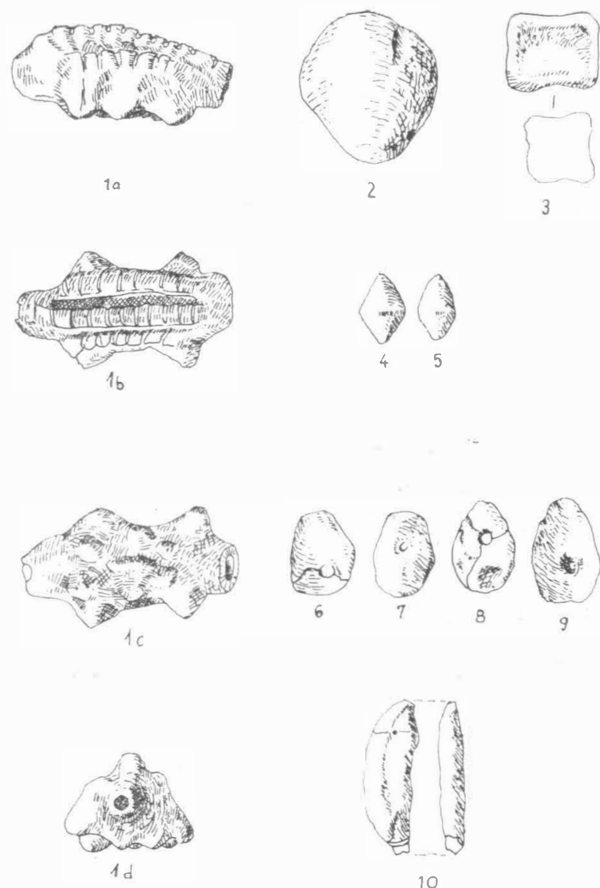

Fig. 5. Zimnicea. Piese descoperite într-un mormînt — C20 M1 (după A. D. Alexandrescu)

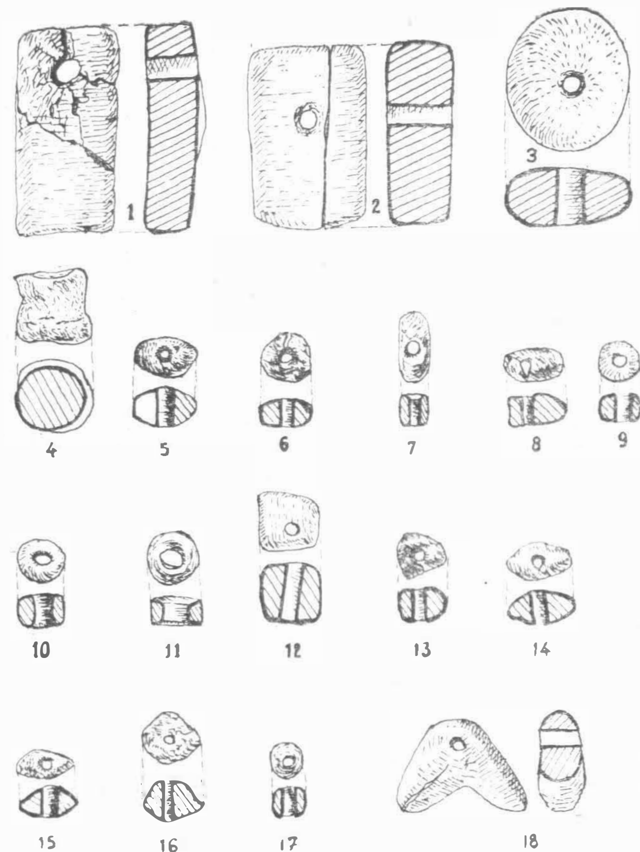

Fig. 6. Zimnicea. Piese descoperite într-un mormînt — C10 M34 (după A. D. Alexandrescu)

c) C10 M34 — împreună cu 9 fibule și un inel erau 18 mici obiecte din ceramică și piatră, pandantive, perle, fusaiole de diverse forme, o piesă cilindrică și alta în forma literei „V" perforată (fig. 6). Sec. IV—III î.e.n

A. D. Alexandrescu 1980, p. 21, 41, 27, fig. 55/5—18, 56/1—18, 57/1—9.

În compoziția acestor descoperiri vom remarca următoarele :

— cu o excepție (Zimnicea, C10 M34) toate conțin figurine, fie numai antropomorfe (Bunești—Averești, Independența, Ocnița, Poiana, Răcătău, Zimnicea-C2 M4), fie numai zoomorfe (Dumbrava, Cucorăni, Zimnicea, C20 M1), deci niciodată ambele categorii ;

— aproape toate au mici obiecte din lut de diverse forme, unele perforate sau cu incizii, și fusaiole sau vase în miniatură, îndeosebi cești, sau de forme deosebite. În aceste contexte credem că rostul pieselor îndeobște numite fusaiole trebuie reconsiderat ;

— prezența unor piese insolite : „zornăitori" (Bunești-Averești, Independența, Poiana), cilindri, cuburi din lut, zar din os (Zimnicea) ;

— piese cu presupuse capacități magice : carapace de broască țestoasă (Cucorăni) scoici Kauri (Bunești-Averești), canini (Zimnicea).

Analizînd compoziția, structura și semnificația unor piese din aceste descoperiri, vom observa că ele sînt aproape identice cu trusele magico-vrăjitorești întîlnite la numeroasele populații „primitive" studiate de etnografi și antropologi culturali in diverse zone ale lumii (J. Lips 1958, p. 448—482).

Întrucît în aproape toate comunitățile „primitive" magicienii-vrăjitori sînt și „medicii" acestora, credem că vasele în miniatură serveau fie la obținerea unor alifii și „medicamente" necesare vindecării bolilor, fie a unor preparate cu pretinse puteri magice (B. Malinowski 1948, passim).

Avînd în vedere realitățile arheologice — contextele, compoziția și semnificația unor piese din aceste descoperiri, plus observațiile etnografice, credem că nu se mai poate nega caracterul lor de cult, rămînînd de depistat doar semnificațiile lor.

După cum putem observa, unele contexte arheologice indică caracterul lor încă funcțional — cele din locuințe (Bunești-Averești, Cucorăni, Dumbrava), altele profesiunea avută în viață de defuncți — magicieni-vrăjitori (Independența, Zimnicea), pe cînd altele sînt rezultatul unor acte magice (Poiana, figurinele depuse în amfore) sau reprezintă depozite votive cultuale exprimînd grija de a nu fi profanate (Ocnița, Poiana, Răcătău).

Pentru a avea, însă, o imagine cît mai completă asupra prezenței și frecvenței unor descoperiri de piese cu semnificații magico-religioase la traco-geto-daci vom prezenta, mai întîi, figurinele antropo- și zoomorfe, și apoi alte cîteva categorii de piese întîlnite pe parcursul celei de-a doua epoci a fierului.

Pe teritoriul României s-au descoperit, pînă în prezent, peste 210 figurine antropomorfe în 49 de localități și aproape 150 de figurine zoomorfe în 23 de localități (V. Sîrbu 1987). Din cele 59 de localități cu astfel de descoperiri, în 35 s-au găsit numai figurine antropomorfe, în 11 numai zoomorfe, iar în 13 ambele categorii (fig. 10).

Fig. 7. Principalele tipuri de figurine antropomorfe geto-dacice. 1 Zimnicea, 2 Grădiştea, 3—4 Răcătău, 5 Dumbrava, 6 Răcătău, 7 Poiana, 8 Fedeşti.

Aria lor de răspîndire cuprinde întreg teritoriul României cu o frecvenţă de localităţi şi număr de piese mult mai mare pentru Moldova şi Muntenia (fig. 10). Acolo unde s-au întreprins cercetări îndelungate, numărul pieselor este foarte mare, ca în *davele* de la Cîrlomăneşti — peste 100 de exemplare (M. Babeş 1977, p. 319—352), Poiana — peste 60 de exemplare (R. Vulpe 1931, p. 257—262, C.M. Tătulea, D. Vicoveanu 1973, p. 143—150, plus piesele inedite), Răcătău — aproape 30 de exemplare (V. Căpitanu 1983, p. 141 — 152) etc. S-au descoperit în toate categoriile de monumente : cetăţi, *davae*,

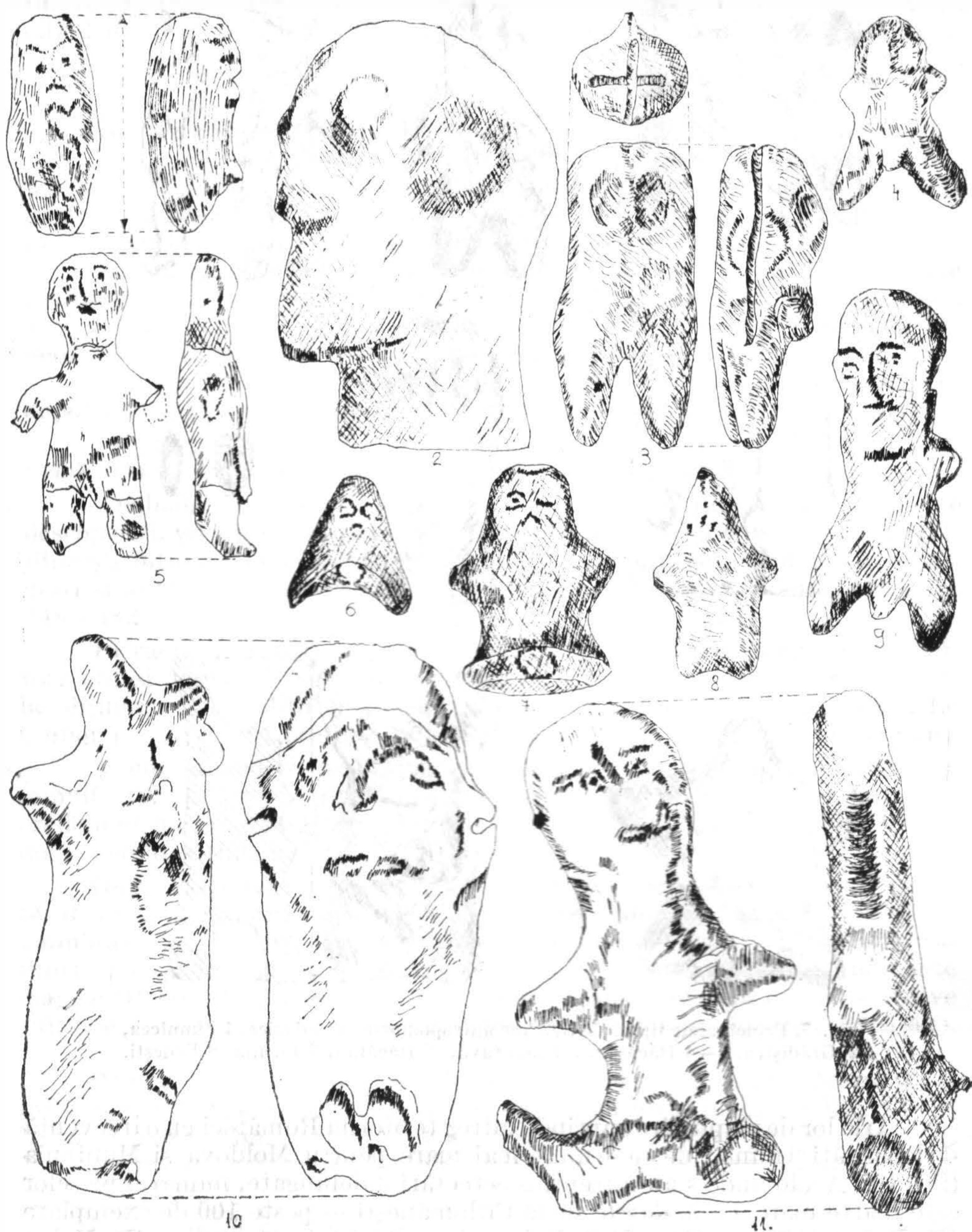

Fig. 8. Figurine antropomorfe geto-dacice: 1 Budureasca, 2 Cîrlomănești, 3 Piscul Crăsani, 4 Ocnița, 5 Poiana, 6–7 Bunești–Averești, 8 Piscul Crăsani, 9 Răcătău, 10 Bugeac, 11 Marca.

Fig. 9. Figurine zoomorfe geto-dacice : 1 Popești, 2 Enisala, 3 Scheia, 4 Dumbrava, 5—6 Tilișca, 7 Cîrlomănești, 8 Morești, 9 Cucorăni.

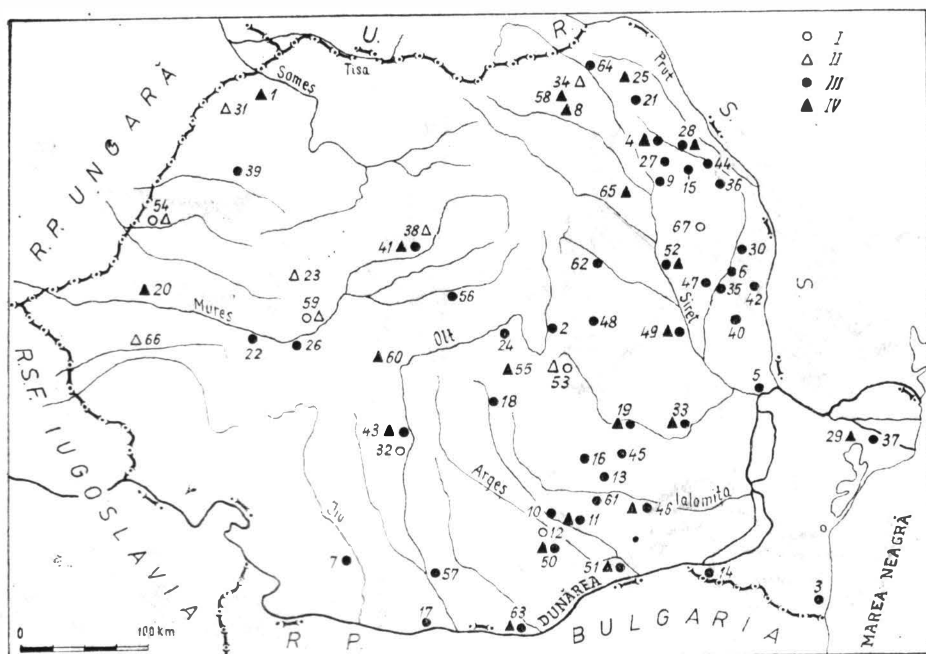

Fig. 10. Harta cu răspîndirea figurinelor antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului. A. Figurine antropomorfe : I prima epocă a fierului, III a doua epocă a fierului ; B. Figurine zoomorfe : II prima epocă a fierului, IV a doua epocă a fierului. 1 Acîș (jud. Satu-Mare), 2 Angheluș (jud. Covasna), 3 Albești (jud. Constanța), 4 Băiceni (jud. Iași), 5 Bărboși (jud. Galați), 6 Bîrlălești (jud. Vaslui), 7 Bîzdîna (jud. Dolj), 8 Botoșana (jud. Suceava), 9 Brad (jud. Bacău), 10 București—Bragadiru, 11 București—Cățelu Nou, 12 București—Chitila, 13 Budureasca (jud. Prahova), 14 Bugeac (jud. Constanța), 15 Bunești—Averești (jud. Vaslui), 16 Cătunu (jud. Dîmbovița), 17 Celei (jud. Olt), 18 Cetățeni (jud. Argeș), 19 Cîrlomănești (jud. Buzău), 20 Cladova (jud. Arad), 21 Cotu—Miculinți (jud. Botoșani), 22 Cozia—Deva (jud. Hunedoara), 23 Cuci (jud. Alba), 24 Cuciulata (jud. Sibiu), 25 Cucorăni (jud. Botoșani), 26 Cugir (jud. Alba), 27 Dănești (jud. Vaslui), 28 Dumbrava (jud. Iași), 29 Enisala (jud. Tulcea), 30 Fedești (jud. Vaslui), 31 Căuaș (jud. Satu-Mare), 32 Govora (jud. Vîlcea), 33 Grădiștea (jud. Brăila), 34 Grănicești (jud. Suceava), 35 Horga (jud. Vaslui), 36 Huși—Corni (jud. Vaslui), 37 Independența (jud. Tulcea), 38 Lechința de Mureș (jud. Mureș), 39 Marca (jud. Sălaj), 40 Mălușteni (jud. Vaslui), 41 Morești (jud. Mureș), 42 Murgeni (jud. Vaslui), 43 Ocnița (jud. Vîlcea), 44 Piciorul Lupului (jud. Iași), 45 Pietroasele (jud. Buzău), 46 Piscul Crăsani (jud. Ialomița), 47 Podu Turcului (jud. Bacău), 48 Poian (jud. Covasna), 49 Poiana (jud. Galați), 50 Popești (jud. Giurgiu), 51 Radovanu (jud. Călărași), 52 Răcătău (jud. Bacău), 53 Reci (jud. Covasna), 54 Rîpa (jud. Bihor). 55 Rîșnov (jud. Brașov), 56 Sighișoara (jud. Mureș), 57 Sprincenata (jud. Olt), 58 Scheia (jud. Suceava), 59 Teleac (jud. Alba), 60 Tilișca (jud. Sibiu), 61 Tinosul (jud. Ialomița), 62 Tisești (jud. Bacău), 63 Zimnicea (jud. Teleorman), 64 Zvoriștea (jud. Suceava), 65 Poiana—Dulcești (jud. Bacău), 66 Remetea Mare (jud. Timiș), 67 Curteni (jud. Vaslui), 68 Popeni (jud. Vaslui).

așezări mai mici, necropole, „cîmpuri" de gropi etc. Contextele arheologice sînt, de asemenea, variate : 1 în locuințe, de obicei în apropierea vetrelor, 2 lîngă vetrele din afara locuințelor, 3 în gropi, 4 în morminte, 5 în vase, 6 în stratul cultural, aflate, însă, credem noi, într-o poziție secundară—în urma distrugerii și nivelării locuințelor.

Totodată vom remarca, cu o excepție, Cîrlomănești (M. Babeș 1977, p. 319—352), unde apreciem că este vorba de un „templu" mitologic, poate cu rol votiv (V. Sîrbu, 1987), lipsa lor din orice construcție obștească, „oficială" de cult — sanctuare, edificii cu absidă, vetre decorate — din perioada Burebista-Decebal și asocierea lor cu alte categorii de piese : ceștiopaițe, vase în miniatură, obiecte de lut de diverse forme, pietricele, fusaiole etc.

Toate piesele din sec. IV—III î.e.n. provin din estul și sudul României ; abia în sec. II î.e.n. — I e.n. apar și în celelalte zone ale țării, nefiind însă siguri dacă această situație reflectă o realitate istorică sau numai un anumit stadiu al cercetării. De asemenea, numărul lor crește permanent, cele mai numeroase piese fiind din sec. I î.e.n.—I e.n. Credem că nu se poate stabili o cronologie a figurinelor după aspectul morfologic deoarece în multe descoperiri apar împreună piese din mai multe grupe tipologice (V. Sîrbu, 1987).

E puțin probabil ca unele tipuri de figurine să reprezinte întruchipări ale Cavalerului trac (S. Sanie 1981, p. 176, tipul 1) din două motive : nu apar niciodată ecvestre, iar calul nu este reprezentat în coroplastica din a doua epocă a fierului (excepție doar Cîrlomănești), așa cum nici legătura altui tip cu un cult phallic (S. Sanie 1981, p. 175, tipul III) nu se poate impune din lipsa unor dovezi și argumente concludente — contexte arheologice, morfologia pieselor etc.

Atît vechimea, cît și aria de răspîndire și tipologia argumentează pe deplin originea lor locală, fără a exclude, însă, eventuale influențe externe în urma contactelor cu sciții (numărul mai mare și vechimea pieselor din estul țării) sau cu celții (frecvența modelării mistrețului). Vom adăuga că pentru prima epocă a fierului cunoaștem 12 figurine antropomorfe și 90 zoomorfe, încît putem vorbi de un fenomen de continuitate în mentalități și reprezentări plastice.

În reprezentările zoomorfe s-au putut identifica următoarele specii de animale : taurul, calul, berbecul, căprioara, mistrețul, lupul, ursul, broasca țestoasă, vulturul (șoimul), cocoșul sălbatic, unele păsări de apă (rațe, giște, lebede?). Se pot remarca următoarele : 1 sînt numai animale existente în arealul locuit de geto-daci, lipsind cele exotice sau fantastice, 2 sînt redate numai în poziție statică, concepție artistică specifică populațiilor sedentare, 3 frecvența unor animale puternice, feroce — lupul, ursul, mistrețul, vulturul — , 4 cu puține excepții, și acelea nesigure, sîntem de părere că sînt numai animale sălbatice, 5 taurul, ursul și mistrețul se întilnesc în toată această perioadă, pe cînd lupul, cerbul și vulturul par a se data, deocamdată, numai în sec. I î.e.n.—I e.n. Observația lui J.G. Frazer (1980, vol. 4, p. 123) că : „Animalele de temut sau cele bune de mîncat, ori cele care posedă ambele însușiri sînt tratate cu multă ceremonie și respect" este justă și în privința reprezentării animalelor în coroplastica geto-dacilor.

Vom reaminti că, în plus de „trusele" magico-religioase și reprezentările antropo- și zoomorfe, în așezările și necropolele geto-dacilor sînt prezente — izolate sau asociate — și alte categorii de piese cu presupuse capacități magico-religioase : piese din lut și piatră de diverse forme, unele cu incizii sau perforații, toporașe și dălți în miniatură, vase în miniatură,

clopoței din lut, dinți de animale perforați, scoici și melci din țările calde etc. Printre cele mai reprezentative descoperiri de acest tip se includ cele din așezările de la Poiana (R. Vulpe 1951, p. 207—208), Ocnița (D. Berciu 1981, passim) sau din mormintele de la Zimnicea (A. D. Alexandrescu 1980, p. 29, fig. 53/10—15, fig. 56/19—24), Ciucurova (G. Simion 1976, p. 173, fig. 10/1—8) și Dorobanțu (N. Conovici 1978, p. 44, fig. 1/3—6).

Figurinele antropo- și zoomorfe, piesele din lut de diverse forme (romburi, bile, cuburi, cilindri, piramide), inelele și brățările de lut, toporașele și dăltițele amulete, bilele și colierele din piatră, fusaiolele, zarurile, cochiliile de Cardium, Myrex, și Cyprae s-au descoperit atît în cetățile și așezările, cît și în necropolele tracilor din Bulgaria, din sec. VI î.e.n. pînă în epoca romană. Cele mai semnificative descoperiri provin de la : Apollonia, Assenovgrad, Burgas, Drumevo, Duvanli, Kralovo, Malkoto Kole (Sozopol), Mesembria, Moghilanskata Moghila (Vrața), Orjahovo, Staroselka, Sliven, Sevtopolis (P. Balabanov 1980, p. 137—139, Cv. Dremsizova — Nelčinova 1965, p. 54—65, V. Mikov 1958, p. 657—671, M. Tačeva-Hitova 1971, p. 48—49, I. Venedikov 1948, p. 7—29, L. Ognenova-Marinova 1984, p. 159—223).

S-au găsit în morminte tumulare sau plane, de înhumație sau incinerație, aparținînd unor bărbați sau femei : unele morminte de la Duvanli, cu schelete de femei au avut un inventar bogat, aparținînd unor membre înstărite ale comunității (V. Mikov 1958, p. 644, fig. 6—7, p. 666, fig. 8—9). La Apollonia (M 34) piesele — 3 figurine antropomorfe, o greutate piramidală, o bilă, 4 mărgele, 2 piese romboidale, o piesă triunghiulară, toate din lut, majoritatea cu orificii — s-au găsit în jurul gîtului și pe coaste, probabil făceau parte dintr-un colier (I. Venedikov 1948, p. 16, fig. 18). Prezența unor morminate cu astfel de piese în necropolele de la Anchialos, Apollonia, Mesembria pînă în sec. I e.n. indică că unii traci din aceste colonii grecești n-au fost complet asimilați, continuînd să-și practice credințele lor tradiționale (I. Venedikov 1948, p. 29, P. Balabanov 1980, p. 139).

Informațiile pe care le avem despre prezența acestor piese în monumentele getice de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești sînt puține și nesemnificative (I. T. Niculiță 1977, I.T. Niculiță, I. A. Rafalovici 1973).

La Chersones, într-un nivel anterior orașului grecesc, datat în sec. V—primul sfert al sec. IV î.e.n., s-au desoperit 2 figurine antropomorfe, 3 fragmente de cilindri sparți din antichitate, un fragment de ceașcă-opaiț, toate modelate din aceeași argilă. (A. A. Zedgenidze 1976, p. 28—34).

În cetatea scitică de la Karavan (Ucraina), lingă valul nordic s-a găsit un adevărat sanctuar : o vatră, o alee pietruită și 3 gropi de tip covată, piesele de cult constînd din : o figurină antropomorfă, un vas de libații cu perforații rotunde, „pîinișoare", o stea, alte miniaturi în lut și cîteva mărgele (B. A. Šramko 1957, p. 178).

Se poate afirma că deși asemenea descoperiri se întind pe arii geografice largi și la populații diferite, ele sînt specifice, în primul rînd, tuturor traco-geto-dacilor.

Trecînd acum de la datele obiective ale acestor descoperiri spre sesizarea semnificațiilor lor, deci în domeniul subiectivului, vrem să facem cîteva precizări privind magia și religia, precum și raportul dintre ele în baza noilor cercetări și interpretări (J. G. Frazer 1935, 1980, C. Levi-Strauss 1978, G. Lukács 1972, B. Malinowski 1948, D. Matei, 1981). Religia

presupune evlavie, smerenie, cucernicie și comportă două elemente : unul teoretic — o credință în puteri superioare omului—, și altul practic — un efort pentru a le face propice sau a fi pe placul lor (G.-H. Luquet 1926, p. 206—207, apud D. Matei 1981, p. 185). Dacă religia presupune credință în puteri supraumane ce domină lumea și solicită un efort pentru a le cîștiga favoarea, aceasta înseamnă că, în viziune religioasă, cursul naturii, al fenomenelor, nu este nici invariabil și nici rigid, că prin credință și cult putem convinge puterile supraumane să devieze fenomenele și evenimentele în favoarea noastră (J. G. Frazer 1935_1, p. 189, apud D. Matei 1981, p. 185). Dar tocmai această variabilitate și flexibilitate a legilor naturii intră în contradicție cu principiile magiei.

Magia încearcă să constrîngă și să forțeze, și nu, cum ar face religia, să concilieze. Pe planul magiei, divinitatea nu poate să vrea alt lucru decît ceea ce vrea și devotatul. Devotatul, devenit magician sau vrăjitor, domină voința divină de care depinde (G.-H. Luquet 1926, p. 206—207, apud D. Matei 1981, p. 185). Magia tratează forțele trancendente oarecum „tehnologic”, iar aceasta pentru că în sistemele practicii magice accentul afectiv — teamă, speranță, primejdie etc. — este generat strict de nevoile omului cotidian, de aici și caracterul eminamente practic al magiei (G. Lukács 1972, p. 371—448).

În concluzie, deci, așa cum arăta N. Petrescu (1944, p. 39), trăsătura fundamentală a magiei constă în faptul că ea nu are un cult organizat propriu-zis, că riturile nu sînt obligatorii pentru „credincioși”, că spiritul ei este mai mult individual decît social și că are un caracter fundamental practic.

După J. G. Frazer (1935_1, p. 108, apud D. Matei 1981, p. 186) in evoluția raportului magie-religie se constată trei faze importante : 1 cînd există numai magia, 2 cînd magia și religia se confundă şi cooperează, 3 cînd radicala diferenţă de principiu dintre ele este recunoscută, ele aflindu-se în termeni de ostilitate declarată. Dacă asupra primei faze sînt încă discuții, asupra celorlalte două există un consens general, fapt ilustrat și de categoria de descoperiri de care ne ocupăm acum.

Deocamdată este greu de precizat, pentru toate descoperirile, unde este vorba de magie și unde de religie, pentru că, așa cum observa N. Petrescu (1944, p. 303), raportul între magie și religie trebuie apreciat în funcţie de evoluţia socială, pe măsură ce societatea se diferenţiază, deosebirea dintre ele se accentuează pînă la opoziţie.

Totuși, pe lîngă stadiul general în care se află viaţa magico-religioasă a geto-dacilor, se pot avea în vedere două criterii : contextul şi starea pieselor — se cunoaște că trusele magice nu se expun profanilor, că ele conţin piese cu presupuse puteri magice, iar dacă piesele antropo- și zoomorfe prezintă orificii, împunsături, mutilări, sînt rezultatul unor acţiuni magice. Așa cum conchide J. Lips (1958, p. 458), pe baza unor observații etnografice la diverse populații, dacă se străpunge ochiul, capul sau abdomenul unei figurine, „primitivii” cred că persoana vizată va orbi, se va îmbolnăvi de cap sau de stomac. Dacă se dorește, însă, moartea persoanei, figurina trebuie străpunsă toată, din creștet pînă la bază, după care oamenii se poartă cu ea parcă ar fi un cadavru. Acestea par să fie şi semnificaţiile canalelor, orificiilor, inciziilor și cavităţilor de la figurinele geto-dacice.

Astfel, în cazul celor 28 de figurine de la Poiana, depuse în amfore, este vorba de un ritual magic, fie înaintea unei acţiuni de răpire, fie punitive asupra unui grup de femei : toate cele 25 de piese feminine sînt cu mîinile legate la spate, străpunse cu un obiect ascuţit şi n-au trăsăturile feţei detaliate, pe cînd cele trei piese masculine sînt cu mîinile libere, nestrăpunse, au trăsăturile fizionomice realiste şi individualizate (R. Vulpe 1931, p. 257—262).

Eficacitatea magiei, observa C. Lévi-Strauss (1978, p. 199) implică trei aspecte complementare : 1 credinţa vrăjitorului în eficacitatea tehnicilor sale, 2 credinţa bolnavului pe care îl îngrijeşte sau a victimei pe care o persecută în puterea vrăjitorului, 3 încrederea şi exigenţele opiniei colective, care formează un fel de cîmp gravitaţional în sînul căruia se definesc şi se situează relaţiile dintre vrăjitori şi cei pe care îi vrăjesc.

La populaţiile „primitive" credinţele în spiritele morţilor ca potenţiale surse de vătămare a celor rămaşi în viaţă sînt generale (Frazer, 1935_2). Din această cauză şi atitudinile faţă de cei decedaţi sînt complexe şi ambivalente : pe de o parte efortul de a le asigura protecţia şi confortul în lumea de dincolo, iar, pe de alta, aplicarea unor mijloace violente (zdrobire, decapitare, străpungere, legare etc.) pentru a împiedica reîntoarcerea lor. Din aceste credinţe şi atitudini rezultă şi obiceiul de a pune în morminte anumite obiecte cu presupuse capacităţi magico-religioase — figurine antropo- şi zoomorfe, mici obiecte din lut, os, piatră, vase în miniatură, cochilii de melci şi scoici exotici etc. Dacă numărul şi compoziţia acestora formează „truse magice", atunci ele exprimă profesiunea avută în viaţă de defuncţi sau protecţia deosebită ce trebuie asigurată celor decedaţi.

În ceea ce priveşte starea economico-socială a celor ce practicau asemenea activităţi magico-religioase, poate cu excepţia locuinţei de la Buneşti-Avereşti, toate celelalte descoperiri indică o condiţie modestă, cu nimic deosebită faţă de mormintele sau locuinţele din necropolele şi aşezările din care fac parte.

La întrebarea ce categorie socială era, în principal, beneficiara acestor practici magico-religioase, în baza contextelor arheologice şi a informaţiilor despre mentalităţile indo-europenilor, putem conchide că este vorba de populaţia de rînd. După cum a demonstrat G. Dumézil, indo-europenii aveau o structură fundamentală a societăţii şi ideologiei : diviziunii societăţii în trei clase — preoţi, războinici, agricultori-crescători de vite — îi corespunde o ideologie trifuncţională — funcţia suveranităţii magice şi juridice, funcţia zeilor forţei războinice şi aceea a divinităţilor fecundităţii şi prosperităţii economice (apud M. Eliade 1981, p. 202).

Practicile magico-vrăjitoreşti la traco-geţi sînt, dealtfel, menţionate şi de autorii antici, cea mai explicită datorîndu-se lui Platon (Charmides, 156 a — 157 c) ce reproduce spusele unui medic trac : „Prietene, zicea el, sufletul se vindecă cu descîntece... să nu te înduplece nimeni să-i tămăduieşti capul cu acest leac, dacă nu-ţi încredinţează mai întîi sufletul, ca să-l tămăduieşti cu ajutorul descîntecului".

În privinţa stadiului de dezvoltare a vieţii magico-religioase a daco-geţilor din epoca „clasică" putem constata că avem, pe de o parte, marile sanctuare, construcţiile absidate, vetrele decorate — deci lăcaşuri de cult obşteşti ce reprezintă religia „oficială", recunoscută ca atare de

cler și regalitate—, în care, reamintim, nu s-au descoperit asemenea truse magice și nici reprezentări coroplastice, iar, pe de alta, mulțimea practicilor magico-vrăjitorești și unele credințe populare cu rădăcini îndelungate în mentalitățile oamenilor. Astfel, în perioada Burebista-Decebal documentele arheologice încep să exprime separația netă și, eventual, ostilitatea dintre religia „oficială", reprezentată printr-un panteon dacic (I. H. Crișan 1986, p. 345—434) ca expresie a politicii de centralizare statală și practicile magico-vrăjitorești și alte credințe populare ce se desfășoară doar în mediul familial. Aceasta este o dovadă în plus despre existența unei organizări centralizate și controlabile a religiei geto-dacilor în această perioadă.

Posibilitatea ca aceste figurine antropomorfe să reprezinte zeități fiind aproape exclusă, rezultă că nu acesta este motivul principal al lipsei lor din sanctuarele epocii „clasice" a geto-dacilor, chiar dacă acestea ar însemna etape în instituirea unui henoteism (S. Sanie 1981, p. 181), ci acela al opoziției fundamentale, conștientizată și aplicată de cler, dintre religie și magie.

Vom încheia cu o constatare a lui L. Blaga asupra mentalității populațiilor „primitive", reflectate și în categoria de descoperiri arheologice acum abordată : „Mintea primitivului este articulată de aceeași logică și este înzestrată aproximativ cu aceleași funcții categoriale, ca și mintea civilizatului, dar primitivul operează materialmente incomparabil mai frecvent decît civilizatul cu conceptul irațional în sine al puterii au al substanței magice" (1941, p. 104—105).

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu, A. D. 1980, *La nécropole gète de Zimnicea*, Dacia, N.S., 24, p. 19—126.

Balabanov, P. 1980, *Les petits objets de culte thrace*, *Actes du IIe Congrès de thracologie (Bucarest , 4—10 septembre 1976)*, II, București, p. 137—139.

Bazarciuc, V. V. 1987, *Noi descoperiri în cetatea geto-dacică de la Bunești-Averești (jud. Vaslui)*, SCIVA, 38, 1, p. 33—39.

Babeș, M. 1977, *Statuetele geto-dacice de la Cîrlomănești (jud. Buzău)*, SCIVA, 28, 3, p. 319—352.

Berciu, D. 1981, *Buridava dacică*, I, București.

Blaga, L. 1941, *Despre gîndirea magică*, București.

Căpitanu, V. 1983, *Figurine antropomorfe geto-dacice descoperite la Răcătău (com. Horgești — jud. Bacău)*, Carpica, 15, p. 141—152.

Conovici, N., Georgescu, L. 1978, *Date noi privind mormîntul de la Dorobanțu (jud. Călărași)*, Pontica, 11, p. 43—50.

Crișan, I. H. 1986, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București.

Dremsizova Nelčinova, Ţv. 1965, *Mogilen necropol pri selo Drumevo, Kolarovgradsko*, Arheologija Sofia, 7,4, p. 54—65.

Dumézil. G. 1948, *Mithra Varuna*, Paris.

Eliade, M. 1981, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, I, București.

Frazer, J. G. 1935_1, *Le roi magicien dans la société primitive*, Paris.

— 1935_2, *La crainte des morts dans la religion primitive*, Paris.

— 1980, *Creanga de aur*, I — V, București.

Horedt, K. 1979, *Morești*. București

Lévi-Strauss, C. 1978, *Antropologia structurală*, București.

Lips, J. 1958, *Obîrșia lucrurilor*, București.

Lukács, G. 1972, *Estetica*, I — II, București.

Luquet, G. -H. 1926, *L'art et la religion des hommes fossiles*. Paris.

Malinowski, B. 1948, *Magic, Science and Religion*, New York.

Matei, D. 1981, *Originile artei*, București.

Mikov, V. 1958, *Narodna medičina u starite traki*, in *Studia in honorem acad. D. Dečev*, Sofia, p. 657—671.

Niculiță, I. T. 1977, *Gety IV — III vv. do n. e. v Dnestrovsko-Karpatskih zemliah*, Chișinău.

Niculiță, I. T., Rafalovici, I. A. 1974, *Žilišča geta i rannyh Slavianus. Hanska*, Arheologičeskie issledovanja v Moldavii 1973 g., Chișinău, p. 82—93.

Platon, *Charmides*, în *Opere*, I, București, 1975.

Petrescu, N. 1944, *Primitivii*, București.

Sanie, S., Sanie, Ș. 1973, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (com, Ciurea, jud. Iași)*, CercetIst, 4, Iași, p. 61—92.

Sanie, S., 1981, *Plastica și unele aspecte ale cultelor și credințelor geto-dacice*, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 174—195.

Simon, G. 1976, *Les Getes de la Dobroudja septentrionale du VI-e au I-er siècle* av. n.è., Thraco-Dacica, 1, p. 143—163.

Sîrbu, V. 1987, *Figurinele antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului*, Istros, 5 (sub tipar).

Šramko, B. A. 1957, *Sledy zemledel'českogo kul'ta u lesostepnyh plemen severnogo Pričernomor'a v rannema jeleznom veke*, SA, 1, p. 178.

Ţătulea, C. M., Vicoveanu, D. 1973, *Depozitul de piese de cult de la Poiana*, CercetIst, 4, Iași, p. 143—150.

Tačeva-Hitova, M. 1965, *Trakijsko pogrebenne krai s. Štaroselka, Šumenski okr'g.*, II. *Inventar ritual i datiravska na pogrebenieto ot mogilnata grobnica ot s. Staroselka*, Arheologija Sofia, 13, 3, p. 48—49.

Teodor, S. 1975, *Săpăturile de la Cucorăni (jud. Botoșani)*, ArhMold, 8, p. 121—201.

Venedikov, I. 1948, *Razkopkite v necropola na Apollonia prez 1946 g.*, Razkopki i proučvania, 2, p. 7—29.

Vulpe, R. 1931, *Figurinele magice de la Poiana și captivii de pe reliefele de la Adamclisi*. Analele Dobrogei, 12, 1—2, p. 257—262.

— 1951, *Activitatea șantierului arheologic Poiana—Tecuci 1950*, SCIVA, 2, 1, p. 177—216.

Zedgenidze, A. A. 1976, *Issledovanie severo-zapadnogo učastka antičnogo teatra v Chersones*, KS Moscova, 145, p. 28—34.

CROYANCES MAGICO-RELIGIEUSES DES GÉTO-DACES REFLÉTÉES DANS LES DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES

RÉSUMÉ

En analysant les contextes archéologiques, la composition et la signification de certaines pièces découvertes dans l'espace géto-dace, nous allons tenter d'en déceler les significations.

L'aire de diffusion comprend presque tout l'espace habité par les Géto-Daces ; leur rareté dans certaines zones est due au degré moins avancé des recherches des monuments archéologiques. Ils sont datés depuis les IVe — IIIe siècles av. n.è. jusqu'aux Ier — IIe siècles de n.è. On les rencontre dans toutes les catégories de monuments archéologiques importants : cités, établissements, nécropoles. Les contextes archéologiques en sont variés : habitations, fosses, tombes et vases.

Dans la composition des découvertes nous allons remarquer :

1) toutes (à une seule exception) contiennent des figurines, soit anthropomorphes, soit zoomorphes ;

2) presque toutes sont accompagnées de petits objets en argile de diverses formes, les unes perforées ou incisées, et des vases en miniature de formes particulières ;

3) la présence des pièces insolites — dé en os, cubes, cylindres, pièces qui tintent.

4) pièces dont on suppose des capacités magiques — carapaces de tortue, coquilles Kauri, dents canines.

En analysant la composition, la structure et la signification des pièces, nous allons remarquer qu'elles sont similaires aux trousses des magiciens-sorciers rencontrées chez les nombreuses populations „primitives" étudiées par les ethnographes et les anthropoloques.

Les contextes archéologiques des habitations indiquent leur caractère fonctionnel encore, tandis que ceux des tombes reflètent la profession de magicien-sorcier que le défunt a exercée le long de sa vie.

D'autres contextes reflètent des actes magiques effectués sur les pièces (lorsqu'elles présentent des perforations, incisions etc.) ou bien ils expriment le soin contre la profanation (lorsque les figurines sont déposées dans des fosses).

Afin de déceler leurs significations, sauf le stade général de développement de la vie magico-religieuse des Géto-Daces reflétée dans les sources écrites et l'ensemble des monuments archéologiques, nous avons pris en considération aussi deux critères : le contexte et l'état des pièces ; on sait bien que les trousses magiques ne sont pas à la portée des profanes, qu'elles contiennent de spièces à qualités soi-disantes magiques et, si les pièces anthropo- et zoomorphes présentent des incisions, orifices, canaux, mutilations, c'est à la suite des actes magiques.

La position économico-sociale de ceux qui pratiquaient les activités magiques et religieuses en discussion indique, à une seule exception, une condition commune, pas différente par rapport aux autre tombes ou habitations des nécropoles et des établissements dans lesquels on les a découvertes.

Quelle catégorie sociale jouissait, principalement, de ces pratiques magico-sorcières? Si nous analysons les informations concernant les mentalités des Indo-Européens, de même que les contextes et la composition des découvertes, nous considérons qu'il s'y agit du menu peuple, agriculteurs et éleveurs de bétail.

Les pratiques magico-sorcières chez les Thraco-Gètes sont, d'ailleurs, mentionnées également par les sources antiques écrites.

En ce qui concerne l'étape de développement de la vie magico-religieuse des Daco-Gètes, nous pouvons constater qu'il y a, d'une part, les grands sanctuaires, les constructions à abside, les âtres décorés qui représentaient la religion „officielle" reconnue comme telle par le clergé et la royauté dans lesquels on n'a découvert ni de telles trousses magico-sorcières, ni les représentations coroplastiques; d'autre part, l'abondance des croyances magico-sorcières et religieuses ayant des racines profondes dans les mentalités des gens, représentées, entre autres, par la catégorie de découvertes que nous y avons abordée.

Sur le territoire de la Roumanie on a découvert jusqu'à présent plus de 210 figurines anthropomorphes dans 49 localités et presque 150 figurines zoomorphes dans 23 localités. Sur les 59 localités ayant de telles découvertes, 35 ne comprennent que des figurines anthropomorphes, 11 des figurines zoomorphes et 13 localités les deux catégories.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Bunești—Averești. Pièces découvertes dans une habitation (d'après V. V. Bazarciuc).

Fig. 2. Cucorăni. Pièces découvertes dans une hutte (d'après S. Teodor).

Fig. 3. Poiana, Pièces déposées dans un broc (no. 1) (d'après C. M. Tătulea et D. Vicoveanu).

Fig. 4. Zimnicea. Pièces découvertes dans une tombe — C2 M4 (d'après A. D. Alexandrescu).

Fig. 5. Zimnicea. Pièces découvertes dans une tombe — C20 M1 (d'après A. D. Alexandrescu)

Fig. 6. Zimnicea, Pièces découvertes dans une tombe — C10 M34 (d'après A. D. Alexandrescu).

Fig. 7. Principaux types de figurines anthropomorphes et zoomorphes géto-daces 1 Zimnicea, 2 Grădiștea, 3 Răcătău, 4 Răcătău, 5 Dumbrava, 6 Răcătău, 7 Poiana, 8 Fedești.

Fig. 8. Figurines anthropomorphes géto-daces: 1 Budureasca, 2 Cîrlomănești, 3 Piscu Crăsani, 4 Ocnița, 5 Poiana, 6—7 Bunești-Averești, 8 Piscul Crăsani, 9 Răcătău, 10 Bugeac, 11 Marca.

Fig. 9. Figurines zoomorphes géto-daces: 1 Popești, 2 Enisala, 3 Scheia, 4 Dumbrava, 5—6 Tilișca, 7 Cîrlomănești, 8 Morești, 9 Cucorăni.

Fig. 10. Carte du répandissement des figurines anthropomorphes et zoomorphes thraco-géto-daces dans le premier et le deuxième âge du fer. A. Figurines anthropomorphes: I premier âge du fer, III deuxième âge du fer. B. Figurines zoomorphes: II premier âge du fer, IV deuxieme âge du fer.

ÎNTRE IPOTEZĂ, CERTITUDINE ŞI ADEVĂR ÎN INTERPRETAREA ŞI ÎNŢELEGEREA MONETĂRIEI GETO-DACICE

de CONSTANTIN PREDA

Începem prin a ne exprima regretul că ne vedem puşi în situaţia de a lua atitudine faţă de un răspuns dat de către O. Iliescu la unele probleme de numismatică geto-dacică aduse de noi în discuţiile din SCIVA, 36, 1985, 4, p. 316—331, aceasta ca urmare a obiecţiilor şi reproşurilor făcute de O. Iliescu în repetate rînduri în legătură cu unele din tezele formulate de noi mai ales în lucrarea ,,Monedele geto-dacilor''. Regretul nostru se referă la imprejurarea că răspunsul lui O. Iliescu repetă aceleaşi opinii pentru a treia şi chiar a patra oară, de data aceasta recurgînd şi la explicaţia de noţiuni ce circulă în mod curent în rîndul specialiştilor, precum şi la rezumarea istoricului fiecărei probleme în parte, cu adresă şi nivel şcolăreşti.

Multe din paginile răspunsului lui O. Iliescu se ocupă de iconografia şi cronologia monedelor cunoscute sub denumirea de tip ,,Larissa'', în viziunea lui O. Iliescu de tip ,,Apollon-Amphipolis'', şi a celor de tip ,,janiform'', probleme pe care le găsim expuse în Dacia, N. S., 3, 1959, p. 259—310; Revue roumaine d'histoire, 19, 1980, 2—3, p. 161—172, în Quaderni ticinesi di numismatica e antichita classiche, Lugano, 13, 1984, p. 183–198 şi acum în revista SCIVA, 1987, p.259–275, fără a se putea vorbi de schimbări de poziţie, cel puţin în privinţa interpretărilor iconografice. Nu avem cîtuşi de puţin intenţia să reluăm discuţia cu privire la prototipurile, respectiv monedele originale străine după care geto-dacii au preluat iconografia celor două tipuri de emisiuni proprii, deoarece punctul nostru de vedere a fost expus anterior şi nu credem că mai este cazul să revenim asupra lui. Ţinem totuşi să subliniem că argumentele pe baza cărora O. Iliescu susţine că monedele geto-dacice cu capul uman redat din faţă ar imita pe Apollon de pe tetradrahmele din Amphipolis, iar cele cu capul dublu de ,,tip janiform'' ar înfăţişa pe Kronos, menţionînd în acest sens un tip monetar din Mallus, Cilicia, din Asia Mică, nu sînt cu nimic mai presus decît cele care sînt invocate în favoarea denumirilor de ,,tip Larissa'', ,,Larissa-Apollon'', în primul caz, şi de ,,tip janiform'', în al doilea. Gradul lor de improbabilitate este chiar mai mare, dacă avem în vedere că în iconografia acestor tipuri monetare, ţinînd seama atît de avers, cît mai ales de revers, nu se regăseşte aproape nimic din reprezentările de pe emisiunile greco-macedonene socotite a fi servit ca model sau care ar putea sugera anumite legături. Imaginile de pe cele două tipuri monetare locale sînt, în schimb, mult mai apropiate

de cele întîlnite, în cazul monedelor cu capul din faţă, pe emisiunile orașului Larissa, iar în cazul celor „cu cap janiform", totuși, pe monede din lumea romană sau grecească de sud. Rezervele sau ezitările noastre în acordarea denumirilor acestor emisiuni monetare, pe care ni le reproșează din nou O. Iliescu, le socotim pe deplin justificate, științific apreciind, atîta vreme cît nu avem nici cea mai neînsemnată certitudine cu privire la modelul imitat. Greutatea pe care o conferă O. Iliescu argumentelor sale, mergînd pînă la a exclude chiar eventuale improbabilităţi, se datorează propriei sale optici, care nu ține seama de caracterul monetăriei și societății geto-dacice.

Am crezut și continuăm să credem că în redarea pe monede a unui cap dublu de „tip janiform", geto-dacii trebuie să se fi inspirat din emisiuni provenind din zona Balcanilor și a lumii romane, în ciuda datelor cronologice oferite de O. Iliescu, dar greu de acceptat. Autorul respinge o atare presupunere, care nu este numai a noastră, și ne promite că ne va rămîne îndatorat dacă ii vom indica un model din regiunile respective. În lucrarea noastră din 1973, urmînd în bună măsură pe C. Moisil și K. Pink, am menţionat unele tipuri monetare cu cap dublu emise la Thasos și ceva mai tîrziu în Macedonia, la Amphipolis și Thessalonica, precum și în unele orașe din Sicilia și chiar din Asia Mică, fără a uita, desigur, numismatica romană de început. Cu aceste exemple nu facem altceva decît să arătăm că redarea pe monede a unui cap dublu era destul de veche și destul de răspîndită, fără a încerca în vreun fel să stabilim sau să indicăm și un model anume. Pledăm pentru zonele balcanice și italice ca locuri de inspiraţie pentru monetăria din Dacia, știind că toate curentele culturale, religioase și chiar politice, mai ales în sec. IV—III î.e.n., curg spre lumea geto-dacică, venind dinspre sud și sud-vest. În această privinţă merită să fie relevată și prezenţa capului lui Janus, ca simbol, pe o întreagă serie de tetradrahme Filip II, emise la Amphipolis, în perioada 342—328 î.e.n. (G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II*, Paris, 1977, p. 98 și urm., pl. 34—41). Subliniem că avansăm o asemenea ipoteză, ţinînd seama înainte de toate de faptul că tetradrahmele lui Filip II au servit ca principal model monetăriei geto-dacilor, simbol ce ar fi putut, eventual, să fi sugerat monetarilor geto-daci emiterea unui tip local „cu cap janiform".

Pentru a înţelege și mai bine demonstraţia sa, autorul ne dă și explicaţia termenilor de *prototip* și *tip monetar*, menţionînd că face acest lucru „din respect pentru audienţa largă de care se bucură publicaţia de faţă". În accepţiunea sa, „prin sintagma tip monetar geto-dacic urmează să înţelegem *combinaţia de elemente iconografice esenţiale de avers și revers*" (s.n.). Acceptînd întocmai această definiţie, cu care sîntem de acord, la situaţia de mai sus, privind monedele geto-dacice de tip Mînăstirea — Adîncata și Vîrteju, ca și a celor „cu capul Romei", ar urma să le desfinţăm ca tipuri și să le considerăm variante, deoarece monedele respective *nu se deosebesc prin elemente iconografice esenţiale*, ci prin diferenţe de stil, ceea ce este cu totul altceva. În această situaţie se pune întrebarea, cui îi servește definiţia, dacă autorul ei este primul care o încalcă? În aceeași ordine de idei ne explică ce este acela prototip, desigur monetar, susţinînd că accepţiunea aceasta dată pînă acum monedelor originale greco-macedonene, care au servit ca model, „este greșită,

din punct de vedere logic și etimologic''. Astfel, autorul, care ne trimite, ca dealtfel și pentru termenul de tip, la *Dicționarul explicativ al limbii române*, 1975, afirmă că ,,prototip poate fi considerat primul tip monetar geto-dacic, realizat după un model original greco-macedonean '', iar prin *model* trebuie să înțelegem originalul greco-macedonean. Deschizînd dicționarul citat constatăm că prototip inseamnă ,,model ce reprezintă tip original'', după care se efectuează sau se realizează ceva. Regretăm că O. Iliescu n-a înțeles că prototip, respectiv model, poate fi nu numai o monedă străină, ci și o monedă geto-dacică la rîndul ei, atunci cînd din ea derivă alte tipuri sau serii, ca în cazul emisiunilor de tip Prundu-Jiblea. Dacă este așa, cum poate fi calificată promisiunea lui O. Iliescu prin care se angajează să dea explicația corectă a ,,sintagmelor'' respective ,,din respect pentru audiența largă de care se bucură'' revista SCIVA, atîta vreme cît o formulează în manieră proprie, o disjunge și o incalcă totodată?

Problema cronologiei acelorași tipuri monetare este haotică, nu în realitate, ci la O. Iliescu. În ceea ce ne privește, am afirmat, menținîndu-ne și in prezent poziția, că cele două tipuri monetare ,,Larissa'' și ,,cu cap janiform'' sînt contemporane, ele găsindu-se adesea în tezaure comune și in aceeași regiune, urmînd a fi plasate în timp către finele sec. III și inceputul sec. II î.e.n. Dacă ar fi să precizăm in date mai exacte această cronologie, ar urma să admitem că monedele respective au putut fi emise cu aproximație între cca. 230 și 180 î.e.n. Iată care este cronologia lui O. Iliescu in diferitele sale studii. În 1959 (Dacia, N. S., 3, p. 309—310), O. Iliescu datează emisiunile de tip ,,Apollon-Amphipolis'', respectiv ,,Larissa'', la sfirșitul sec. IV și in primele decenii ale sec. III î.e.n.; in 1980 (RRH, 19, p. 168) consideră că monedele respective sînt contemporane cu cele cu ,,cap janiform'', acestea din urmă fiind socotite în mod sigur mai aproape de anii 250 î.e.n., subliniind totuși că primele s-ar situa către 275 î.e.n.; în 1984 (QTNAC, 13, 1984, p. 186—189), același autor plasează emisiunile ,,de tip Apollon'', pe care continuă să le considere contemporane cu cele ,,de tip janiform'', intre 275—250 i.e.n., după datele propuse pentru îngroparea tezaurului de la Hinova, impingîndu-le, nu știm de ce și contrar așteptărilor, către limita superioară. În aprecierea datei ascunderii acestui tezaur se uită că pe lîngă originalele macedonene aici se află și imitații ale acestora, care sînt în mod cert ulterioare datelor de emitere ale celor mai recente emisiuni din tezaur. În plus, nu se ia în considerare că toate celelalte descoperiri ne îndreaptă în mod cert spre a doua jumătate a sec. III î.e.n. În aceeași publicație (p. 187), O. Iliescu afirmă că monedele ,,cu cap janiform'', contemporane cu cele cu efigia lui ,,Apollon'' (Larissa), se datează, ceea ce ni se pare că se apropie de adevăr, în a doua jumătate a sec. III î.e.n., pentru a concretiza (p. 189), nu știm pe ce temeiuri, că aceleași monede au emis către 240 î.e.n. Data aceasta absolută o fixează în mod subiectiv și total nefondat, pentru a-și susține teza că nu monedele romane au fost acelea care ar fi influențat într-un fel sau altul redarea capului ,,janiform'' în monetăria geto-adcică, ci că aici trebuie să vedem neapărat pe ,,Kronos — Chronos'' de pe monedele din Mallus, Asia Mică. Ne este greu să înțelegem cum este posibil ca două categorii de monede care sînt contemporane să se dateze, unele în prima jumătate a sec. III, iar celelalte în a doua jumă-

tate a aceluiași veac. La fel de greu de înțeles este și datarea imitațiilor locale la limita superioară a cronologiei unui tezaur în care se află originale macedonene și nu către data lui finală cum se obișnuiește îndeobște, precum și ideea datării unora dintre acestea după „tehnologia de fabricație". Oricum, O. Iliescu trebuie să se decidă totuși și să ofere cititorilor și specialiștilor o poziție cît de cît fermă și să nu ne plimbe pe parcursul unui întreg secol cu asemenea datări oscilante și să explice dacă noțiunii de contemporaneitate îi atribuie un alt înțeles decît cel bine cunoscut.

O. Iliescu nu este de acord cu denumirea comună dată de noi monedelor „de tip Adîncata-Mînăstirea", socotindu-le a fi două tipuri diferite. Fără nici o îndoială, nu-i putem reproșa lui O. Iliescu o asemenea separare, numai că nu ne spune unde se încheie un tip și de unde începe celălalt, atîta vreme cît nu se pot face deosebiri de esență între ultimele serii de emisiuni de genul celor descoperite la Mînăstirea și primele serii din categoria Adîncata. Pînă cînd O. Iliescu nu va reuși să facă această departajare, noi nu putem renunța la asocierea celor două nume, care indică în mod limpede, așa cum am explicat la timpul cuvenit, etape cronologice și stilistice succesive în evoluția unui proces monetar, care pornește de la monedele de tip Prundu-Jiblea și se încheie cu cele de tip Inotești, fazele intermediare fiind „Mînăstirea-Adîncata și Vîrteju-București. O. Iliescu ne reproșează că trecem sub tăcere constatările și aprecierile noastre cu privire la raporturile dintre faza Mînăstirea și Adîncata. Nu ne amintim în ce împrejurări și în ce scop puteam să renunțăm la propriile noastre argumente, atîta vreme cît n-am renunțat la problema în sine.

O atenție specială acordă O. Iliescu emisiunilor monetare denumite de noi „cu capul Romei" și integrate, într-o primă etapă, în rîndul monedelor de tip Adîncata, iar mai recent, printre cele de tip Vîrteju-București. Pentru cititor am dori să precizăm că reversul acestor monede este identic cu al celor de tip Vîrteju, iar aversul, care păstrează trăsăturile și caracteristicile principale ale aceluiași tip Vîrteju, prezintă și anumite particularități care ar indica unele influențe ale capului Romei de pe denarii romani republicani. Niciodată n-am afirmat că aici ar fi vorba de o redare a efigiei Romei și am vorbit doar de unele influențe. După o opinie mai veche, exprimată de C. Moisil, cu prilejul publicării tezaurului de la Cojasca, jud. Prahova, pe aversul acelorași emisiuni ar fi fost înfățișat capul zeului Dionysos de pe tetradrahmele thasiene, părere însușită și de O. Iliescu. Nu vrem să excludem posibilitatea ca pe aversul monedelor în discuție să existe anumite influențe ale efigiei lui Dionysos, dar nu putem admite că aici ar fi vorba chiar de redarea efigiei lui Dionysos, cum crede O. Iliescu. Una înseamnă exercitarea unor *influențe*, care pot veni, fie de la denarii romani, fie de la tetradrahmele thasiene, și cu totul alta să admiți că ar fi fost *redată* chiar efigia lui Dionysos. Ținînd seama că aceste monede se integrează clar ca o variantă în rîndul emisiunilor de tip Vîrteju-București, nu numai prin identitatea reversului, ci și prin aceea a aversului, a trăsăturilor iconografice principale, ne întrebăm la ce i-a servit lui O. Iliescu definiția termenilor de tip și variantă, atîta vreme cît nu reușește să facă în mod practic distincțiile de rigoare dintre aceștia ? Întrebarea se pune întocmai și pentru tipul Adîncata-Mînăstirea.

În 1973, cînd publicam lucrarea asupra monedelor geto-dacilor, nu aveam la îndemînă atîtea date de cîte dispunem astăzi în legătură cu mo-

nedele descoperite în zona Măcinului și în lipsa unei descoperiri certe le-am considerat, ținînd seama de unele legături stilistice, ca fiind „o serie adiacentă” a tipului „Prundu Jiblea”. Precizam totodată că această serie se deosebește radical din punctul de vedere al nominalului, „o dovadă în plus că ele fac corp separat de primele grupe” ale aceluiași tip (p. 155). Date ulterioare, potrivit cărora asemenea monede ar proveni sigur din nordul extrem al Dobrogei, sînt în măsură să aducă unele clarificări, însăși denumirea „de tip Măcin” putînd fi acceptată. Dacă poziția noastră se dovedește suficient de clară, fie și cu unele rezerve în anumite privințe, cum am putea aprecia drept corecte afirmațiile lui O. Iliescu prin care sintem acuzați absolut gratuit că „nu acceptăm existența acestui tip monetar localizat în nordul Dobrogei și că am respinge participarea geților din aceeași zonă la emiterea de monede inspirate de originale greco-macedonene? Pentru edificare, l-am îndemna pe O. Iliescu să revadă întreaga discuție asupra acestei probleme (SCIVA, 31, 1980, 3, p. 338–339) și să nu ne indice nouă ca sursă blibliografică un manuscris al său (nu este prima dată), de existența căruia nu știe decît propriul său autor. Ceva mai mult, introducindu-și propria informație, ține să ne asigure că este primul (nu-și arogă asemenea drepturi pentru întîia oară) care a ajuns la concluzia că avem de-a face cu un tip monetar aparte emis de geto-dacii din această zonă și că mai tîrziu E. Oberländer-Tîrnoveanu a ajuns la aceeași concluzie. După cîte știm, dreptul științific aparține celui care publică primul, iar expunerea problemei trebuie, in mod firesc și corect, să înceapă cu studiul publicat și apoi pot, eventual, să fie pomenite și „manuscrisele proprii”.

Cit privește localizarea acestei categorii de monede imediat pe malul drept al Dunării, am arătat că faptul în sine nu modifică cu nimic concluzia noastră potrivit căreia nu se poate vorbi la geții dintre Dunăre și Marea Neagră de un ***proces monetar general*** de tip macedonean similar celui din stinga fluviului, de care se leagă în mod organic și descoperirile din zona Măcinului. „Ar fi cu totul lipsit de prudență — spuneam altădată (SCIVA, 31, 1980, 3, p. 338)—să se vorbească de o monetărie geto-dacică de tip Filip II în Dobrogea ca de un ***proces specific și general al acestui teritoriu***”. Prezența monedelor din zona Măcinului trebuie explicată și înțeleasă numai prin prisma procesului monetar geto-dacic de tip grecomacedonean din spațiul carpato-dunărean. Speram că O. Iliescu să poată înțelege că apariția izolată a unor monede de tip Moskon sau ale regilor sciții din apropiere de Callatis se înscrie intr-un alt proces monetar, legat direct de coloniile grecești vest-pontice, care nu se constituie ca un fenomen general și special pentru întreaga Dobroge. A include în discuția despre numismatica geto-dacică de tip macedonean și monedele de tip Moskon și chiar pe cele ale regilor sciți, cum procedează O. Iliescu, este o metodă greșită, izvorîtă dintr-o eronată înțelegere a unor procese monetare, economice și istorice diferite. Neplăcut este, în cadrul acestei discuții, că O. Iliescu, adresîndu-ne din nou reproșuri gratuite, se încurcă și se contrazice in explicațiile date. Îi oferim cititorului cîteva din aceste formulări ale sale: „Monedele de tip Măcin”, ale căror ***tipuri de avers și revers derivă evident din cele ale monedelor de tip Prundu-Jiblea*** (exact ceea ce am constatat și noi în 1973), spune O. Iliescu, „nu pot fi considerate, precizează ceva mai jos, ca serii adiacente, deoarece ***prezintă un stil complet diferit,***

alt gen de efigie pe avers, alt cal și alt tip de călăreț pe revers" (s.n.). Cum se împacă cele două poziții între ele, mai ales în urma definițiilor date, numai autorul lor poate ști. Ori acceptă că monedele din zona Măcin, socotindu-le chiar și un tip aparte, au tipuri de avers și revers ce derivă evident din tipul „Prundu-Jiblea", ori că acestea au „un alt gen de efigie pe avers, alt cal și alt tip de călăreț". De asemenea, am fi interesați să știm cum pot fi integrate monedele regilor sciți, de fapt emisiuni grecești ale atelierelor callatiene, în rîndul numismaticii getice din Dobrogea, atîta vreme cît O. Iliescu le menționează în acest context și proces monetar local. În aceste condiții ar fi deci de dorit ca înainte de a acuza pe alții de confuzii, de fapt inventate, și de ezitări, O. Iliescu să-și precizeze și să-și lămurească propriile poziții și gînduri.

Deși O. Iliescu și-a expus pentru a doua oară, destul de pe larg (în Cercetări numismatice, 5, 1983, p. 7—22) teoria sa cu privire la existența unui *sistem monetar propriu* folosit de geto-daci, repetînd ceea ce susținuse cu patru decenii în urmă (în BSNR, 1944—1947, p. 29—34), nu credeam, mai ales după discuția noastră din SCIVA (36, 1985, 4, p. 316—331) pe aceeași temă, să mai reia problema. Desigur, nici noi n-am mai reveni asupra acesteia, dacă, și de data aceasta, O. Iliescu nu ne-ar face reproșuri că nu-i împărtășim opinia. Își manifestă chiar nemulțumirea că „cercetări pe această temă, care de 40 de ani nu s-au bucurat de nici o atenție (de ce oare?), sînt în prezent contestate și încă în mod categoric". Nu ne-am propus nici înainte și nici în prezent să întreprindem o analiză a articolului lui O. Iliescu de acum patru decenii, pentru motivul că la data aceea cercetările asupra monedelor geto-dacice erau încă la început și tot la început se afla și activitatea de numismat a lui O. Iliescu. Frapează însă faptul că autorul reia întocmai esența celor exprimate atunci și o extinde în 1983, din păcate nu și într-o formă constructivă sau cît de cît modificată în ceea ce privește concepția. Constatînd, pe bună dreptate, în primul său articol, că la geto-daci există atîta diversitate și diferențe de greutăți, O. Iliescu apreciază că în aceste condiții, „se poate ușor vedea că ipoteza existenței unui sistem monetar dac construit pe baze strict metrologice — așa cum era la greci — nu are prea mulți sorți de izbîndă", pentru a conchide apoi, în mod surprinzător, că „*dacii au avut un sistem monetar propriu, emițînd alături de piesele de tipul tetradrachmei, moneda de căpătîi a vremii, și piese divizionare de tipul didrachmelor și drachmelor grecești*" (s.n.). Socotind că toate aceste nominale au fost emise în aceeași epocă și în aceeași regiune a Daciei, circulînd simultan, înseamnă a arăta că „*existența sistemului monetar național dac e în afară de orice îndoială*"(s.n.). Într-o notă (Creșterea colecțiilor, 13—14, 1965, p. 9), autorul, sesizînd totuși șubrezenia unei asemenea teze, aprecia că, „termenii de tetradrahmă, didrahmă și drahmă, utilizați pentru denumirea diferitelor valori nominale geto-dacice, ar urma să fie revizuiți". În studiul din 1983, același autor, în mod neașteptat, în loc să treacă la revizuirea ce-și propusese, după ce face expunerea de motive de rigoare, ajunge la o concluzie similară celei din 1947, afirmînd că geto-dacii au dispus de *un sistem monetar propriu*, cu trei nominaluri (sic), „identificate astăzi cu certitudine — tetradrahma, didrahma și drahma, *ultima reprezentînd unitatea sistemului monetar geto-dac*" (s.n.).

În recenta notă din SCIVA (1987), O. Iliescu se menține pe aceeași poziție a existenței unui sistem monetar *propriu* la geto-daci, renunțînd

însă să mai adauge că acesta dispunea de trei nominale „identificate astăzi cu certitudine”, și că drahma reprezenta unitatea sistemului monetar al geto-dacilor. În același context, autorul pornește de la premisa — în întregime greșită — că a nu admite existența unui sistem monetar propriu înseamnă automat negarea caracterului și rolului de monedă în adevăratul sens al cuvîntului emisiunilor geto-dacice. Numai așa se explică faptul că O. Iliescu readuce în discuție teza lui C. Daicoviciu privind existența la geto-daci a unei „forme mai practice, numoidale, a mărfii metal”, lăsînd impresia că tocmai noi, care am combătut în două rînduri o asemenea opinie, ne-am însușit ceva din conținutul sau spiritul acesteia. Este totuși cazul ca O. Iliescu să priceapă că atît timp cît într-o lucrare monografică de peste 500 p. și în multe alte studii dedicate numismaticii geto-dacice se vorbește numai de monede, tipuri monetare, nominale, tehnică, circulație, economie monetară, nu mai poate în vreun fel să se impute autorului că ar fi avut măcar o ezitare în a admite că monedele geto-dacilor au avut aceleași funcții pe care le întruneau și emisiunile grecești și romane intrate pe piața din Dacia.

Am spus-o și altă dată și o repetăm, în speranța că vom fi înțeleși totuși, că nu dispunem de nici cea mai neînsemnată dată concretă pentru a putea vorbi de un sistem monetar *propriu* la geto-daci, mai ales în sensul pe care O. Iliescu vrea să i-l confere. Nici variațiile frecvente și destul de mari ale greutăților aceluiași tip și chiar ale aceluiași nominal, nici evoluția stilistică, cronologică și ponderală a tipurilor și nici întreg caracterul monetăriei geto-dacice, care are, sub toate aspectele, modele preluate din monetăria greco-macedoneană, nu pledează în vreun fel pentru o astfel de opinie.

Precizăm și cu acest prilej că denumirile grecești pe care le acordăm monedelor geto-dacice sînt convenționale și provin direct de la originalul imitat, chiar dacă greutățile sînt mult mai reduse și foarte oscilante. Astfel, geto-dacii au imitat și indirect au și adoptat în monetăria lor cu predilecție tetradrahme de tip macedonean, dar cu greutăți mai scăzute, și într-o foarte mică măsură drahma, în special pe cea de tip Filip III, redusă și ea mult în greutate. Denumirea de didrahmă este cea mai puțin justificată și, ca atare, cu totul convențională și numai prin asocieri de greutate. Dealtfel, această denumire se dă numai monedelor din faza a doua de tip Adîncata-Mînăstirea, Vîrteju și Inotești-Răcoasa, adică singurelor categorii de monede din Dacia care au o evoluție în timp, provenind de la tipul Prundu-Jiblea. Toate acestea se înlănțuiesc într-o suită cronologică, stilistică și ponderală aproape perfectă, în sensul că la emisiunile respective se remarcă o scădere treptată și constantă, în timp, a stilului, greutății și a titlului argintului, în parte și o reducere a modulului. Nici unul din aceste tipuri nu mai imită un model grecesc, toate reprezentînd etape ale unuia și aceluiași proces monetar și în egală măsură ale aceluiași nominal. Față de această realitate, îl putem întreba pe O. Iliescu, cu justificată îndreptățire, care sînt de fapt didrahmele din monetăria geto-dacilor, dacă emisiunile în discuție sînt etape succesive, respectiv descendente directe ale aceluiași nominal și aceluiași model, diferențele de stil și greutate datorindu-se numai evoluției lor în timp și nu altor factori? Care ar fi, în aceeași viziune, greutatea medie a unei astfel de didrahme, știind că monedele de tip Adîncata-Mînăstirea

cîntăresc între 7—9 g, unele avînd chiar 10—11 g, cele de tip Vîrteju între 6—8 g și cele ultime, de tip Inotești-Răcoasa, între 5—7 g? Toate aceste emisiuni sînt nu numai denumite, dar și considerate ca reprezentînd didrahme în sistemul monetar propriu la geto-daci. Se mai poate vorbi de unul și același nominal cînd diferența de greutate între limitele maximă și minimă merge pînă la înjumătățire?

Ne pare bine totuși că, fie ele și echivoce, în parte și contradictorii, unele din recentele formulări ale lui O. Iliescu ar indica, cel puțin în parte, o renunțare la formele rigide și categorice în care-și prezentase opiniile sale referitoare la sistemul monetar dacic. Am cita în acest sens faptul că autorul admite, in sfîrșit, ceea ce vine dealtfel în contradicție cu teza sa și se alătură punctului nostru de vedere, fără să și recunoască însă, că geto-dacii au adoptat ca etalon nu un nominal oarecare din sistemul monetar greco-macedonean, ci numai aceea monedă care se bucura de o largă circulație și care pătrunsese și în mediul local (a se vedea SCIVA, 1985, p. 325 în special). Astfel, precizează O. Iliescu, „ei au adoptat inițial ca unic nominal tetradrahma de etalon greco-macedonean, mai tîrziu vor emite didrahme sau drahme—se vede că aici nu este încă decis — adoptînd în acest scop și alte etaloane ponderale". Aceste ultime afirmații se cer a fi clarificate. Ele nu au nimic comun cu un sistem monetar propriu la geto-daci, servind, de fapt, ca argumente potrivnice unei asemenea opinii, atîta vreme cît vorbim de adoptare. Din cele exprimate de autor ar reieși, ceea ce desigur este fals, că geto-dacii au adoptat de la greco-macedoneni tetradrahma și apoi didrahma sau drahma. Într-adevăr, geto-dacii au adoptat și imitat în special tetradrahma greco-macedoneană pe care au avut-o la îndemînă, aceasta perpetuîndu-se însă, sub tipuri diferite, ca gen de creații proprii, cu stil, greutate și titlu scăzute în cele mai multe cazuri, pînă în faza finală. Paralel, și încă din prima fază, destul de izolat, se emit în părțile de nord și nord-vest ale Transilvaniei și monede divizionare („drahme"). Asemenea emisiuni sînt ceva mai frecvente în faza a doua, fiind contemporane cu așa-zisele „didrahme" din monetăria geto-dacică. Oricît ne-am strădui să găsim cel mai neînsemnat argument pentru a putea vorbi de un sistem monetar propriu (cîndva socotit „național" de O. Iliescu) cu trei nominale „bine precizate", nu se poate accepta mai mult decît ideea că geto-dacii au operat în monetăria lor, prin imitare și adoptare, cu două nominale, tetradrahma și drahma, ambele cu greutăți reduse față de originale, aceste denumiri, așa cum am spus-o în repetate rînduri fiind convenționale. Cît privește problema didrahmelor am vorbit ceva mai sus despre felul în care se pune problema. În așteptarea descoperirii unui asemenea original imitat și preluat de geto-daci și a găsirii unei explicații privind oscilația de greutate cuprinsă între 5—10 g a așa-ziselor didrahme, propunem să se revadă explicațiile noastre însoțite de date și comentarii din „Monedele geto-dacilor" și din revista SCIVA, 1985, p. 324—329. A justifica existența de didrahme și chiar de drahme și diferențele de greutate dintre ele, prin adoptarea de către geto-daci „a altor etaloane ponderale" (care anume și de unde, știe, se vede, numai O. Iliescu), este mai mult decît o explicație, respectiv afirmație, de circumstanță, ca să nu spunem gratuită.

În cadrul aceleiaşi discuţii, O. Iliescu se decide totuşi să accepte că denumirile greceşti date emisiunilor geto-dacice sînt convenţionale, abandonînd, indirect, teza sa, după care, în monetăria geto-dacică se poate vorbi de trei nominale „identificate astăzi cu certitudine”, cum se crede perfect îndreptăţit să afirme autorul. De asemenea, ar mai fi de relevat, în acelaşi cadru şi accentul pe care acelaşi autor îl pune pe faptul că baterea monedei în Dacia, pînă la Burebista, depinde de autoritatea tribală sau unional tribală. Autorul prezintă această problemă ca pe „un aspect important” al activităţii monetare locale din Dacia, lăsînd cel puţin impresia că ideea este nouă şi că i-ar aparţine. Despre acest aspect, într-adevăr foarte important, unele prime date ne-a oferit C. Moisil şi s-a insistat pe larg, cu detalii şi argumente, în lucrarea noastră monografică. Atragem atenţia asupra problemei, nu neapărat pentru a şterge impresia amintită, ci mai ales pentru motivul că O. Iliescu, care face risipă de note bibliografice, cînd trebuie şi cînd nu trebuie, nu mai găseşte de cuviinţă să facă trimitere la paternitatea unor aspecte importante, cum este şi cel mai sus pomenit, la latura economică a societăţii geto-dace şi chiar la cei care au pledat frecvent pentru denumirea convenţională dată monedelor locale din Dacia, acceptată acum şi de O. Iliescu.

Admiţînd de data aceasta că geto-dacii au adoptat „norme ponderale din sisteme monetare străine” sau „alte etaloane ponderale”, precum şi ideea utilizării convenţionale a termenilor originali greceşti, O. Iliescu nu face decît să-şi abandoneze teza sa cu privire la existenţa unui sistem monetar propriu la geto-daci. Analiza de fond făcută de noi acestei teze (SCIVA, 1985) l-a obligat acum să recurgă la găsirea de „noi” argumente (de fapt sînt cele cu care s-a operat pînă acum), care nu fac decît să-i anuleze complet pe cele anterioare şi să încurce de aşa manieră problema încît nu vedem cum va reuşi s-o mai clarifice sau să-i găsească vreun sens şi o logică vreodată.

Printre altele, O. Iliescu aduce în discuţie o problemă nouă, rezumînd concluziile unei comunicări ţinute la şedinţa Societăţii Numismatice Române din martie 1987. Analizînd greutatea monedelor de aur de tip Koson, autorul consideră că acestea au fost emise sub influenţa şi tradiţia etalonului folosit de staterii de aur de tip Alexandru cel Mare şi Lysimach bătuţi în oraşele greceşti în sec. III—II î.e.n.. Decalajul de timp dintre cele două categorii de monede, diferenţele totale de stil şi modul, precum şi depărtarea dintre zonele de emitere şi circulaţie ale emisiunilor amintite, care nu s-au întîlnit sau apropiat vreodată, nici cronologic, nici zonal, fac absolut imposibilă o asemenea „teză”, care nu poate fi luată în consideraţie nici cel puţin ca ipoteză de lucru.

Printre altele ni se face reproşul că am criticat în privinţa sistemului monetar dacic numai opiniile lui O. Iliescu, începînd cu cele exprimate cu patru decenii în urmă, adăugind că la o concluzie similară „au ajuns şi alţi cercetători”, printre aceşti „alţi specialişti” (a se vedea notele 54—55), numărîndu-se, desigur, în primul rînd, O. Iliescu cu articolele sale din BSNR, 1944/47 şi CN, 5, 1985, p. 7—23, urmat de I. Winkler ActaMN, 3, 1966, p. 75—89; E. Chirilă şi M. Barbu, ActaMP, 3, 1979, p. 81—86. Să restabilim totuşi adevărul. Noi am criticat teoria lui O. Iliescu privind existenţa unui sistem monetar propriu la geto-daci din CN, 5,

1983, în special, fără să ne oprim asupra formei ei mai vechi de „sistem național”. De fapt noi n-am criticat, ci am răspuns doar obiecțiilor formulate de O. Iliescu în publicația amintită la adresa poziției noastre expusă în lucrarea monografică din 1973. Nu am adus în discuție numele celorlalți cercetători pentru că nici unul nu vorbește de un sistem monetar propriu la geto-daci, așa cum afirmă incorect autorul. I. Winkler spunea că „odată cu preluarea tipului s-a preluat și sistemul ponderal”, iar E. Chirilă și M. Barbu ne vorbesc de o monedă divizionară ca submultiplu al monedei dace de bază, al așa numitei „tetradrahme dace”, termenii grecești fiind utilizați aici în mod strict convențional și prin analogie. Iată, deci, că nu este vorba de opinii similare, ci, dimpotrivă, acestea se articulează mai degrabă cu poziția noastră, cel puțin în ceea ce privește conținutul, înțelesul general și spiritul de interpretare al denumirilor cu care se operează.

Sîntem surprinși că autorul continuă să considere că monedele divizionare de la Urseiu ar fi de tip Filip III Arideul. Am explicat în două rînduri, o dată la publicarea tezaurului (SCN, 8, 1984, p. 37—52) și altă dată în discuția noastră din SCIVA, 1985, că aceste monede, deși șterse complet, nu au absolut nimic comun cu imitațiile de tip Filip III. Monedele de la Urseiu, reprezentind prima descoperire de acest fel, motiv pentru care le-am numit de „tip Urseiu”, sînt de modul mai mare și au greutăți chiar mai ridicate. În această privință nu mai încap discuții. A te situa pe o poziție contrară, nu înseamnă altceva decît a te pune într-o postură ce poate fi calificată ca cel puțin surprinzătoare și care nu mai are nimic comun cu cercetarea reală.

Ni se reproșează, de asemenea, că folosim termeni ezitanți la denumirea unor monede geto-dacice. A ezita înseamnă a avea rezerve, a te îndoi tu însuți de exactitate, ceea ce face parte din metoda științifică de cercetare, atunci cînd nu dispui de argumente pentru a inlătura incertitudinile. A considera, pe bază de dovezi incerte, presupuse sau intuite, că se pot construi certitudini, care se dovedesc in ultimă instanță doar *declarate și hotărîte* de autor, aparține genului de muncă din domeniul opus, respectiv din al diletantismului. De același gen de muncă se leagă dealtfel și explicațiile primare și istoricul problemelor, ca și ale unor termeni de bază din numismatică într-o discuție științifică cu obiect și adrese precise. În această situație ne întrebăm cui se adresează O. Iliescu în finalul notei sale cînd recomandă ca „în abordarea problemelor științifice să se ia în considerație cu *seriozitate* (s.n.) opinii exprimate anterior”? În același final al discuției, tot O. Iliescu recomandă ca o confruntare de idei să se realizeze „sine ira et studio”. Nu putem afirma că am reușit de fiecare dată să respectăm conținutul acestui vechi și plin de învățăminte dicton latin. Mai grav este însă să te folosești de el, trîmbițindu-l, fără a-l respecta. Nici conținutul introducerii și al concluziilor, nici unele acuze fără motiv, nici căutarea cu orice preț și a greșelilor de tipar sau a unor scăpări firești și elementare ale unui autor etc. nu sînt in măsură, cîtuși de puțin, să justifice folosirea amintitului dicton de către O. Iliescu, atîta vreme cît el nu-l respectă.

O dovadă în ceea ce privește consecvența lui O. Iliescu, in respectarea propriilor recomandări, în parte și a probității științifice, o găsim în nota 40 a discuției sale. Pornind de la o scăpare a noastră privind no-

minalul monedelor de tip Larissa, de care se face atîta caz, O. Iliescu trimite pe cititor să vadă, în legătură cu problema respectivă, „orice manuale" de numismatică, fără să indice, cum era şi normal, care sînt aceste manuale, unde şi cînd s-au publicat. Nu cumva autorul face confuzie între manuale şi lucrări de specialitate, cu caracter de sinteză, monografic, catalog sau chiar tratat? Şi pentru a-şi completa nota şi gîndul O. Iliescu ne acuză, se va vedea îndată cît de onest o face, că „nu este singura dată cînd confundăm nominalurile (sic) greceşti" şi dă ca exemplu monedele de argint ale Histrici. Se ştie că aceste emisiuni au fost şi continuă încă să fie socotite ca avînd valoarea nominală de drahmă, denumire care s-a încetăţenit în special în studiile numismatice din ţara noastră. Noi înşine am utilizat o vreme această denumire. Odată cu publicarea descoperirilor monetare de la Histria, în volumul III, cu acelaşi nume, în 1973, p. 21—26, am încercat, pe parcursul a 6 p. să demonstrăm cu analogii şi exemple concrete, chiar dacă n-am convins pe toţi specialiştii poate, că Histria a emis de fapt didrahme şi nu drahme. Aceeaşi demonstraţie a fost reluată de noi în Dacia, N.S., 19, 1975, p. 77—85, într-un studiu special dedicat monedelor de argint histriene, studiu care i-a scăpat lui O. Iliescu, atît de atent cu citarea tuturor articolelor şi manuscriselor proprii. În ambele publicaţii dezbatem pe larg raportul dintre drahmă şi didrahmă, cu date concrete şi precise. Cum am putea califica, în acest caz, acuzaţia adusă de O. Iliescu că facem confuzie între nominale decît lipsă de corectitudine şi încercare de discreditare? Credem că nu greşim afirmînd că oricare dintre aceste aprecieri s-ar potrivi calificării poziţiei lui O. Iliescu, poziţie aflată, o dată în plus, în contrast cu dictonul folosit de autor: „sine ira et studio".

Ne oprim aici cu discuţia noastră, exprimîndu-ne din nou regretul că noua intervenţie a lui O. Iliescu din SCIVA, 3, 1987, nu a adus nimic nou şi constructiv intr-o dispută ştiinţifică, in afara unor interpretări eronate şi ambigue, invinuiri neîntemeiate, poziţii personale cunoscute, repetate şi rigide etc. Am dori să subliniem şi de data aceasta un fapt important, din care decurg multe din neajunsurile acestor discuţii, că în aprecierile, analiza, judecarea faptelor şi a datelor, în afirmaţiile sau ipotezele adoptate etc., se vădeşte o lipsă în înţelegerea completă şi complexă a întregului fenomen studiat, a caracterului şi spiritului acestuia, deloc uşor de definit cu certitudine în toate compartimentele sale, ca în cazul monetăriei geto-dacice. În aceeaşi ordine de idei, se constată şi o trecere, cu uşurinţă, peste fondul problemei şi se acordă o atenţie sporită, nejustificată, unor aspecte cu totul secundare, care nu ajută clarificării diferitelor laturi încă puţin cunoscute, ci dimpotrivă duc la derută şi complicare inutilă a acestora. Este absolut lipsit de importanţă dacă se consideră că monedele de la Mînăstirea, spre exemplu, constituie un tip aparte sau sînt socotite o serie într-un proces monetar mai îndelung, cum, tot la fel, fără însemnătate se dovedesc şi diferenţele de poziţie in privinţa noţiunii de monede de tip Măcin şi chiar a folosirii unuia sau altuia dintre prototipuri. Nu mai poate fi socotită ca nesemnificativă însă introducerea unor interpretări noi cu implicaţii istorice ori religioase complet neacoperite documentar şi ştiinţific, cum ar fi prezenţa unui zeu Kronos-Chronos cu cap dublu şi a efigiei lui Dionysos pe unele monede

geto-dacice, zeităţi care ar fi fost adoptate şi cinstite de către geto-daci. Desigur, pătrunderea înţelesurilor de bază ale caracterului societăţii, economiei şi monetăriei geto-dacice n-ar permite să se vorbească cu atîta *certitudine* de date cronologice absolute aşa de exacte, de folosirea unuia sau altuia din modelele greco-macedonene şi nici să se susţină opinii vechi, depăşite, numai de dragul acestora. Sperăm că cel puţin de data aceasta ne-am făcut înţeleşi şi că astfel nu vom mai fi puşi în situaţia de a reveni asupra problemelor discutate, lăsînd ca descoperiri şi interpretări viitoare să stabilească adevărul, acolo unde documentele o pot îngădui.

ZWISCHEN HYPOTHESE, TATSACHE UND WAHRHEIT IN DER ERLÄUTERUNG UND DEM VERSTÄNDNIS DER GETO-DAKISCHEN PRÄGUNG

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor unternimmt eine Diskussion bezüglich einiger umstrittenen Fragen der geto-dakischen Numismatik, Diskussion die bei der Veröffentlichung der vorigen Nummer dieser Zeitschrift (SCIVA, 38, 1987, 3, S. 259—275) eines Artikels von Octavian Iliescu hervorgerufen wurde.

Von diesen sind einige Chronologie- und Ikonographie Probleme zu beachten, besonders diejenigen bezüglich der Herkunft und Bedeutung der Darstellungen auf den geto-dakischen Münzen „vom Larissa-Typus, mit janiformem Kopf und mit Roms Haupt.

Ein bedeutender Platz in diesen Diskussionen nimmt das Vorhandensein und der Charakter des von den Geto-Daker verwendeten Münzsystems ein.

DESPRE ISTORICUL CERCETĂRILOR ŞI STRATIGRAFIA UNOR AŞEZĂRI DIN OSTROVUL CORBULUI*

de PETRE ROMAN

În aval de Drobeta-Tr. Severin, în curgerea ei spre Mare, Dunărea „îmbrăţişa" mai întîi Şimianul, apoi Ostrovul Corbului — o fostă insulă pendinte de com. Hinova, jud Mehedinţi, a cărei margine nordică este cuprinsă între kilometrii fluviali 916—911.

La separarea şi reunirea apelor, Ostrovul Corbului are două „boturi" : al „Piscului" (spre Hinova, kilometrul 916) şi al „Cliuciului" (spre Batoţi, kilometrul fluvial 911), ambele înălţate prin succesivele sedimente arheologice. Malul nordic dintre cele două „boturi" (fig. 1), cel dinspre „Dunărea

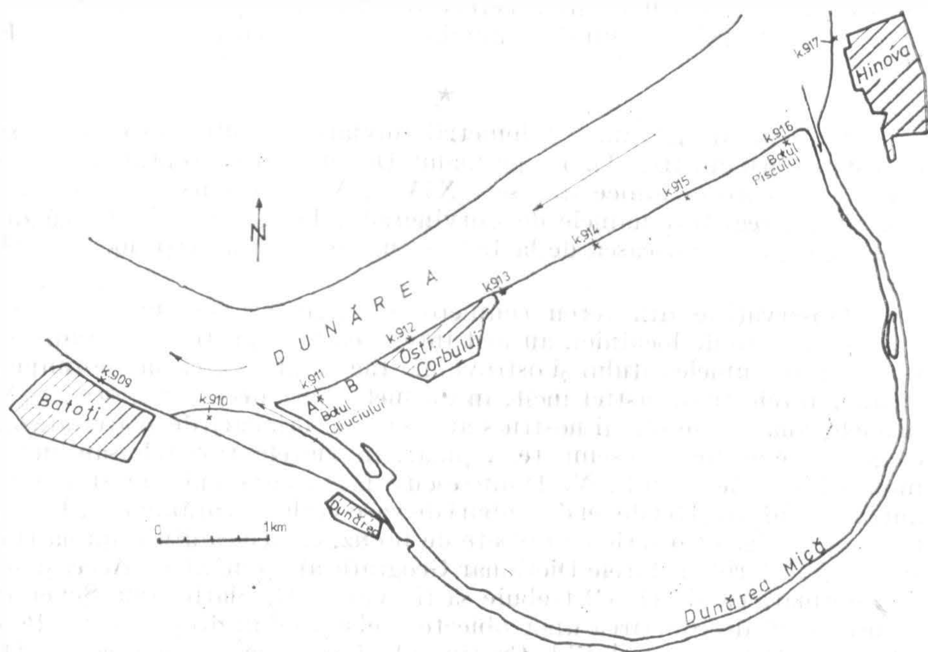

Fig. 1. Insula Ostrovul Corbului. Cu A şi B sînt indicate cele două sectoare unde s-au efectuat săpături.

* Prezentul articol face parte din tema „Ostrovul Corbului în pre- şi protoistoria Europei est-centrale şi de sud-est", obiect al contractului de cercetare 204/1985 încheiat cu Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice.

S C I V A, tomul 38, nr. 4, Bucureşti, octombrie—decembrie 1987, p. 335—365

Mare", conservă, din loc în loc, resturi de așezări sau morminte distruse de ape. Malul arcuit dinspre „Dunărea Mică" este jos și înmlăștinat, iar interiorul Ostrovului denivelat. Pe unele dintre aceste „înălțimi" — dune de nisip — s-au găsit și puține resturi arheologice.

Tot privind la zorile și amurgul civilizațiilor fluviul a „întinerit": din iute, îngust și cu pat adînc cum va fi fost, albia i s-a colmatat și ridicat, apele s-au lăbărțat, iar Rîul Morilor — un torent ce cară apă doar în zilele ploioase — a tot cărat mîl din platformele înalte ale Hinovei contribuind și punînd capăt, prin anii primului flagel mondial, agoniei „Dunării Mici" — navigabilă pînă atunci — , pe care a obturat-o aproape complet. Strîmtorate, apele s-au scurs spre „Dunărea Mare", și-au ridicat pînza și mărit viteza, „mușcînd" malurile și scoțînd la iveală un adevărat mozaic de hîrburi și oase ce acopereau plaja la fiecare retragere în matcă.

Prin 1974, un dig protector, ridicat în cadrul investiției S.H.E.N. Porțile de Fier II, a barat calea Dunării Mici spre Hinova și Batoți, încheind în acest fel istoria insulară a „Ostrovului" devenit de atunci simplu „continent". În afara „continentului" au rămas însă cea mai mare parte a celor două „boturi" și alte terenuri mai joase dar cu resturi de așezări străvechi. Unele au fost mai intens cercetate, altele mai puțin. Din 1984 toate se găsesc sub apele lacului de acumulare al Hidrocentralei Porțile de Fier II.

Pe fosta insulă, între kilometrii fluviali 912—913, este și un sat: Ostrovul Corbului (fig. 1). De pe malul Dunării, din dreptul satului, am cules fragmente ceramice din sec. XIV—XV. În excursia sa din 1689, Marsili a înregistrat numele de Corvingrad [1]. Pe o hartă austriacă de la 1790 ca și pe cea rusească de la 1835 satul apare pe același loc cu același nume.

Observațiile din teren (numeroase fragmente ceramice, osminte umane), făcute de localnici, au fost interpretate și păstrate în tradiția sătenilor prin numele satului și ostrovului. Ele au atras atenția, de timpuriu, și unor intelectuali, astfel încît, în ultimele două decade ale sec. XIX și primele două ale secolului nostru s-au făcut colecționări de materiale arheologice care au fost consemnate, lapidar, în ziarele, revistele sau lucrările monografice ale vremii. V. Dimitrescu [2] făcea cunoscută existența unor „urme de zidării și fel de fel de cioburi de vase vechi și cărămizi". „În această insulă s-a găsit o serie de obiecte de bronz, ca acelea din comuna rurală Batoți" stă scris în Marele Dicționar Geografic al României [3]. Aceeași sursă de informare ca și MDGR trebuie să fi avut și Al. Slătineanu Sever cînd menționează descoperirea unor obiecte preistorice în dreptul com. Batoți, adică la „Botul Cliuciului" [4]. Cu timpul, datele devin mai precise: O. G. Lecca [5] scrie despre o importantă așezare eneolitică, din vremea dacilor

[1] Aloysio Ferd. Com. Marsili, *Danubius, Pannonico-Mysicus*, tom II, Haga-Amsterdam, 1726, p. 23, tab. prima.

[2] Colectorul literar și științific, 1881, p. 118.

[3] MDGR, IV, București, 1901, p. 614.

[4] Al. Slătineanu Sever, Mehedințul, 1, 1912, p. 13.

[5] Dicționar istoric, arheologic, geografic, p. 155.

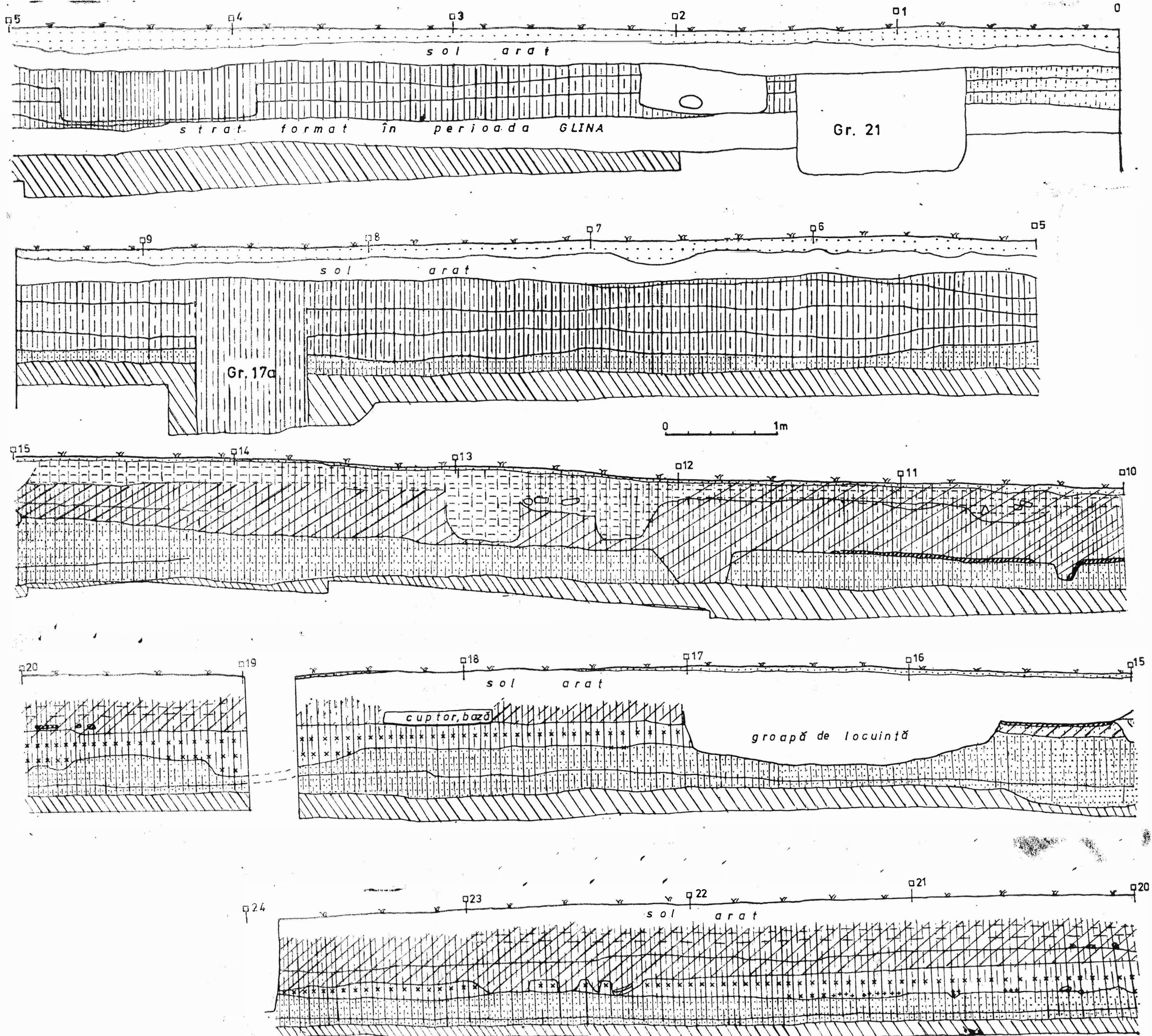

Fig. 10. Ostrovul Corbului. Profilul nordic al S. XVI.

(sic !), iar Al. Lahovari despre faptul că „acolo se găsesc urme de zidării antice, felurite cioburi şi vase vechi, precum şi mulţime de cărămizi romane"[6].

Pînă în 1920 trebuie să se fi desfăşurat şi excursiile arheologice ale lui Al. Bărcăcilă care au determinat începutul unei noi etape, aceea a săpăturilor sistematice.

Prima săpătură a fost realizată în 1921 de către I. Andrieşescu, asistat de Al. Bărcăcilă şi Ştefan Ciuceanu. Cu această ocazie s-ar fi descoperit două staţiuni preistorice[7]. Bogatul material arheologic rezultat din săpături se află în depozitul Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti. Deşi se credea că I. Andrieşescu a săpat la Botul Cliuciului, noi credem că cea mai mare parte a cercetărilor sale s-a concentrat la Botul Piscului (fig. 1). Aceasta din cauza prezenţei materialului de tip Rast care lipseşte din prima staţiune menţionată.

În anii 1923—1924, C. S. Nicolăescu-Plopşor va menţiona cîteva fragmente ceramice „neolitice, ornamentate cu bumbi prin împunsături dinnăuntru"[8] (deci Glina) şi altele cu „ornament înflorit, o mincinoasă înflorire cu sfoară"[9] (probabil Coţofeni), precum şi „ceramică incrustată cu alb"[10] (putea fi Vučedol sau Gîrla Mare).

Tot în aceşti ani, materiale adunate de pe Ostrovul Corbului încep să se răspîndească prin ţară: astfel, în 1923, Gr. Anjiţescu a donat fragmente de ceramică preistorică Muzeului de Antichităţi din Iaşi.

O primă prezentare a descoperirilor de la Ostrovul Corbului emană de la Al. Bărcăcilă[11] care face cunoscută existenţa unor sate preistorice la cele două extremităţi ale insulei. La acea vreme, Dunărea Mică era deja obturată, iar plaja era acoperită de numeroase obiecte[12]. După Al. Bărcăcilă — care a realizat mai mult un catalog succint, lăsînd pe seama specialiştilor emiterea unor concluzii istorice — aşezarea de la Botul Piscului se întindea pe circa 10 000 m.p., iar grosimea stratului de cultură atingea 4 m. Materialele publicate de Al. Bărcăcilă aparţin, după ilustraţii, culturilor Vinča-Rast[13], Sălcuţa[14], Coţofeni[15], Glina[16], Gîrla Mare[17], Hallstattului[18] şi culturii dacice[19].

În august 1932, I. Nestor, D. Berciu şi Pompiliu Costescu au făcut o periegheză urmată, în 1933, de săpături în staţiunea de la Botul Piscului, la care au participat şi C. S. Nicolăescu-Plopşor şi Al. Bărcăcilă. Din carnetul de însemnări al lui I. Nestor extragem : „La Botul Piscului s-a găsit mult material Turdaş, în mod mai general Sălcuţa, foarte puţin Coţofeni

[6] Dicţionar istoric şi geografic, I, p. 159.
[7] Arhiva prefecturii Dolj, dosar 171/1922; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, nota 73.
[8] AO, 2, 1923, p. 298.
[9] *Ibidem*, III, 1924, p. 136.
[10] *Ibidem*, p. 137.
[11] Dacia, 1, 1924, p. 282 şi urm.
[12] *Ibidem*, p. 283—284.
[13] *Ibidem*, fig. 234—255.
[14] *Ibidem*, fig. 137—143.
[15] *Ibidem*, fig. 161, 166—179.
[16] *Ibidem*, fig. 180.
[17] *Ibidem*, fig. 146—149.
[18] *Ibidem*, fig. 198.
[19] *Ibidem*, fig. 151.

şi unele lucruri Gîrla Mare pe strand. Într-o groapă, care începea de la —2,50 m, s-au aflat fragmente ceramice ce nu erau nici Sălcuţa tipică nici Turdaş. Între km 913—914, în peretele malului, dintr-un strat foarte sărac s-a recuperat o ceaşcă La Tène (?). Foarte aproape de km 913, dar spre km 912, în dreptul satului, în malul rupt, apărea un strat de cultură sărac, cu cioburi Glina III. În dreptul km 912 au apărut cioburi numeroase din prima epocă a fierului cu caneluri şi ornamente tipice. Botul de sud al Ostrovului, puţin după km 911 a oferit cioburi Coţofeni tipice, un singur fragment hallstattian, cîteva din epoca bronzului şi două La Tène".

Despre activitatea ştiinţifică desfăşurată în 1932—1933 pe Ostrov, mult mai complete date a comunicat D. Berciu. Astfel, chiar în 1933 [20], atrage atenţia asupra faptului că în staţiunea de nord-est (adică Botul Piscului) s-a descoperit un strat Turdaş din faza mai nouă, suprapus de o depunere intermediară care-l separa de un nivel Sălcuţa. Tot acolo, s-a aflat ceramică Coţofeni spoită cu roşu ; de asemenea, materiale Glina şi Gîrla Mare. În aşezarea situată în „colţul de sud-spre Batoţi" (adică Botul Cliuciului, dar spre nord-vest), s-ar fi observat un puternic strat Coţofeni şi resturi Gîrla Mare. În 1934, D. Berciu a scris că în săpăturile din 1933 s-a găsit un cîmp de urne din epoca bronzului şi Hallstatt [21]. Reaminteşte, de asemenea, succesiunea stratigrafică dintre Turdaş şi Sălcuţa [22].

În 1938 apare studiul semnat de D. Berciu [23] asupra depozitului de topoare din cupru, descoperit în 1931 în marginea de est-nord-est a satului, pe malul Dunării, acolo unde s-ar fi constatat şi o aşezare de tip Glina, probabil aceeaşi pe care a menţinonat-o şi I. Nestor în însemnările sale.

În principal, materialele descoperite pînă în acea vreme au intrat în colecţiile dr. Istrati Capşa şi Liceului Traian (nucleul viitorului Muzeu al Porţilor de Fier) din Tr. Severin, în Muzeul Olteniei, Muzeul Naţional de Antichităţi, în mici colecţii ca aceea a şcolii săteşti din Hinova, iar ampla lor prezentare o găsim în prima sinteză asupra evoluţiei culturilor dintre Dunăre, Carpaţi şi Olt, realizată de D. Berciu [24]. Din această ultimă lucrare spicuim cîteva detalii : la Botul Piscului stratul Turdaş suprapune leossul şi este suprapus de un strat cu două niveluri al culturii Sălcuţa, cel inferior cu ceramică de factură bună, cel superior cu ceramică degenerată. În apropierea aşezării Sălcuţa s-au găsit cinci morminte de înhumaţi fără inventar. Tot acolo au apărut o aşezare Coţofeni, resturi Glina, mai multe morminte de incineraţie Gîrla Mare cu un bogat inventar funerar [25], un mormînt de tip Basarabi (după inventar) [26], un grup de morminte Latène [27].

[20] AO, 65—66, 1933, p. 3 şi urm.

[21] Mem. Inst de Arh. Olteană, 20, 1934, p. 2.

[22] BCMI, 27, 1934, p. 3—4.

[23] AO, 92—94, 1938. p. 3 şi urm. În *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 108, D. Berciu a scris că în acel punct era un strat de cultură Coţofeni şi Glina.

[24] D. Berciu, *op.cit.*

[25] *Ibidem*, p. 106, 108, 115, 118, 121, 134.

[26] *Ibidem*, p. 149—150, fig. 180/6 ; 186.

[27] *Ibidem*, p. 205—207. fig. 254 ; 255/4.

Despre noile săpături, efectuate la Botul Piscului în 1942 prin D. Berciu şi Al. Bărcăcilă, nu s-a relatat nimic în scris. În schimb, Ostrovul a revenit în actualitatea arheologică în 1968 cînd s-a publicat un nou depozit de topoare din cupru [28], de tip Veselinovo, descoperit întîmplător, în 1966, în apropierea km 914.

Proiectul S.H.E.N. Porţile de Fier II a cuprins şi Ostrovul Corbului. Aşa se face că, în octombrie 1970, Seb. Morintz şi P. Roman au efectuat noi cercetări de teren pe ostrov. În acel an, aşezarea de la Botul Piscului am găsit-o complet distrusă, dar pe plajă, pe cca 500 m liniari, se vedeau numeroase resturi arheologice din diferite perioade. În dreptul staţiei de pompare (în apropierea km 914), unde s-a găsit şi depozitul II de topoare din cupru, din ruptura malului s-au cules fragmente ceramice Glina tîrzii şi dacice. Aşezarea din zona km 912, semnalată de I. Nestor în 1932, era în bună măsură distrusă. De pe plajă s-a cules un caracteristic material hallstattian de tip Insula Banului [29].

Aşezarea de la Botul Cliuciului era şi ea substanţial erodată de ape, plaja fiind acoperită cu resturi ale culturilor Criş, Sălcuţa, Coţofeni, Verbicioara, Gîrla Mare, dacice, daco-romane. În acest ultim punct se vor desfăşura săpăturile noastre, începute în noiembrie 1970 şi continuate, sub conducerea autorului [30], pînă în 1984.

În 1970, terenul situat în lungul Dunării, la vest de sat, era complet neted şi cobora, în pantă lină, pînă se pierdea în apele fluviului (fig. 1 ; 2 c). Doar în apropierea confluenţei „Dunării Mici" cu cea „Mare", în jurul kilometrului fluvial 911 (fig. 1), el se înălţa cu peste 2 m faţă de împrejurimi şi nu era decît rareori inundat (fig. 2 a, b).

Din îndelungatele şi atentele cercetări de teren a rezultat că alta era configuraţia locului cu peste 1000 ani în urmă şi încă mai diferită în mileniul VIII î.e.n. Prin sec. X al e.n., nivelul de călcare în marginea vestică a actualului sat (fig. 1 ; 2 a) era mai coborît cu circa 2,50 m. În direcţia km 911 (fig. 1) el urca lin pînă cînd se oprea în Botul Cliuciului, ce apărea mult mai impunător în acea vreme. În ultimul mileniu, prin colmatarea

[28] M. Davidescu şi A. Vulpe, SCIV, 19, 1968, 3, p. 505—511. O parte a descoperirilor făcute în 1942 au fost probabil cuprinse în Catalogul muzeului din Tr. Severin întocmit de D. Berciu (Materiale, 1, 1953, p. 589 şi urm.).

[29] Seb. Morintz şi Petre Roman, SCIV, 20, 1969, 3, p. 393-423.

[30] Mijloacele financiare ne-au fost puse la dispoziţie de către Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice prin Institutul de Arheologie Bucureşti şi Centrul de Ştiinţe Sociale Craiova, de către Universitatea din Bucureşti, de Comitetul pentru Cultură şi Educaţie Socialistă al jud. Mehedinţi prin Muzeul Porţilor de Fier din Drobeta-Tr. Severin şi de Centrul de Studii de Istorie şi Teorie Militară din Bucureşti. De-a lungul anilor, au participat la săpături următorii : P. Roman (1970, 1972-78, 1980-84) ; Fl. Mogoşanu (1972-76), Ann Dodd-Opriţescu (1976, 1980-84), Al. Păunescu (1977—1980) — cercetători ai Institutului de Arheologie din Bucureşti ; M. Simon (1976-79, 1981-83, ca student în prima perioadă, ca profesor în învăţămîntul general in a doua), R. Stanciu (1976, 1978), R. Iancu (1976, 1979), M. Blaskó (1976), V. Draganov (Sofia, 1981) — studenţi ai Facultăţii de Istorie din Bucureşti ; Gh. Popilian şi M. Nica (1973-74) — cercetători la Centrul de Ştiinţe Sociale Craiova ; I. Baicu (1975), G. Crăciunescu (1976-77), C. Stuparu (1977) — muzeografi la Muzeul Porţilor de Fier din Drobeta-Tr. Severin ; M. Dogaru (1982) — cercetător la Centrul de Studii de Istorie şi Teorie Militară Bucureşti ; M. Rotea (1978-79) — student al Facultăţii de Istorie din Iaşi. Prin valoarea sprijinului acordat pentru organizarea şi continuitatea cercetărilor în acest important obiectiv arheologic al ţării, se cuvine menţionat, la loc de cinste, numele scriitorului Dumitru Ivanovici, fiu al acestor meleaguri.

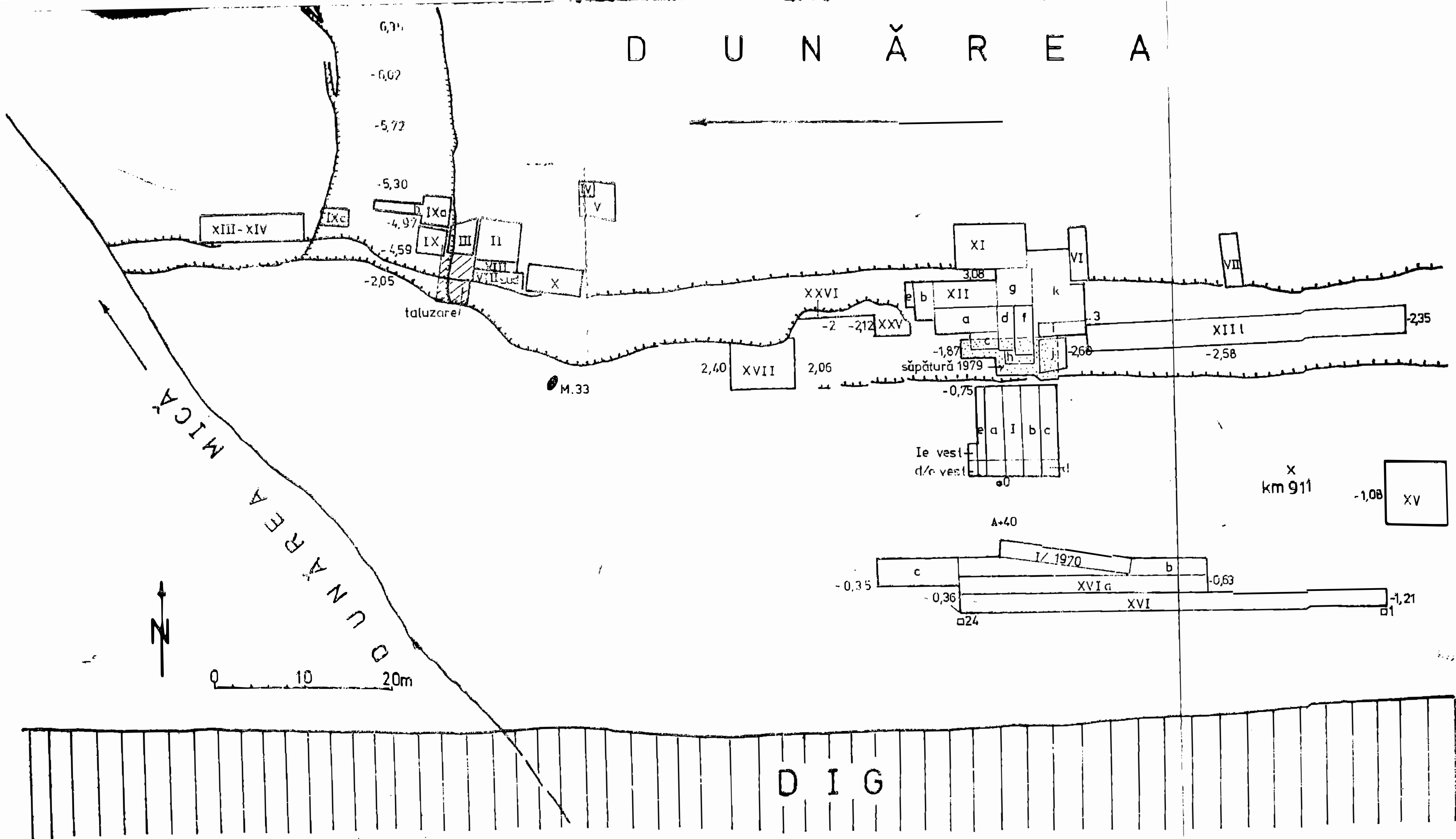

Fig. 3. Ostrovul Corbului. Planul săpăturilor în sectorul A.

albiei fluviului, inundaţiile repetate au acoperit zona în discuţie cu straturi de aluviuni groase pînă la 2,50 m în marginea satului actual (fig. 2a) şi din ce în ce mai subţiri spre km 911 unde curentul Dunării Mici împingea apele celei „Mari" spre dreapta (fig. 2 d). În momentul stabilirii pe „Cliuci" a primilor locuitori, terenul era neted peste tot, ba chiar mai ridicat, puţin, spre actualul sat. În plus, la „Cliuci" era segmentat de numeroase canale

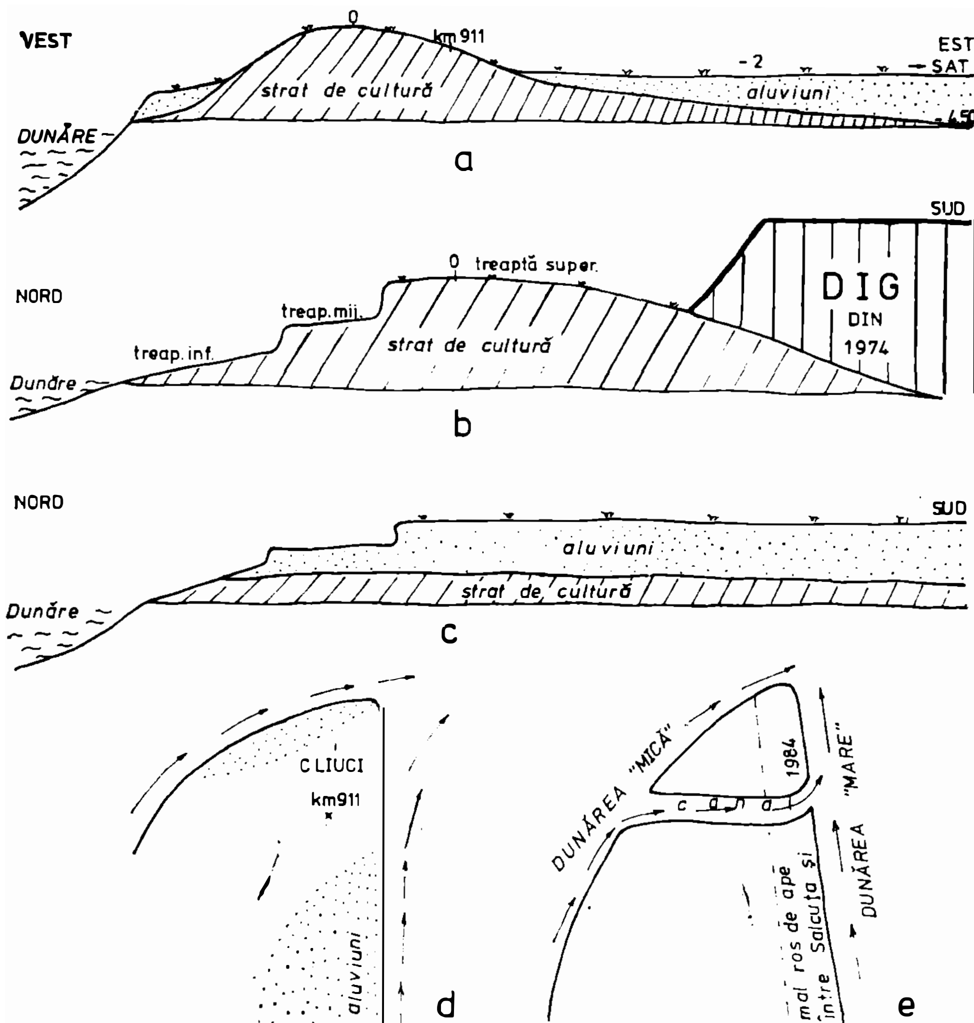

Fig. 2. Ostrovul Corbului între marginea vestică a satului şi confluenţa celor două Dunări. a secţiune în lungul Dunării Mari, est-vest; b secţiune perpendiculară pe Dunărea Mare, la kilometrul fluvial 911; c secţiune perpendiculară pe Dunărea Mare, în sectorul B, nord-sud; d firul apelor şi depunerea aluviunilor; e formarea canalului după aşezarea Sălcuţa şi zona distrusă de ape ulterior.

de scurgere a apelor dinspre Dunărea Mică spre cea Mare, iar de la vîrtejurile apelor vor fi rămas şi multe gropi. O altă schimbare remarcabilă a configuraţiei terenului s-a petrecut în a doua jumătate a mileniului 4 cînd

o inundație catastrofală a creat un canal lat de 15 m între cele două brațe ale Dunării (fig. 2 c, 3) și a acoperit cu mîl resturile așezării Sălcuța. Urmărind cum deviază spre stînga „gura" noului canal — sub presiunea apelor din albia majoră (fig. 2 e) — am putut stabili și cît anume a fost ros malul între sfîrșitul culturii Sălcuța și 1970 : cca 30 m.

La „Cliuci" erau vizibile trei trepte. Cea inferioară, de lîngă apă, forma plaja inundată periodic. Lată de 20—25 m, cobora în pantă de la sud spre nord cu o înclinare de 2 m (fig. 2 b) și pe ea se găseau apreciabile cantități de material arheologic, scos din sedimentele secționate oblic la fiecare ridicare și coborîre a fluviului. Treapta inferioară îmbia prima la cercetare atît datorită ușurinței cu care se puteau dezveli complexe din diferite perioade sau epoci, oferind și o succesiune stratigrafică începînd de la bază, cît și pentru faptul că era prima care avea de suferit distrugeri sau acoperiri de ape. Treapta mijlocie, lată pînă la 10 m, s-a format în urma repetatelor arături sau discuiri a fîșiei de frontieră (fig. 2 b) a cărei altitudine a scăzut, în acest fel, cu peste 2 m. Treapta superioară — reprezentînd înălțimea maximă a așezării, pe care se află cota de + 40 m amplasată la 23 m vest de km 911 și care a devenit punctul 0 pentru măsurătorile în adîncime a tuturor secțiunilor săpate — conserva, bineînțeles, cele mai bogate sedimente arheologice.

★

Planul de săpături inițiat a trebuit să țină seama de configurația terenului, de timpul și mijloacele avute la dispoziție, de lucrările S.H.E.N. Porțile de Fier II, de fluctuația cotelor Dunării determinată nu numai de condițiile atmosferice, ci și, mai ales, de traficul de navigație prin ecluze ca și de comenzile de energie electrică. Cotele apelor au crescut și mai mult după ridicarea în 1974 a digului de protecție.

Planul imaginat a urmărit și permis sondarea tuturor așezărilor și complexelor depistate. Pe treapta inferioară s-a concentrat principala noastră atenție în intervalul 1970—79. În același timp, pe treapta mijlocie am practicat dezveliri pe mari suprafețe a unor complexe de locuire, iar pe treapta superioară o suprafață de control stratigrafic (fig. 3). În unele secțiuni (XVI, XVII), săpăturile s-au adîncit numai în straturile necercetate pe alte trepte, oprindu-se la partea superioară a stratului Coțofeni.

Săpăturile s-au grupat în două sectoare : A — situat în jurul km 911 — investigat prin 20 secțiuni care au totalizat 924 m p., amplasate pe o lungime de 142 m și o lățime de 48 m ; B — teren plat acoperit de aluviuni — la 280 m spre est de A, între metrii 292 și 448 ai km 911 (fig. 1 ; 3 ; 4). În sectorul B au fost săpate 8 secțiuni, înșiruite pe o lungime de 156 m și totalizînd 297 m.p.

Între cele două sectoare (180 m la est de A și 100 m vest de B) s-a săpat o mică secțiune de control stratigrafic.

Pe lîngă acestea, în toți acești ani, plaja a fost permanent ținută sub observație, deseori fiind curățată pe mari suprafețe. Tot astfel malurile și săpăturile fortuite.

De la cota de referință 0 — aflată pe treapta cea mai înaltă — microstratigrafierea sedimentelor s-a realizat, în toate secțiunile, prin săparea unor benzi succesive groase de numai 5 cm fiecare.

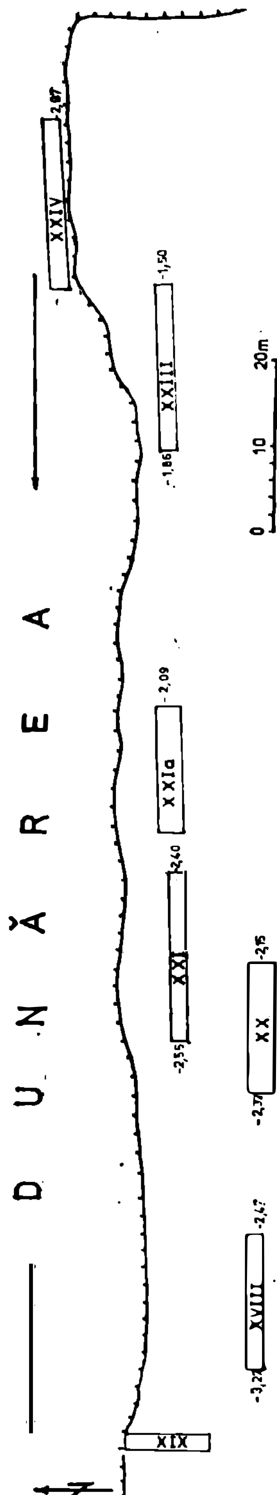

Fig. 4. Ostrovul Corbului. Planul săpăturilor în sectorul B.

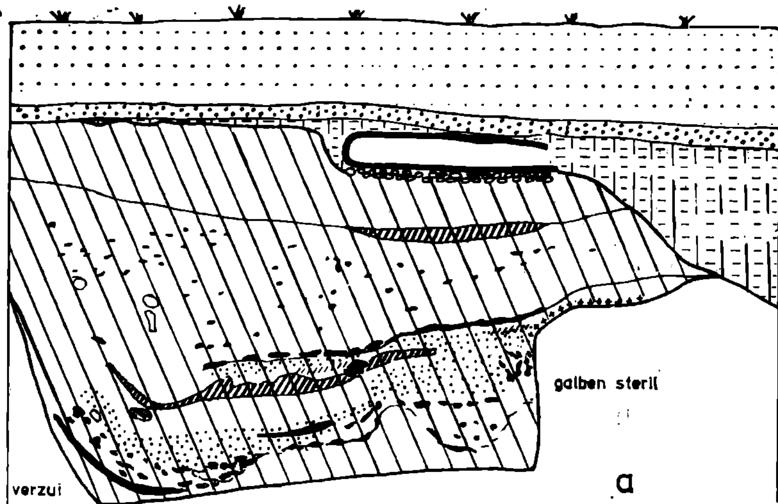
Cu depunerile sale groase în jur de 4 m, sectorul A (fig. 3) a oferit scara stratigrafică cea mai completă: Schela Cladovei, Criș, Sălcuța, cimitir eneolitic cu morminte de tip Sălcuța-Bodrogkeresztúr—Herculane II, Coțofeni, Glina, Verbicioara, Gîrla Mare timpurie, Hallstatt mijlociu, daco-roman, prefeudal. Sectorul B (fig. 4) a completat ceea ce lipsea în A și anume: perioada post Glina de tip Beba Veche, Gornea-Orlești, Verbicioara incipientă, Gîrla Mare tîrzie, Hallstatt timpuriu, dacic, prefeudal. Ceea ce nu am aflat în sectoarele A și B a fost descoperit la Botul Piscului și anume: Vinča-Rast, Sălcuța clasică, Sălcuța IV, cimitir Cirna, morminte dacice. Se adaugă descoperiri făcute în alte segmente dintre cele două mari obiective ca și cele de pe malul opus al Dunării, la Korbovo în Iugoslavia [31]. Nu este deci cu nimic exagerată afirmația că pentru preistoria României, ca și pentru unele etape importante (daco-romană mai ales) ale istoriei sale vechi, Ostrovul Corbului constituie una dintre cele mai bogate stațiuni arheologice.

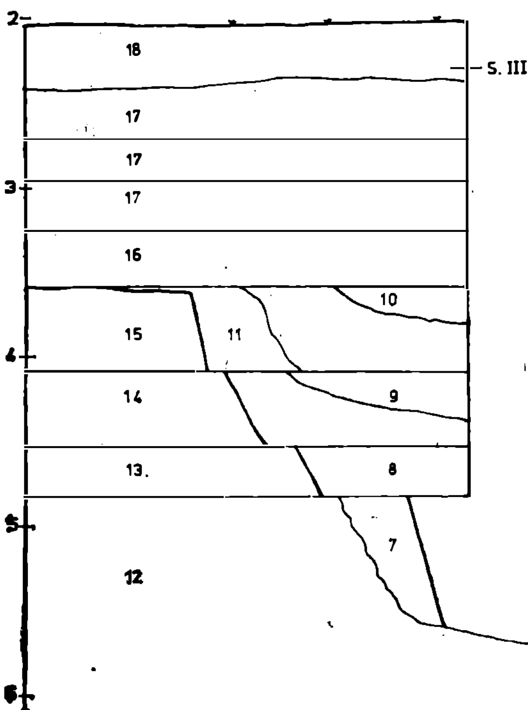
Stratigrafia sectorului A. La vest de „canal" (fig. 3), pînă în zona de confluență a celor două brațe, între un steril verzui-humos la bază și depuneri aluvionare mai noi la partea superioară, s-a cercetat, prin secțiunile XIII—XIV, un strat de cultură gros de 50 cm, de culoare cenușie închisă. Conține pietre, oase, cuarțite, indicînd o depunere mezolitică, cercetată de Fl. Mogoșanu care a descoperit în aceste secțiuni și scheletele unei femei și unui copil. Peste stratul mezolitic se vedeau și puține fragmente ceramice ale culturilor Sălcuța și Criș, aduse de ape din așezările aflate în apropiere [32].

Prin secțiunile IX (fig. 3, 5 b, c) am investigat malurile și, parțial, umplutura vechiului canal dintre Dunărea Mică și cea Mare. Datorat la început unui fenomen natural (inundație la sfîrșitul așezării Sălcuța),

[31] M. Vasić, Starinar, 2—5, 1910 (1912), p. 1 și urm., pl. VI/46—48; VII/49—58; VIII/59—69; IX/70—77; *The Bronze Age of Serbia*, Belgrad, 1972, fig. 44—54.

[32] Cercetările în această secvență au fost efectuate de Fl. Mogoșanu în 1975. Vezi SCIVA, 29, 1978, 3, p. 335—351.

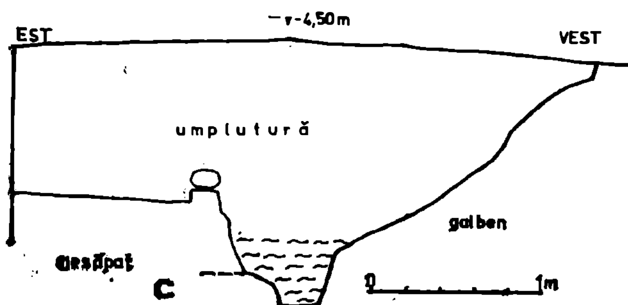

Fig. 5. Ostrovul Corbului. a profilul sudic al S. VIII; b profilul sudic rezultat din terasarea malului în zona S.III, IX (1 humă clisoasă; 2 umplutură cu multă cenușă, cărbuni, bucăți de pămint ars, fragmente ceramice; 3 nivel cu scoici; 4 umplutură cu cenușă, nisip, cărbuni; 5 umplutură cu cenușă; 6 amestec de plajă; 7 umplutură Coțofeni; 8 cenușiu, cu cărbuni, bucăți de pămînt ars, fragmente ceramice; 9 cărbune, cenușă, bucăți de pămînt ars; 10 umplutură deosebită; 11 nisipos; 12 nisip gălbui feruginos, format în perioada Sălcuța; 13—15 nisip humos cu pigmenți de cărbuni, pămînt ars; 16 cenușiu uniform, Coțofeni și bronz; 17 cenușiu compact; 18 steril aluvionar); c profilul sudic al S.IXc.

canalul a fost amenajat artificial ulterior în scopuri defensive. Malul vestic era adîncit în sedimente sterile arheologic, galbene-verzui (fig. 5c). Fundul se prezenta denivelat: spre malul stîng era mai adînc, iar de la vîrtejurile apelor rămăseseră gropi ovale sau rotunde. Malul drept a secționat un strat gălbui, pigmentat cu cărbuni, bucăți de pămînt ars și rare fragmente ceramice Criș și Sălcuța, toate grupate în mici albieri ce au forma unor „pungi". Acest mal fiind sinuos — dovadă că firul apei trecea pe lîngă cel stîng — prezenta o „căptușală" verzuie. Un început de umplere a marginii sale drepte, cu sedimente cenușii-gălbui, a început să se producă pe timpul așezării culturii Coțofeni (fig. 5 b/7). Dealtfel, locuințe al acestei culturi au fost construite pînă în marginea canalului și astfel stratul de cultură format a acoperit, mai întîi, „căptușala" verzuie a malului, scurgîndu-se după aceea în interiorul canalului pînă spre malul stîng. Mai tîrziu, în timpul așezării culturii Gîrla Mare, malul drept a fost secționat oblic [33], cu scopuri defensive probabil (fig. 5 b), după un timp urmînd umplerea: accelerată la început, cu resturi de la incendii ale așezării Gîrla Mare (resturi grupate masiv și nerulate) și lentă după aceea, începînd din perioada hallstatiană timpurie cînd umplerea a inversat, stratigrafic, sedimentele (mai întîi Hallstatt în amestec cu bronz, apoi Coțofeni).

Taluzarea, în trepte, a malului la sud de secțiunile II—III (vezi fig. 3) a permis urmărirea conturului laturii drepte a canalului pe mai mulți metri. I s-a aflat și punctul de săpare (sub stratul Coțofeni) de la care albia se afla cu 2—2,30 m mai jos. Și aici partea inferioară a canalului era umplută cu mult material Gîrla Mare, nerulat,

În zona de la est de canal, pe o lungime de mal de cca 30 m, primul strat de cultură sedimentat este cel Coțofeni. Suprapune o depunere de aspect aluvionar, groasă pînă la 110 cm, în care doar „pungile" cu materiale arheologice îi întrerup, din loc în loc, uniformitatea. La baza aluvionarului găsim un strat de prundiș format din pietre, oase, cuarțite, puține fragmente ceramice, mai ales Sălcuța. Ele au fost antrenate din așezarea aflată puțin mai spre est.

Stratul Coțofeni este constituit din mai multe niveluri de construcții. Astfel, în S. II—III (fig. 3), o locuință incendiată acoperea cu podina sa un nivel mai vechi. La rîndul ei, locuința era perforată de gropi ale aceleiași culturi, săpate din nivelurile superioare. În malul taluzat al S. VIII (fig. 5 a), una din gropile Coțofeni — ce tăia resturile locuinței incendiate — este suprapusă de alte două niveluri din aceeași vreme. Deci, în imediata apropiere a canalului, stratul Coțofeni este compus din cel puțin cinci niveluri și este acoperit de o depunere din perioada dacoromană. Stratul din epoca bronzului lipsește complet, prezența lui în canal devenind explicabilă [34].

Puțin mai spre est de S. VIII, în S. X (fig. 3), sub un nivel cenușiu lipsit de material databil, au fost diferențiate trei niveluri cu locuințe ale culturii Coțofeni, dar săpătura nu a putut fi adîncită pînă la solul virgin. Ca vreme, ele corespund celor mai tîrzii depuneri din S. VIII.

[33] Bernhard Hänsel, Petre Roman, PZ, 59, 1984, 2, fig. 4; 5, p. 194—196.
[34] *Ibidem*, fig. 5/2, 3.

În dreptul S.X., nu departe de limita estică a „canalului" (fig. 3), nivelul de zacere a două schelete din Hallstattul mijlociu se află la limita superioară a stratului Coţofeni, acoperit nemijlocit de aluviuni mai recente. Între nivelul de începere al gropilor şi fundul lor trebuie să se fi săpat minimum 70 cm prin strat de cultură format în perioadele Coţofeni, Gîrla Mare timpurie şi chiar în Hallstattul timpuriu. Acest sediment a ajuns ulterior în umplutura „canalului" unde, la un moment dat, peste umpluturi Coţofeni şi bronz, înregistrăm o inversare: Hallstatt în amestec cu bronz, bronz şi, deasupra, Coţofeni[35].

Secţiunile XVII, XXVI, XXV (fig. 3) completează stratigrafia sectorului pe o lungime de încă 20 m în lungul malului, la o distanţă de 15 m mai spre est de cele anterior prezentate. În S. XVII, partea superioară a stratului de cultură a fost spălată, iar ce s-a păstrat din el era secţionat de baza unor gropi daco-romane care au distrus, parţial, ruinele a trei locuinţe Coţofeni suprapuse. Săpătura s-a oprit în acest punct, dar alte niveluri Coţofeni mai vechi se puteau vedea în malul ros de ape. La bază erau vizibile resturile incendiate ale unei locuinţe Sălcuţa, de mari dimensiuni, care zăceau pe un strat steril arheologic.

În S. XXVI, prelungirea spre est a profilului malului cu încă 9 m (fig. 3,9 b), situaţia stratigrafică o amplifică pe cea din S. XVII. La suprafaţă, un steril aluvionar, gros de 40 cm, acoperă resturi ale unei locuinţe Coţofeni (vatră de foc şi segmente de podină spre est, în timp ce spre vest în pătratele 6—8 pare a fi vorba de podina unei locuinţe — mai nouă? — care s-a extins şi în jumătatea estică a S. XVII). Adîncimea ambelor locuinţe era în jur de —2,30 m. Un nivel de construcţie şi mai vechi, cu vetre special amenajate, apare în pătratele 1—5 şi 6—8. La baza stratului Coţofeni, în pătratele 3—5 (fig. 9 b), a fost o groapă de mari dimensiuni, cu diametrul de 2,30 m şi adîncimea de 1 m, umplută cu bucăţi de pămînt galben, dungi de cărbune şi arsură de la o locuinţă aflată în pătratele 6—8. Deci, în această secţiune, s-au păstrat trei niveluri de construcţii ale culturii Coţofeni, care suprapun un steril aluvionar de la o inundaţie catastrofală. Din perioada acestei inundaţii, în pătratul 1 (fig. 9 b) se observă un canal de şiroire a apelor care a secţionat şi stratul de cultură anterior: stratul Sălcuţa. În partea vestică a secţiunii (pătratele 5—8), stratul Sălcuţa are două niveluri: cel superior cu o vatră şi un cuptor (?), cel inferior format din masa de chirpic a unei locuinţe incendiate care se întinde şi în secţiunea XVII. Sub nivelul locuinţelor se observă conturul neregulat al unei gropi din care s-a scos lut pentru construcţia altei locuinţe, mai veche, aflată în S. XXV. Golul rezultat s-a umplut cu resturi din timpul folosirii şi după incendierea locuinţei din S.XXV. Această groapă se adînceşte într-un steril arheologic, format în perioada culturilor Criş şi Schela Cladovei. Deci, în această zonă, stratul Sălcuţa are trei niveluri de construcţii.

Secţiunea XXV (fig. 3) are, sub depunerea aluvionară de la suprafaţă, podina unei locuinţe Coţofeni ce suprapune un nivel subţire al aceleiaşi culturi. Sub stratul Coţofeni s-a aflat sedimentul aluvionar la baza căruia apărea masa de chirpic a unei locuinţe incendiate a culturii Sălcuţa, ridicată peste un steril arheologic.

[35] *Ibidem*, fig. 5/7, p. 196.

Elemente comune de natură stratigrafică prezintă secțiunile XI şi XII a-h (fig. 3). Astfel, dacă în S.XI depunerile Coțofeni au fost spălate de apele Dunării [36], în S.XII săpăturile au început în strat Coțofeni, după golirea unor funduri de gropi circulare, cu diametrul de peste 2 m, aparținînd perioadei daco-romane. Cel mai vechi nivel Coțofeni este documentat prin gropi și resturi de construcții ușoare, cu vetre, lipituri de podine și segmente de chirpic ars. Peste el s-a realizat o nivelare și apoi o construcție de foarte mari dimensiuni. Acesta ar fi al doilea nivel, în ordinea vechimii și primul de sus în jos pe mari porțiuni din S. XII unde nivelurile mai noi au fost spălate de ape. În S.XII d (fig. 3) s-au dezvelit resturi ale altei construcții Coțofeni cu podină de lut, aflată mai sus decît locuința nivelului al doilea. Acesta constituie al treilea nivel Coțofeni. Un al patrulea a fost observat în S.XII h, i (fig. 3). Sub stratul Coțofeni, a cărui bază se află la ± 2,65 m, în toate secvențele S.XII, am aflat un steril aluvionar. În acest sediment s-au adîncit gropile mai multor morminte de înhumație de tip Bodrogkeresztúr și Herculane II. O situație asemănătoare va fi fost și în S. XI [37], unde însă atît stratul Coțofeni cît și cel aluvionar au fost spălate. Și în S.XI, scheletul unui mormînt de inhumație Bodrogkeresztúr zăcea pe masa de chirpic a unei locuințe sălcuțene. În stratul de aluviuni au fost antrenate și fragmente ceramice Sălcuța, unele cu scoică în pastă, precum și două fragmente ceramice de factură Bodrogkeresztúr.

La adîncimea de ± 3 m, sub baza aluviunilor, s-au găsit dărîmături de chirpic și două vase Sălcuța, întregi. Nivelul superior Sălcuța are baza la —3,05 m și partea superioară la —2,95 m și constă din aglomerări de chirpic și grupări de pietre de rîu. Pe peretele sudic al S.XII s-au observat 7 gropi de pari — în șir — confirmînd încă o dată existența unui nivel de construcție deranjat de inundație. Locuința acestui nivel se întindea spre sud, fiind săpată în S.XII f și S. XII/1979. În afară de acestea însă, peste resturile certe ale „ultimului nivel”, pe orizontală au mai apărut un fund de vas, un craniu de cal și un corn de cerb. Ele ar putea sta în legătură cu o depunere și mai tîrzie, spălată de ape. Sub nivelul superior s-a descoperit o locuință incendiată, de mari dimensiuni. Partea superioară a chirpicului rezultat din pereții prăbușiți se află între 3,10—3,20 m adîncime, iar nivelul de călcare, foarte denivelat, din interiorul locuinței se găsea între —3,33 și 3,45 m. Acesta este un nivel mijlociu de construcție al așezării sălcuțene. La —3,52 m apare un nou nivel, tot Sălcuța, cel mai vechi, corespunzător locuinței din S.XXV. Deci stratul Sălcuța se compune în această zonă din trei niveluri de locuire, groase, în total, de 50 cm.

Sub stratul Sălcuța era un nivel maroniu închis, steril arheologic. Urmau sedimente Criș, groase, la limita dintre S.XI și XII, de numai 20—25 cm.

Și mai jos, s-a săpat depunerea mezolitică de tip Schela Cladovei, groasă pînă la 70 cm în S.XII, cu vetre de foc, de forme variate şi aflate

[36] Ceea ce la Fl. Mogoșanu, *op.cit.*, fig. 1, este indicat drept strat Coțofeni, trebuie citit „strat resedimentat recent”. La adîncimile, consemnate de același autor în textul articolului său sau pe fig. 1, trebuie să li se adauge încă 308 cm. În acest fel, săpăturile efectuate de Fl. Mogoșanu în S. XI se vor putea racorda la planul general al stațiunii.

[37] vezi nota 36.

la diferite niveluri. Stratul de cultură se oprește la —4,68 m față de punctul cel mai înalt al stațiunii, în timp ce o groapă de bordei de tip Schela Cladovei are baza la —5,30 m[38]. Stratul ultimei culturi menționate se subdivide în două niveluri de locuire, cu succesiuni de vetre pe care Fl. Mogoșanu le-a atribuit la șapte etape de locuire[39].

Secțiunea XII l, ca și părțile estice ale secțiunilor XII k, i, j, și S.VI, VII (fig. 3) oferă situații stratigrafice asemănătoare (fig. 11,13). La bază, peste tot, era o depunere mezolitică de tip Schela Cladovei, mai groasă în S. XII k, i, j, în capătul vestic al S. XII l și S. VI și mult subțiată (pînă la 20 cm) în S. VII (fig. 11a, c) și restul S.XII l (fig. 13). Ea suprapune solul virgin, galben-humos, cu concrețiuni calcaroase. Peste stratul Schela Cladovei se întinde stratul Criș, gros pînă la 40 cm, format din două niveluri, separate prin aglomerări de ceramică, inclusiv vase întregi sau întregibile, ce zac pe nivelul de călcare. Cel mai bogat în resturi arheologice este nivelul superior. În pătratul 8 al S.XII l, într-o adîncitură naturală umplută în timpul locuirii Schela Cladovei, s-a săpat ulterior groapa unui semibordei, cu un cuptor scobit în mal. Locuința aparține culturii Criș. Peste stratul Criș și sub cel aluvionar, s-au găsit fragmente ceramice Sălcuța, răspîndite din așezarea care n-a depășit spre est limitele S.XII f. Unele fragmente puteau ajunge aici chiar aduse de ape în timpul inundației, dar printre ele unele au ornamente specifice Bodrogkeresztúr. Explicația prezenței acestora din urmă într-un asemenea context nu o găsim, neavînd urme de așezare din această vreme. În S.XII, astfel de resturi apar la —2,75—2,78 m la partea superioară a stratului aluvionar (ceea ce ne apare ca normal), în timp ce în S.XII l, ele apar la —3,40—3,50 m, adică la baza lui. Pe de altă parte, deși gropile mormintelor se observă numai la bază, adică numai după ce se adîncesc mai mult sau mai puțin, fie în stratul Sălcuța — acolo unde acesta există — fie în cel Criș, acolo unde stratul Sălcuța lipsește, ele au străpuns totuși sedimentele aluvionare. Unele dintre ele, cu inventar sălcuțean, ar putea să fie anterioare depunerii aluvionare și să aparțină așezării Sălcuța. Deasupra depunerii aluvionare a fost nivelul de săpare a celor mai multe morminte descoperite în S. XII l (în total 21 de morminte). Lipsind stratul sălcuțean, toate s-au adîncit în depunerile Criș pe care — în unele cazuri — le-au perforat, ajungînd cu baza în stratul Schela Cladovei sau chiar în partea superioară a solului virgin.

Stratul Coțofeni este spălat, parțial sau total, în părțile nordice ale secțiunilor pe care le discutăm. El apare, în schimb, mai ales spre pereții sudici ai secțiunilor XII i, j, l (fig. 13). Foarte subțire în pătratele 1—2 din S XII l, unde eroziunea apelor a fost mai puternică, stratul se păstrează mai bine în pătratele 7—12, la capătul estic al S. XII l atingînd grosimea de 1 m (fig. 13). În pătratele 1—2, s-au păstrat primele două niveluri, cel de la bază cenușos, iar următorul cu resturi ale unei locuințe incendiate (vatră de foc, strat de cărbuni și arsură). În două segmente ale S.XII l, anume în pătratele 8—10 și apoi — cu o pauză de 1,20 m — în pătratele 11—12, la adîncimea de — 2,63—2,70 m, au apărut resturi de construcții Coțofeni (cu podine și vetre), supra-

[38] Fl. Mogoșanu, *op.cit.*, p. 340, fig. 1 ; 2.

[39] *Ibidem*, p. 339, fig. 1.

puse de încă 1—2 niveluri ale aceleiași culturi. Ele zac însă peste ruinele altor trei niveluri, tot Coțofeni. Şi în S. XII 1, stratul Coţofeni a fost deranjat de gropi daco-romane.

Secţiunea I (fig. 3), proiectată și săpată în zona cea mai înaltă a stațiunii din sectorul A, a conservat sedimente a căror grosime totală depășește 4 m (4,45 ; fig. 6—8). Pe un teren cu adîncituri și șănțuiri rezultate din șiroirea apelor, vizibile pe întreaga suprafață a secțiunii la baza stratului de cultură, și-a ales loc de așezare o comunitate de tip Schela Cladovei. Grosimea stratului mezolitic variază între 20 și 60 cm, fiind mai bogată în albierile dinspre peretele vestic. Stratul de cultură Schela Cladovei este format din două niveluri : cel de la bază avînd complexe de locuire la adîncimi cuprinse între 4 și 4,45 m (în unele alveolări chiar pînă la 4,58 m), cel superior cu resturi de locuire și la adîncimea de —3,80 m.

Uneori nemijlocit, stratul Criș îl suprapune pe cel mezolitic. Este gros între 15—50 cm, baza sa aflîndu-se între —3,70—3,80 m dar prin gropi coboară uneori pînă la depunerea sterilă. De culoare neagră-cenușie, bogat în humus, stratul conține cantități apreciabile de ceramică, oase şi cuarţite. Peste sedimentele Criș, începînd de pe la 3,40 — 3,50 m adîncime, ca și la limita dintre S.XI cu XII, intîlnim o depunere humoasă sterilă arheologic. Depunerea, galbenă-cenușie aici, maroniu-deschisă în S.XI și XII, s-a format mai ales în perioada locuirii Criș din etapa mai nouă, cînd limitele așezării par a se fi restrîns spre Dunăre, în direcţia est. Depunerea a continuat să crească și în perioada de timp corespunzătoare intervalului dintre cultura Criș și Sălcuța tîrzie.

În secțiunea centrală (I) s-au dezvelit și aproximativ jumătate din resturile unei mari locuințe sălcuţene, distrusă prin incendiu. Peste ea, într-o depunere cenușie-compactă, apar încă fragmente ceramice Sălcuţa, iar în S.I e, pătratul 2, o groapă (fig. 6), care aparține aceleiași culturi, documentează prezența în apropiere a unui nivel de locuire mai nou. Nivelul de călcare din jurul locuinţei se afla la —3,17 m, podina la —3,40 m, iar partea superioară a dărîmăturilor la —2,88—2,90 m.

Stratul Sălcuța este acoperit de o depunere aluvionară semisterilă, vineţie, bogată în humus. În acest strat s-au săpat gropile a șapte morminte de înhumaţie aparţinînd culturii Bodrogkeresztúr.

Peste depunerea sterilă și gropile mormintelor se suprapune un strat al culturii Coţofeni, gros de 1,20 m, la adîncimi de —1,40—2,60 (2,65) m şi format din mai multe niveluri succesive de construcţii, amplasate în două zone ale suprafeţei : colţul nord-estic (S. I b, c) și spre peretele vestic (S.I — I a, e). Cel mai vechi nivel Coţofeni este o depunere subţire, cu cenușă şi cărbuni. Primului nivel de construcţii din S. I îi corespunde o locuinţă cu dimensiunile de 4×4,20 m, cu baza la —2,45 m, dezvelită în S.I, I a, I e. Din aceeași vreme se puteau observa şi alte locuințe ale căror resturi intrau sub pereții de nord și sud ai secțiunii. Mai sus, la —2,25 m, în zona nord-estică s-a păstrat colţul unei platforme de la podina unei locuinţe orientată sud-vest — nord-est. La —2 m, pe peretele vestic, altă construcție cu podină și vatră. Un alt nivel l-am aflat spre peretele vestic la —1,70 m (podină de lut cu vatră de foc). Pe peretele sudic al secţiunii, într-o albiere avînd la origini o groapă de mari dimensiuni, se constată umpluturi succesive provenite de la locuinţe ruinate.

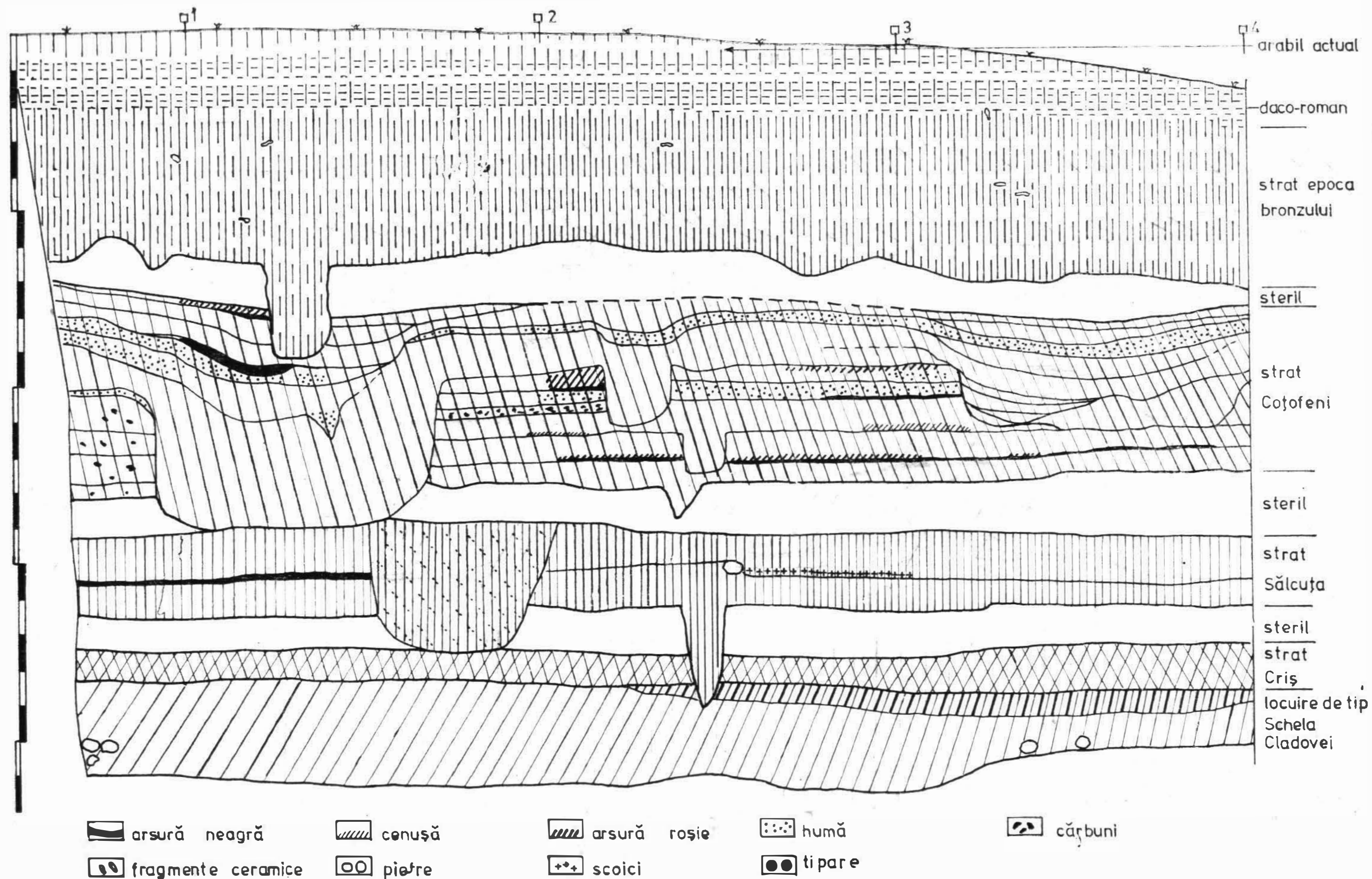

Fig. 6. Ostrovul Corbului. Pro al S.I c.

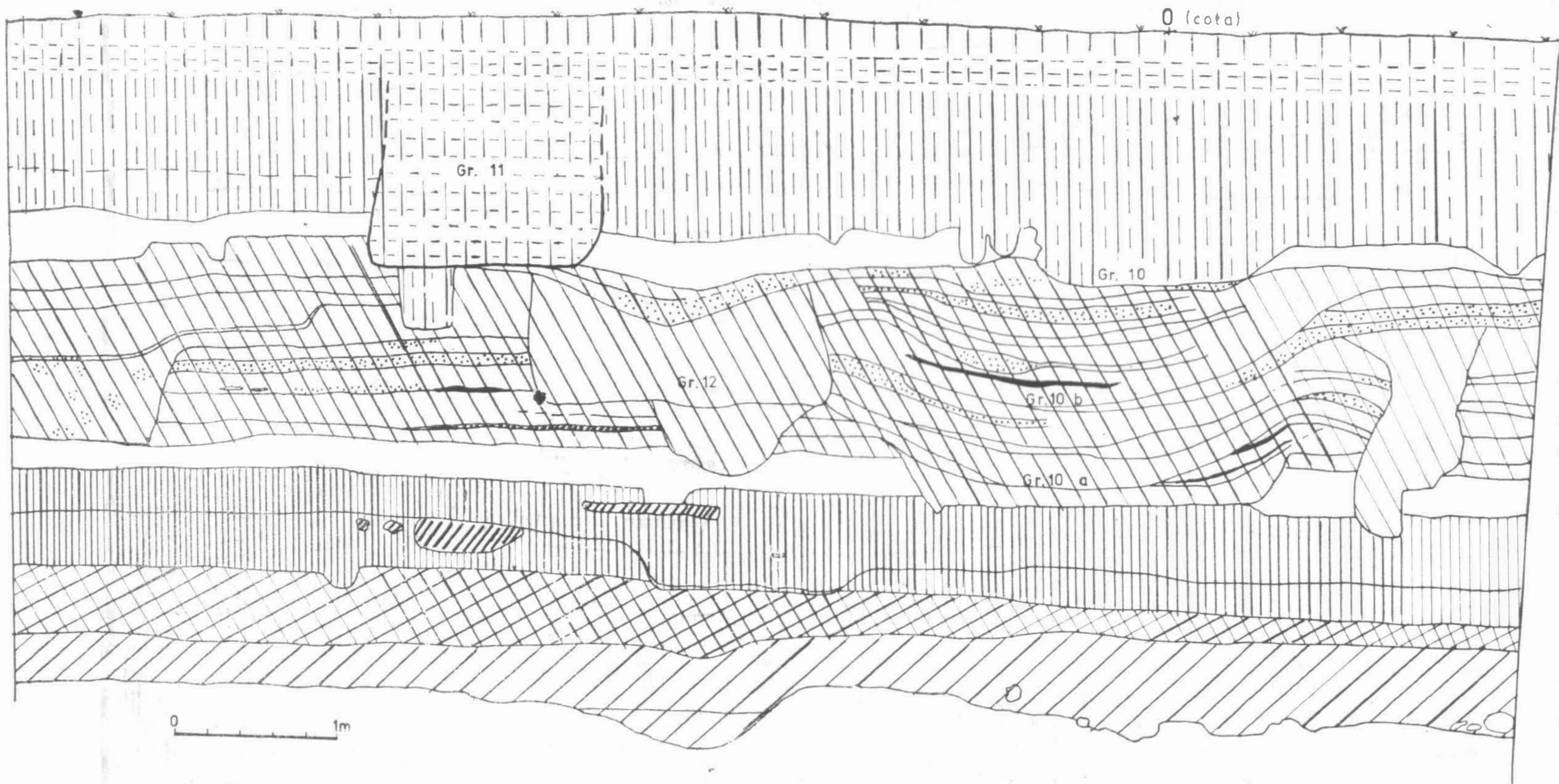

Fig. 7. — Ostrovul Corbului. Profilul sudic al S.1.

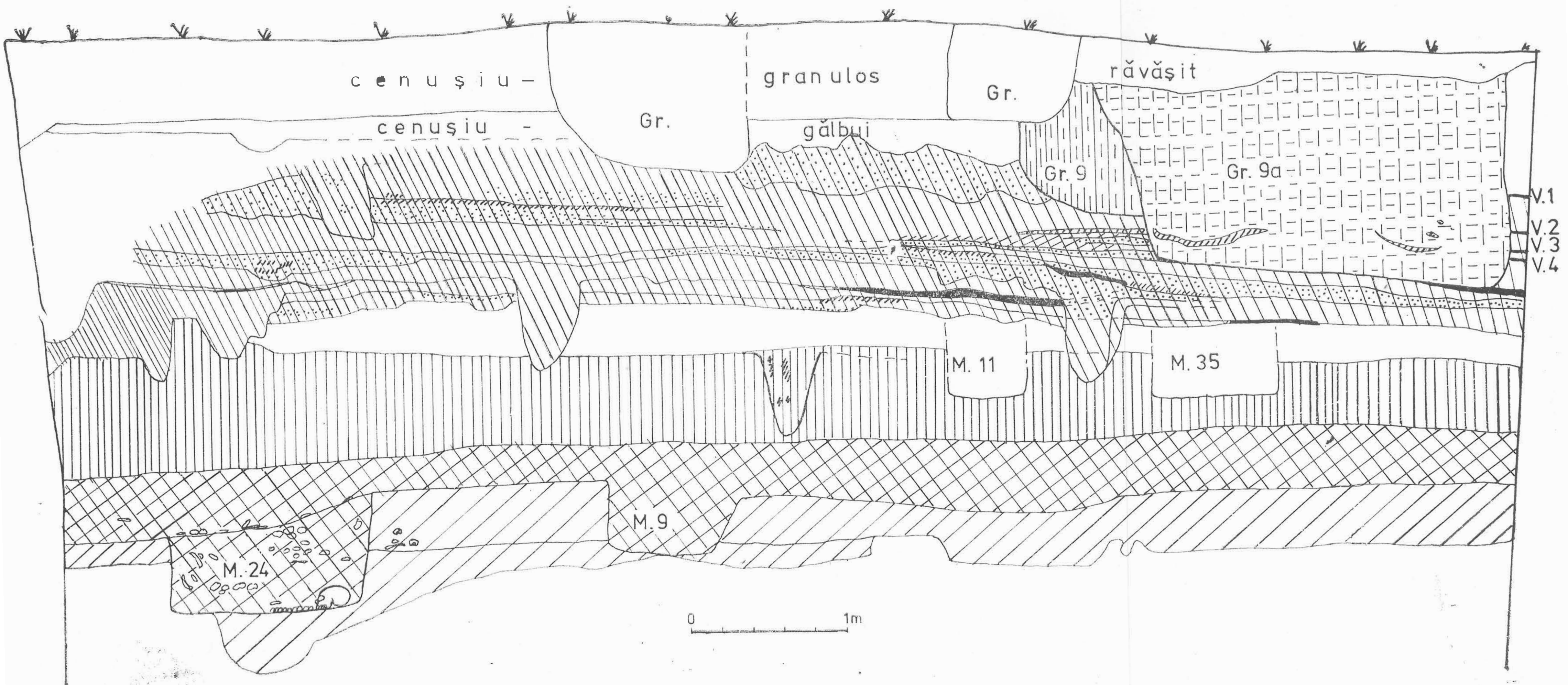

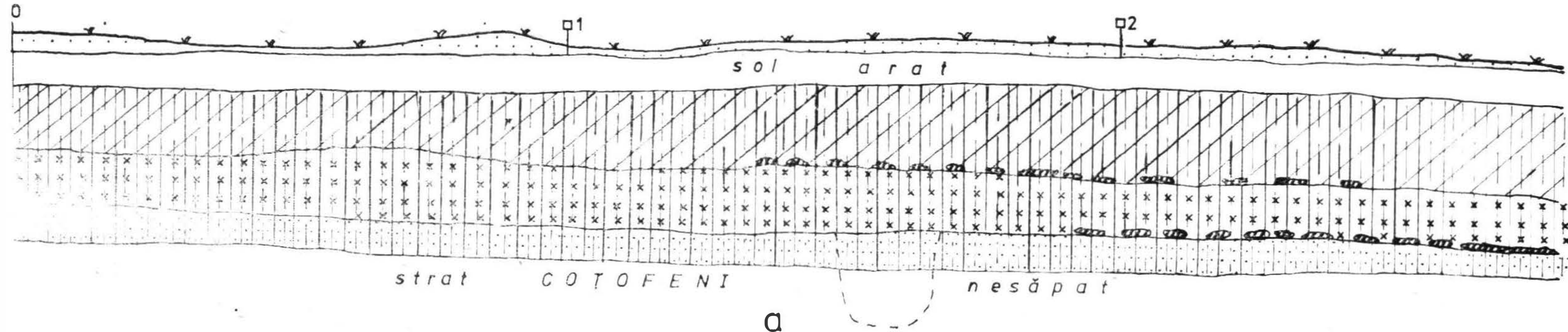
Fig. 8. Ostrovul Corbului. Profilul nordic al S.I.

Peste groapă s-a observat o bandă de lut galben reprezentînd podina unei alte locuinţe, ruinată. Stratul Coţofeni este acoperit de o depunere galbenă cu concreţiuni calcaroase, depunere cu puţine resturi arheologice din vremea culturii Glina.

Partea superioară a stratului de cultură, groasă de 1,30 m, este cenuşie şi granuloasă. Este răvăşită de mai multe gropi daco-romane şi feudale, iar de la baza stratului se adîncesc gropi din epoca bronzului. Circa 2/3 din grosimea acestui strat greu diferenţiabil aparţine culturii Gîrla Mare. Solul vegetal actual, în chip repetat arat, conţine, în amestec, resturi feudale, romane, daco-romane, hallstattiene şi din epoca bronzului. Numai de la locuirea daco-romană s-au păstrat, în secţiunea noastră, mai multe gropi cu diametrul mare, ce se adîncesc în stratul Coţofeni, intersectînd, uneori, gropi mai vechi, din epoca bronzului (groapa 3 pe 3 A; 9 A pe 9; fig. 8), iar în S.I e/d la —0,45 m s-a evidenţiat chiar baza unui nivel de construcţie cu împrăştieri de chirpic. Deci stratul format îndeosebi în epoca bronzului şi în cele ulterioare pînă în sec. II—III e.n. ar avea grosimi pînă la 75 cm. În secţiunea I au fost descoperite şi ruinele unui pietrar prefeudal care zăceau peste o groapă daco-romană.

Secţiunea XV (fig. 9 c), cea mai estică din sectorul A, a fost ultima săpată pînă la bază [40], astfel încît a oferit situaţii stratigrafice complete pe o grosime de 2,60 m de la suprafaţa solului actual, aflat în acea zonă cu 108 cm mai jos faţă de cota 0. Solul virgin era humos şi peste el se suprapunea un strat galben, gros de 15—20 cm, pigmentat cu resturi care ne arată că s-a format în perioada culturii Schela Cladovei (fig. 9 c). Stratul Criş care-l suprapune, gros de 30—35 cm, se diviza în două niveluri, cel inferior fiind cenuşiu-humos. Materialul arheologic era mai bogat în cel superior. Un sediment semisteril, gros de 10—15 cm şi căruia îi aparţine şi o groapă cu diametrul de peste 2 m, s-a format în timpul locuirii Sălcuţa care nu avea construcţii în această zonă. Partea superioară a sedimentului s-a depus în urma inundaţiei. Stratul următor, gros de numai 25 cm, cu mai multe gropi — unele de mari dimensiuni — aparţine culturii Coţofeni. În peretele nordic al secţiunii se observau şi urme ale unei podine de la o locuinţă. Peste stratul Coţofeni este o depunere subţire (pînă la 20 cm), formată tot în perioada acestei culturi, cînd locuinţele se aflau însă mai departe. Un strat de culoare cenuşie-închisă, gros pînă la 60 cm, ce contrastează puternic cu cel superior, conţine resturi Glina tîrzii. Deasupra lui, un alt strat, cenuşiu-deschis cu pigmenţi galbeni, are la bază resturi ale unei locuinţe de suprafaţă incendiată. Materialul ceramic din această depunere, groasă de 60 cm, aparţine culturii Verbicioara din faza a II-a. Şi mai sus, este un strat cenuşiu-deschis, cu bucăţi de pămînt galben, de la baza căruia s-a săpat o groapă cu latura de 6 m, ce coboară în trepte de la sud la nord. De la nivelul de săpare, groapa se adînceşte 80 cm şi amestecă materiale din epoca bronzului. La suprafaţă, un strat gros de 30—50 cm se divide în trei niveluri, cele inferioare fiind de culoare cenuşie închisă. Nivelul superior, arat,

[40] Săpătură executată în 1979 de M. Rotea şi R. Iancu. Coordonatorul şantierului în acel an a fost Al. Păunescu. În 1984, autorul articolului de faţă a lărgit şi săpat pînă la bază peretele vestic al secţiunii, în urma acţiunii rezultînd profilul de la fig. 9 c.

a

canal post Sălcuța

0 1m

b

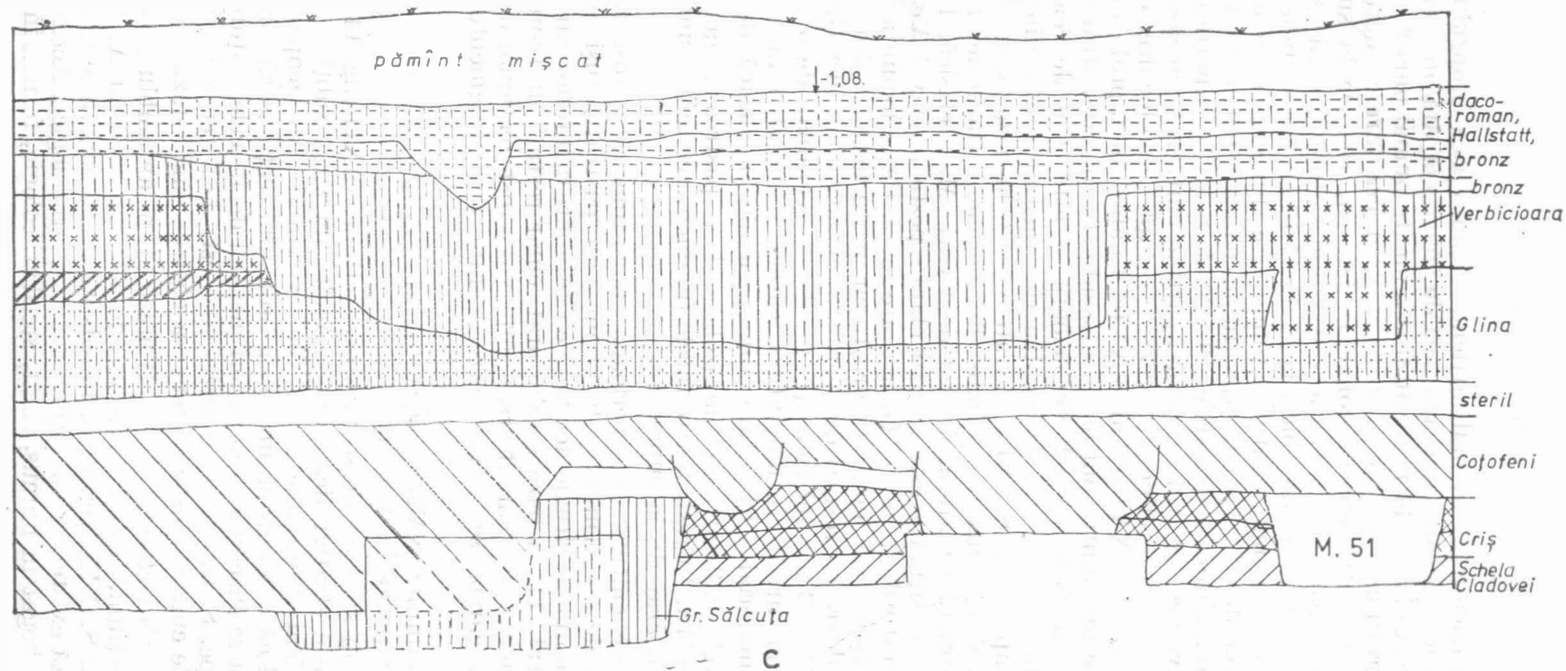

Fig. 9. Ostrovul Corbului. a profilul sudic al S. XVI c; b profilul sudic al S.XXVI; c profilul vestic al S. XV.

conţine resturi daco-romane, hallstattiene şi din epoca bronzului. Mormîntul nr. 51, eneolitic, are groapa adîncă de 50 cm, săpată în strat Criş.

Secţiunile XVI, de 211 m.p., au fost adîncite numai pînă la partea superioară a stratului Coţofeni şi au oferit, cum era firesc, date stratigrafice preţioase pentru epoca bronzului (fig. 9a, 10). De la suprafaţa actuală a solului, partea superioară a stratului Coţofeni se găseşte între 90 cm (mai rar) şi 1,20 m, de obicei la — 1 —1,10 m. Acolo unde nu este străpuns de gropi mai noi, stratul Coţofeni este suprapus de o depunere continuă, groasă de 15—30 cm, aparţinînd culturii Glina. O vatră de foc, aflată la limita dintre pătratele 19—20 ale S.XVI, împarte sedimentul în două niveluri. Stratul următor aparţine culturii Verbicioara, faza a III-a. Este gros de 20—40 cm şi prezintă complexe de locuire, cum este cazul în pătratul 9 al S.XVI şi 3 al S.XVIc. În afară de faptul că aşezarea Gîrla Mare este una dintre puţinele cunoscute şi cercetate, stratul său de cultură, care-l acoperă pe cel Verbicioara şi este gros de cca 50 cm, este format din trei niveluri de construcţii, constînd din locuinţe de suprafaţă. În timp ce în S.XVI e pătratele 2—3, la baza stratului apar resturi ale unei locuinţe incendiate din perioada timpurie, la partea superioară a stratului materialele sînt deja Gîrla Mare clasică. În S.XVI pătratele 21—24, situaţia este şi mai clară: peste un nivel Verbicioara III se aştern resturile locuinţei Gîrla Mare nr. 2. Peste locuinţa nr. 2 zac resturile împrăştiate al locuinţei nr. 1, iar peste aceasta din urmă, un alt nivel de călcare cu resturi din perioada clasică a culturii Gîrla Mare. În pătratele 11—13 nivelul locuinţei nr. 3 este secţionat de o groapă de mari dimensiuni (nr. 13) in umplutura căreia s-a aflat o impresionantă cantitate de material Gîrla Mare din perioada sa clasică de început.

Complexele hallstattiene sînt izolate şi se păstrează mai bine în gropi sau alveolări. În rest, foarte rarele fragmente ceramice sînt împrăştiate în stratul arat de la suprafaţă.

Stratul de cultură din perioada daco-romană a fost răvăşit de plug şi spălat de ape. Din această vreme s-au păstrat totuşi numeroase gropi, unele complexe rituale, locuinţe cu cuptoare în interior, iar în S. XVI a, b în pătratul 11, la baza solului arat, chiar resturi dintr-un nivel de locuire cu segmente de pămînt ars. Complexul a fost secţionat de o groapă în umplutura căreia se aflau pietre, cărămizi şi fragmente ceramice romane.

Şi în secţiunile XVI, unele complexe (gropi, cuptoare) par a fi fost făcute în perioada feudală.

La 180 m spre est de sectorul A, secţiunea XXII (fig. 14 a) ne prezintă o situaţie stratigrafică săracă. Acolo, un strat subţire aparţinînd culturii Coţofeni suprapune direct solul virgin şi este acoperit de aluviuni. Faptul că două gropi din epoca bronzului secţionează stratul Coţofeni, ar putea să însemne că depuneri mai noi decît cele Coţofeni au fost spălate de ape. Şi totuşi, nu departe spre est, deşi terenul era la fel de jos, stratul de cultură post-Coţofeni s-a păstrat pînă astăzi.

Stratigrafia sectorului B (fig. 4) prezintă pe ansamblu şi pentru diferitele sale secţiuni, situaţii deosebite de cele din sectorul A. La capătul său vestic (în S. XIX, fig. 12 a), înregistrăm încă complexe Coţofeni care documentează existenţa unei prime depuneri arheologice. Aceasta acoperă un sediment bogat în humus, vînăt, steril arheologic, format în urma unei

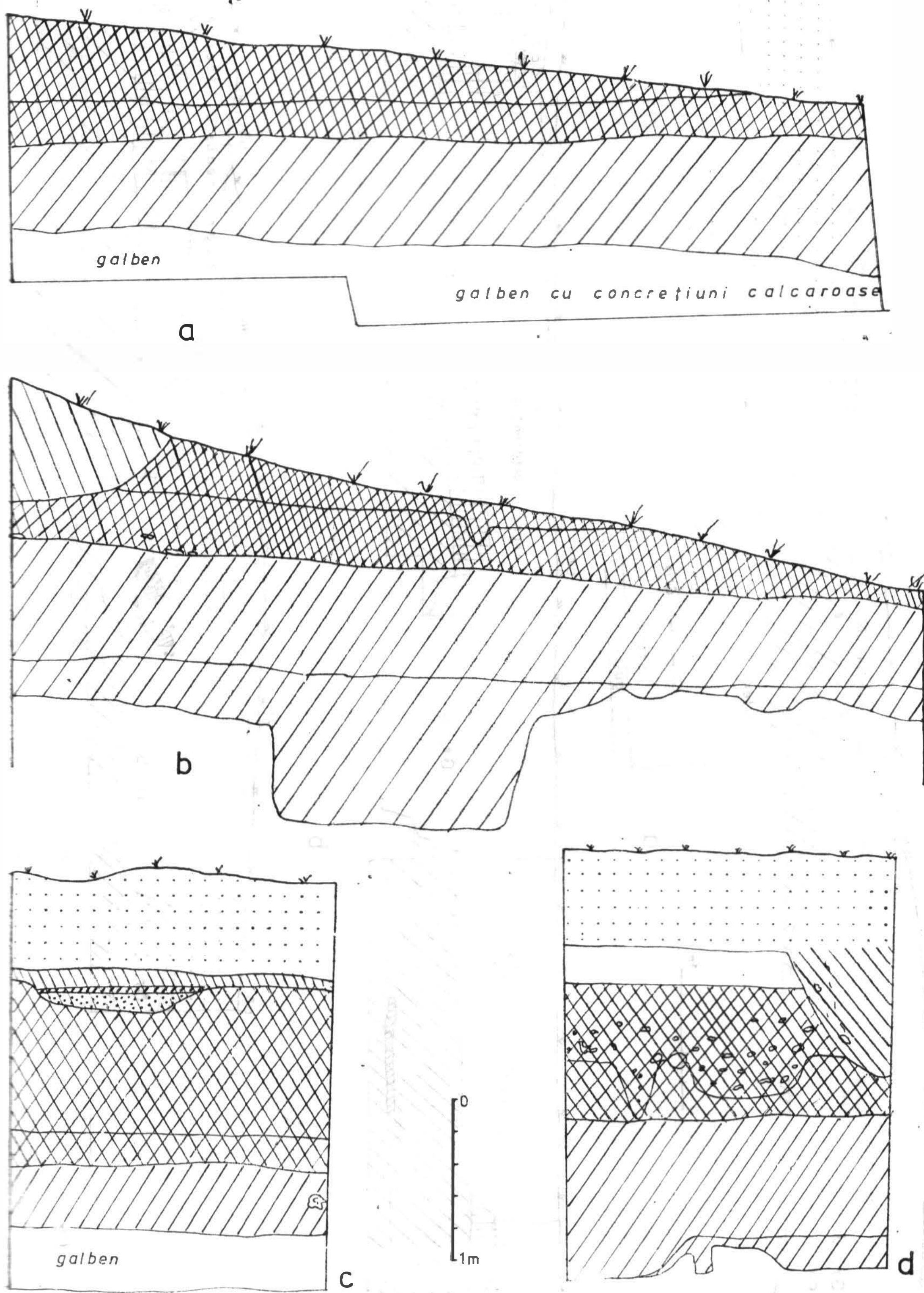

Fig. 11. Ostrovul Corbului. a profilul vestic al S. VII; b profilul vestic al S. VI; c profilul sudic al S. VII; d profilul sudic al S. VI.

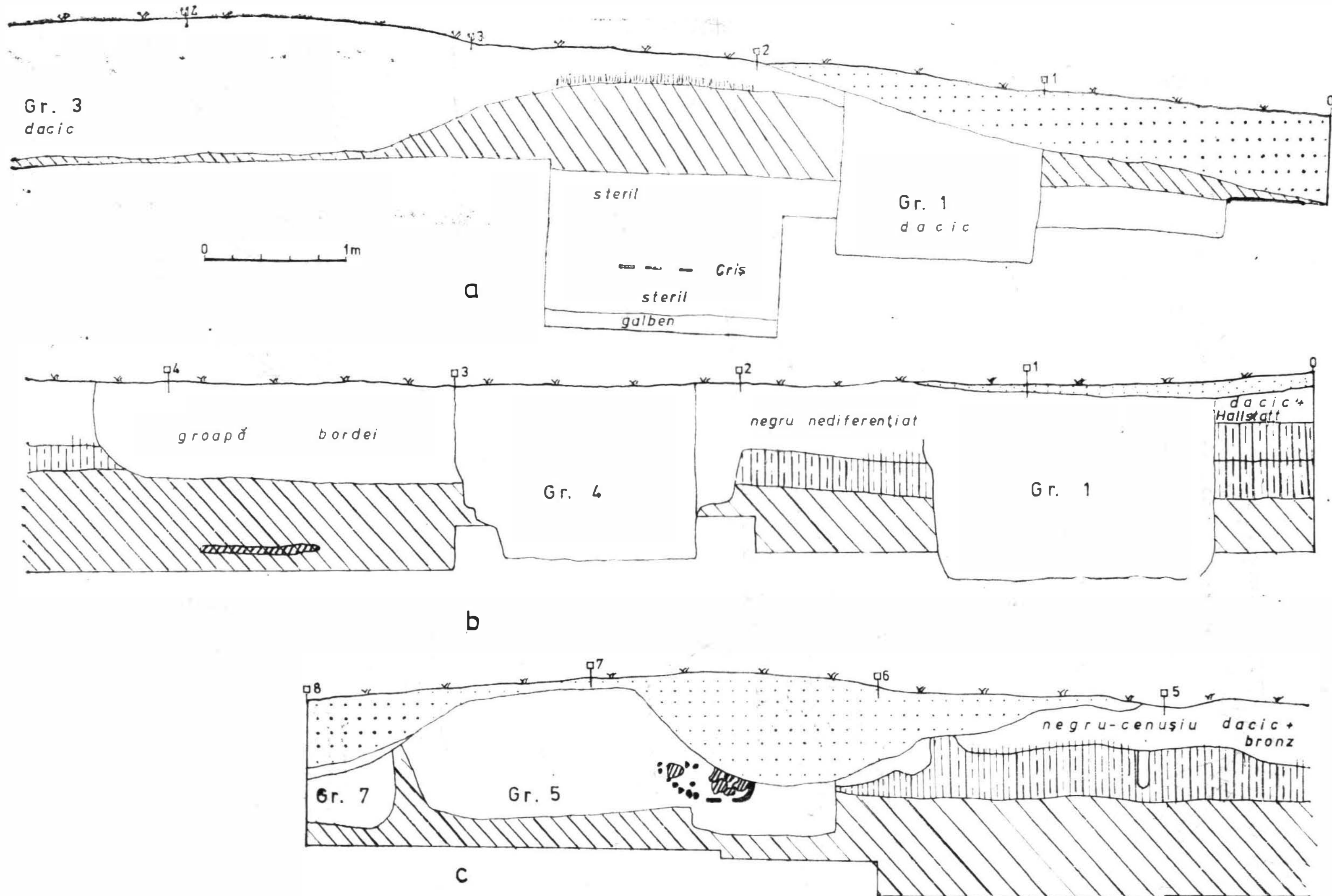

Fig. 12. Ostrovul Corbului. a profil vestic al S. XIX; b, c profil sudic al S. XVIII.

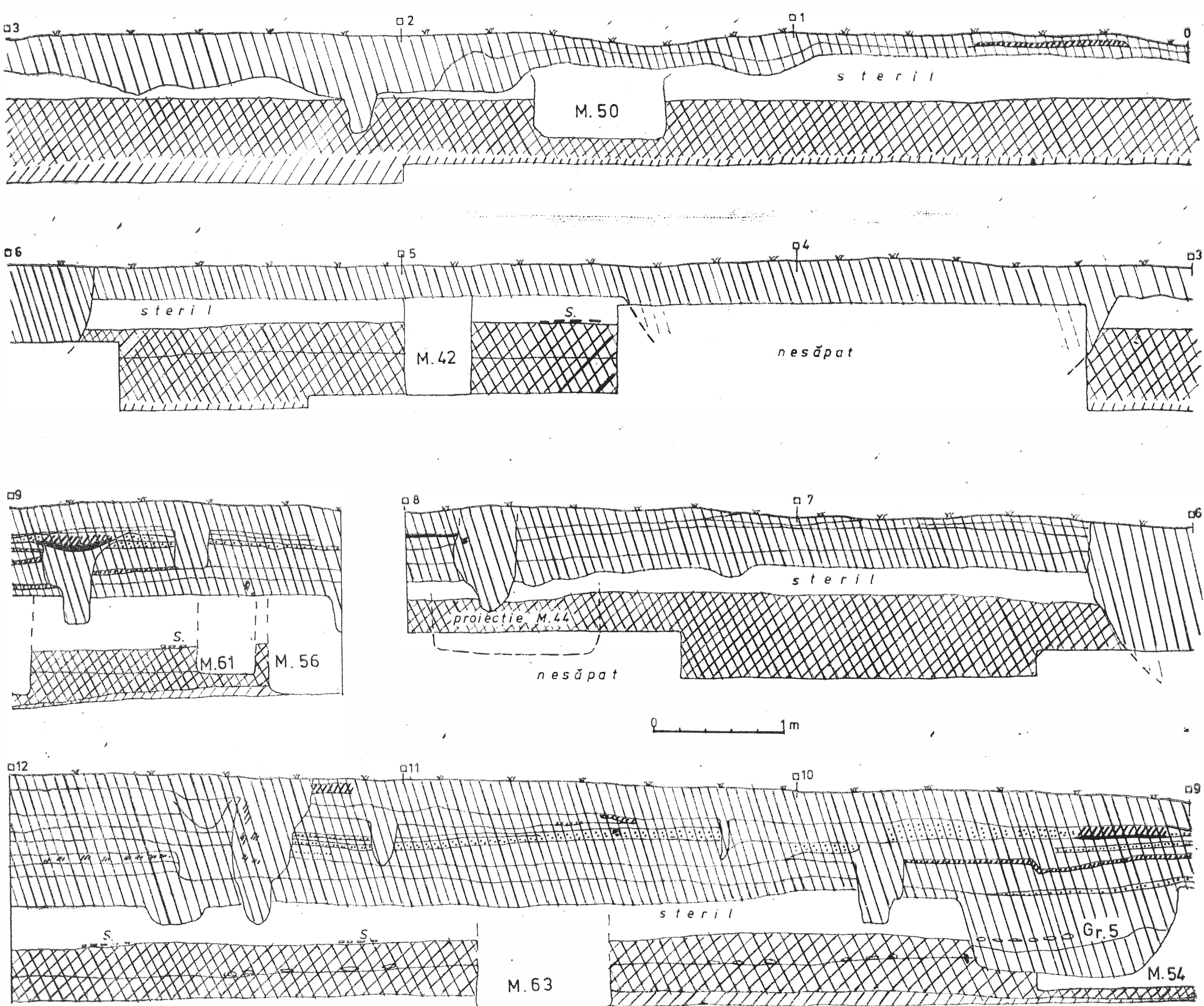

Fig. 13. Ostrovul Corbului. Profilul sudic al S. XII 1.

vegetaţii de luncă, după încetarea aşezării Criş care, cu 70 cm mai jos (fig. 12 a), este marcată prin citeva fragmente ceramice ajunse aci din aşezarea sectorului A. Între nivelul de zacere al acestor fragmente şi solul virgin este încă un sediment gros de 30 cm. Deci, intr-o perioadă de cinci milenii terenul s-a înălţat cu circa 1 m. La capătul vestic al sectorului, depunerea formată în perioada culturii Coţofeni este groasă de 60 cm, dar nu prezintă construcţii succesive. Se reduce apoi la jumătate, pe măsură ce ne îndepărtăm spre est, în extremitatea estică devenind o depunere nisipoasă, foarte subţire, cu rare infiltrări Coţofeni (dovadă că s-a format în acea vreme) sau oferind complexe izolate, cum este cazul cu o groapă de mari dimensiuni din pătratul 1 al S. XXIII (fig. 17).

Peste stratul format în timpul locuirii Coţofeni, urmează un strat din epoca bronzului, uniformizat în structură şi de culoare neagră din cauza băltirilor îndelungate şi repetate care s-au succedat în ultimul mileniu. Segmentarea acestuia în mai multe niveluri nu este vizibilă decît acolo unde apar complexe de locuire, unele cu resturi incendiate. Astfel, în pătratele 1—2 din S.XX (fig. 14 b, c) ca şi în 8—10 din S.XXIII (fig. 17), deci la distanţă apreciabilă unele de altele (fig. 4), la baza stratului din epoca bronzului şi peste sedimentul Coţofeni sau format în acea perioadă, s-a găsit o cantitate mare de ceramică deosebită net de aceea din stratul superior. Presupunem că acest material face parte dintr-o depunere, distinctă din punct de vedere stratigrafic, care corespunde spaţiului cronologic dintre Glina şi aşezarea de tip Gornea [41].

La baza stratului de cultură din epoca bronzului sînt şi alte grupări cu material arheologic care ar putea să provină de la alte orizonturi culturale şi cronologice. Ele nu sînt încă prelucrate.

S.XVIII—XIX (fig. 12) au la bază un strat Coţofeni cu vatră de foc (în S.XIX, pătratul 1) şi resturi de arsură (S.XVIII, pătratul 4). Din stratul acestei culturi a ieşit la iveală o mare cantitate de ceramică cu slip roşu.

Depunerea Coţofeni este suprapusă în ambele secţiuni de un sediment de culoare neagră-cenuşie, bogat în humus, gros pînă la 70 cm. Partea sa superioară conţine numeroase resturi dacice în amestec cu cele din epoca bronzului. Partea mijlocie şi inferioară a stratului de cultură aparţine epocii bronzului din perioada grupului Gornea-Orleşti. Peste stratul de culoare neagră se aşterne nisipul aluvionar. Gropile care perforează stratul de cultură şi se adincesc în cel Coţofeni unde se conturează cu exactitate aparţin culturii Gîrla Mare, perioadei dacice, sec. VIII e.n.

Secţiunea XX (fig. 14 b, c) are la bază, între —3,60—3,80 m, o depunere formată în vremea culturii Coţofeni, groasă de numai 20—30 cm. Este cenuşie, bogată în humus. Stratul următor, gros de 60—70 cm, este negru-cenuşiu, humos. În pătratele 1—2, la baza sa, dintr-o depunere subţire, s-au scos la iveală fragmente de ceşti cu 2 torţi, asemenea celor de tip Beba Veche. La partea superioară apar resturi dacice în amestec cu ceramică hallstattiană sau din epoca bronzului. La mijlocul stratului sînt suficiente elemente (resturi ale unei locuinţe incendiate cu vatră de foc) care-l separă în două. Nivelul corespunzător locuinţei şi cel de deasupra

[41] V. Boroneanţ, Rev.Muz, 8, 1971, 1, p. 5—12; P. Roman, Slov Arch, 1988 (sub tipar).

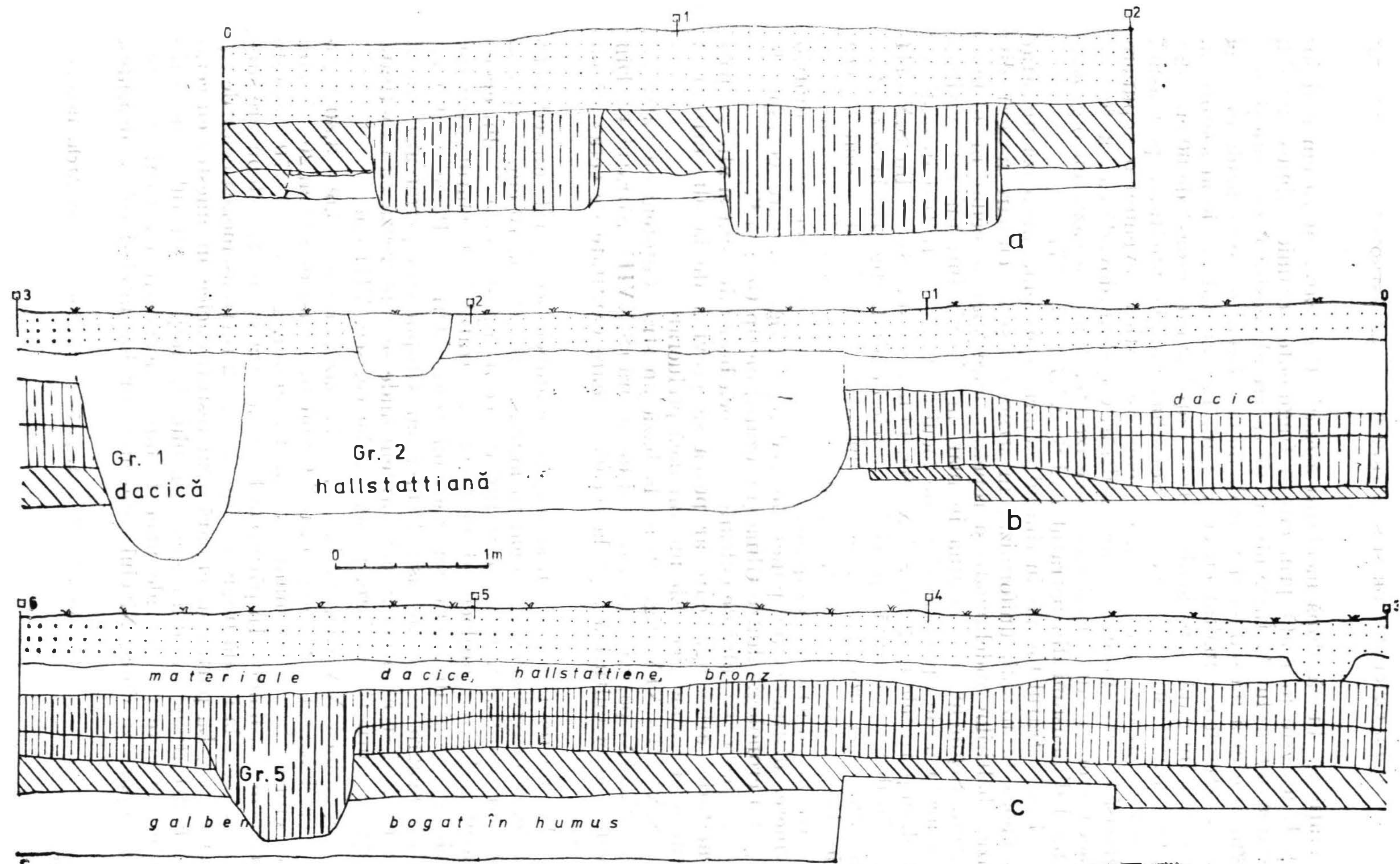

Fig. 14. Ostrovul Corbului. a profil sudic al S. XXII; b, c profil sudic al S. XX.

ci sînt pigmentate cu bucăţi de pămînt ars la roşu. Nivelul de sub locuinţă conţine ceramică ornamentată cu impresiuni sub formă de fagure sau ţesături şi scrijelituri cu „măturica".

Mai multe gropi Gîrla Mare clasică perforează stratul epocii bronzului şi pe cel Coţofeni. În pătratele 2—3, într-o groapă de mari dimensiuni (gr. 2) aparţinînd perioadei hallstattiene, s-a săpat o altă groapă, circulară, pe fundul căreia zăceau scheletele a trei copii şi fragmente ceramice de tip Kalakača şi Basarabi timpuriu [42]. Groapa mormîntului triplu (M. 41) a fost secţionată, la rîndul ei, de groapa nr. 1, dacică. La partea superioară a stratului de cultură, la cca —2,90 m (—0,50 m de la nivelul de călcare actual), în pătratul 2 s-a descoperit mult material dacic, constînd din bucăţi de chirpic cu urme de nuiele, fragmente ceramice şi grupări de pietre de mari dimensiuni. Tot astfel, în pătratul 1, pe o grosime de 50 cm, într-o albiere. În acelaşi pătrat 1 s-a descoperit şi un complex constituit din bucăţi de chirpic aşezate în jurul şi deasupra unei căţui dacice care sta cu gura în jos peste un rînd de fragmente ceramice de la un vas cu pereţii groşi.

În S. XXI (fig. 4, 15), peste solul neumblat aflat la —3,60 m, era o depunere formată în timpul locuirii Coţofeni dar care, în afară de unele răzleţe împrăştieri de materiale şi a două gropi, n-a oferit nici un complex mai semnificativ. Un strat negru-cenuşiu, bogat în humus, gros de 70 cm, divizat în trei niveluri, se suprapune peste cel Coţofeni. La bază are o depunere ceva mai deschisă, spre galben-cenuşie, groasă de 10 cm, cu resturi bronz : ceramică cu ornamente sub formă de impresiuni textile şi scrijelituri cu măturica. Doar în pătratul 3, la —3,25 m, apar unele resturi ce par mai vechi, asemenea celor din S. XX, pătratele 1—2, adică de tip Beba Veche. La mijloc este un nivel pigmentat cu bucăţi de pămînt ars care, în pătratul 2, a avut un complex de locuire constînd din chirpic ars şi cioburi cu *Besenstrich* şi alte elemente caracteristice. La partea superioară a stratului de cultură materialul este amestecat : bronz îndeosebi, cu puţine resturi hallstattiene şi dacice. La baza acestui nivel, în pătratele 1—2 s-a descoperit un complex cu pietre de rîu, amestecate cu fragmente ceramice. Nu este exclus să fie o depunere de plajă, la începutul procesului de constituire a sedimentelor de nisip aluvionar. Stratul de cultură este secţionat de mai multe gropi dacice, iar în pătratele 8—10 de groapa unui bordei cu pietrar din sec. VIII.

Stratigrafia pe un segment de încă 20 m spre est de S. XXI (fig. 4) este redată de secţiunea XXI a (fig. 16) în care, sub stratul de nisip aluvionar, situaţia se prezintă astfel : în pătratele 4—5 groapa unui bordei patrulater cu pietrar în colţ intersectează două gropi, una (nr. 3) aparţinînd culturii Gîrla Mare, alta (nr. 4) cu datare incertă şi doar parţial golită. În pătratul 3 avem o groapă hallstattiană (nr. 2), iar în pătratele 1—3 alte trei gropi ce par din epoca bronzului.

[42] Marian Gumă, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 43—66; idem, Banatica, 7, 1983, p. 98—99.

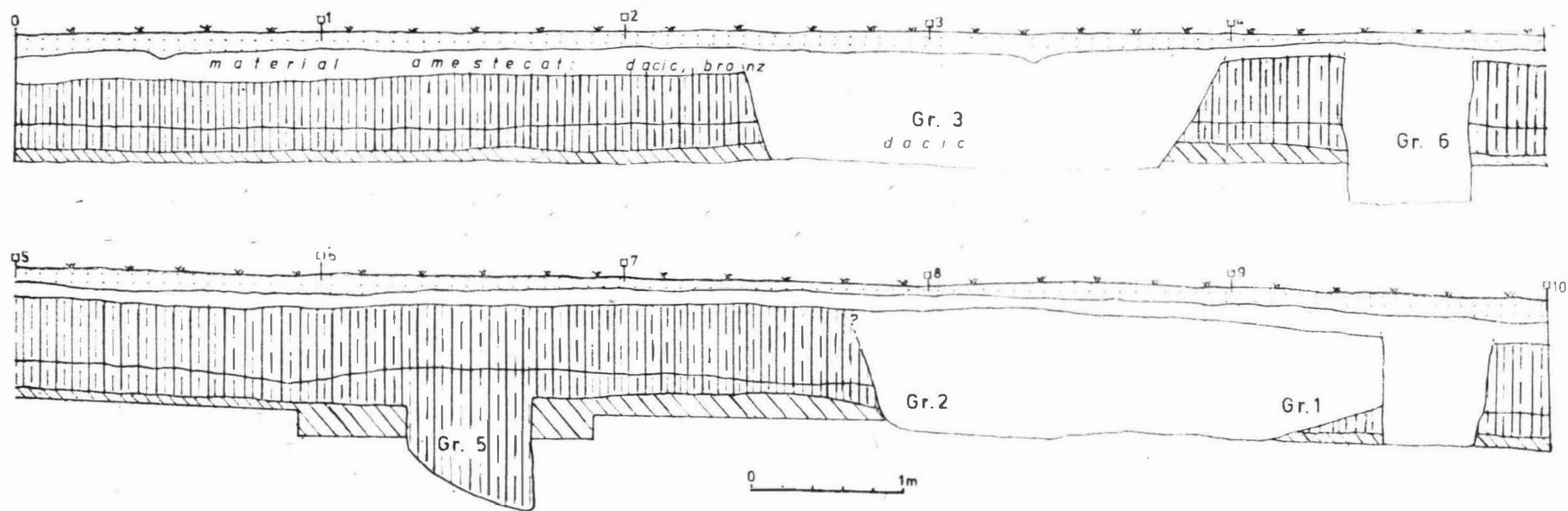

Fig. 15. Ostrovul Corbului. Profil nordic al S. XXI.

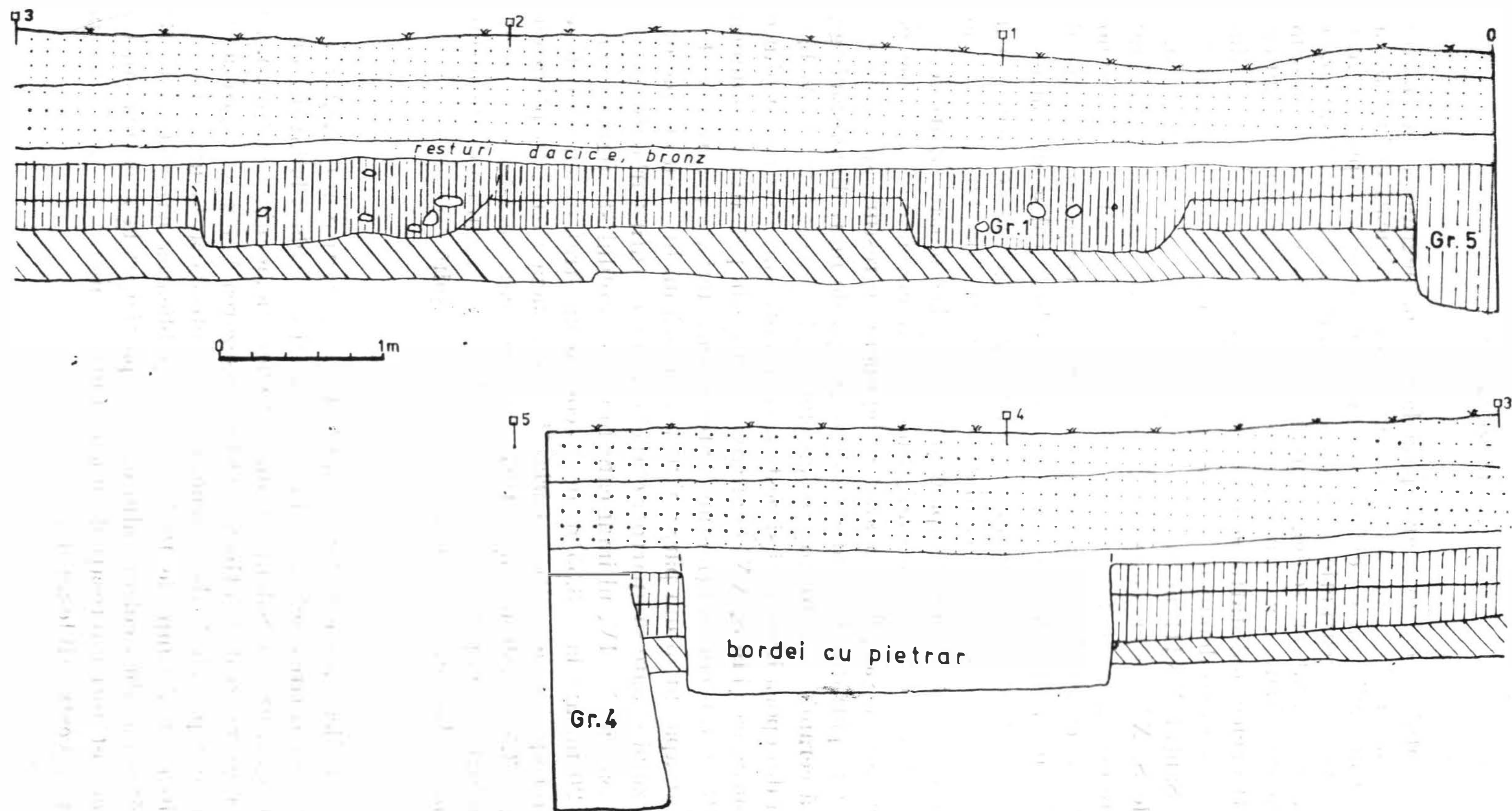

Fig. 16. Ostrovul Corbului. Profil sudic al S. XXI a.

Stratul de cultură, gros pînă la 60 cm, negru-cenușiu, humos, prezintă două niveluri : cel superior, pigmentat cu bucăți de pămînt ars, are la bază un sediment de chirpic și funduri de vase (chiupuri) — resturi ale unui nivel de construcție din epoca bronzului ; cel inferior, de culoare deschisă, pigmentat cu scoici, aparține, de asemenea, epocii bronzului. La partea superioară a acestui strat de cultură, pe o grosime de 20 cm, apar resturi dacice, hallstattiene și din epoca bronzului. Sub stratul din epoca bronzului este o depunere gălbuie, nisipoasă, cu resturi dispersate Coțofeni.

Șanțul XXIII ne redă situația stratigrafică pe încă 20 m, mai la est de S. XXI a cu circa 30 m (fig. 4, 17). În această zonă, stratul aluvionar este gros de 1,30 m și suprapune un sediment negru-humos, gros de 20—30 cm, la baza căruia apar fragmente ceramice și pietre de mici dimensiuni, rulate de ape. Față de cota 0 sedimentul se află între —2,95 — 3,10 m. Sub el găsim un alt sediment, gros în jur de 40 cm, segmentat în două niveluri : la baza celui de sus sînt resturi de chirpic de la o locuință incendiată, cel de jos, compact și uniform la culoare, aparține, ca și cel superior, tot epocii bronzului. Sub stratul epocii de bronz, pe cea mai mare parte a șanțului s-a aflat o depunere cu resturi sporadice Coțofeni, căreia, în pătratul 1, îi corespunde o groapă de mari dimensiuni (gr. 2) cu multă ceramică cu slip roșu în umplutură. În pătratele 8—9, la baza stratului din epoca bronzului și peste nivelul Coțofeni, apar resturi din bronzul timpuriu, ca și în S. XX. O groapă dacică din pătratul 2, cu dimensiunile de 210 × 150 cm, conține un material caracteristic pentru sec. I î.e.n. O altă groapă (nr. 3 din pătratul 9) perforează un nivel cu chirpic din epoca bronzului și pare să aparțină etapei Cîrna a culturii Gîrla Mare.

Șanțul XXIV, ultimul care lungește profilul stratigrafic spre est cu încă 20 m, are la —3,35 m de la cota 0 un strat de cultură de culoare închisă aparținînd culturii Gîrla Mare din faza Cîrna. În pătratele 1—3, între —3,50—3,80 m sînt resturi de chirpic care se aștern peste un steril arheologic. În capătul estic al șanțului, peste stratul epocii bronzului erau complexe dacice, cu material ceramic și o rîșniță circulară.

Publicarea așezărilor și cimitirelor de la Ostrovul Corbului se va face după următoarea schemă : locuirea de tip Schela Cladovei, locuirea de tip Criș, așezarea Sălcuța, cimitirul eneolitic, locuirea Coțofeni, așezarea Glina, așezarea de tip Gornea-Orlești, așezarea Verbicioara, așezarea Gîrla Mare, complexele hallstattiene, locuirea geto-dacă, locuirea daco-romană, locuirea feudal timpurie. Prelucrarea și publicarea materialelor va fi făcută de către membrii colectivului care au participat la săpături sau de către alți cercetători interesați de unele dintre numeroasele probleme pe care aceste investigații le-au dat la iveală.

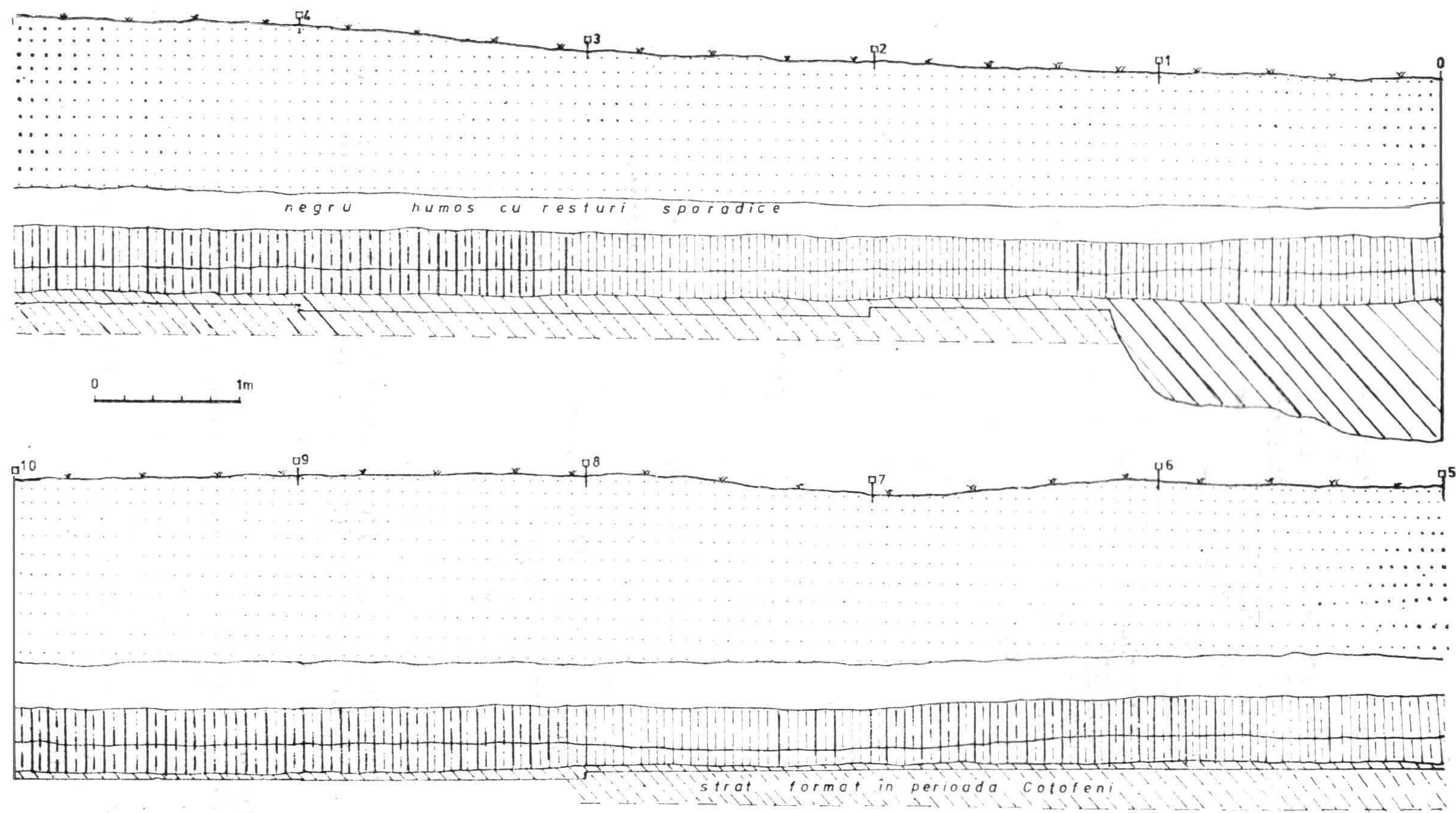

Fig. 17. Ostrovul Corbului. Profil sudic al S. XXIII.

S. = Sălcuța — M. = Mormînt (Grab) — V. = Vatră (Herd)

Gr. = groapă (Grube) — +++ scoici (Muschel) — //// cenușă (Asche)

arsură roșie (rot gebrannt) — arsură neagră (schwarz gebrannt)

pietre (Steine) — fragmente ceramice (Keramikbruchstücke)

cărbune (Kohle) — humă (gelb. Humus) — aluvionar (fluviat. Sand)

Schela Cladovei — Criș

Sălcuța — Gr. Sălcuța — Coțofeni

strat din epoca bronzului (Bronzezeitschicht)

Glina — Verbicioara

Gîrla Mare — apă (Wasser)

daco-roman (dako-römisch) — vegetație (Vegetation)

arabil (Ackerboden) — carou (Quadrat)

steril între straturi (sterile Zwischenschichte)

Fig. 18. Explicarea semnelor folosite în ilustrație.

ÜBER DIE FORSCHUNGSGESCHICHTE UND STRATIGRAPHIE EINIGER SIEDLUNGEN AUS OSTROVUL CORBULUI

ZUSAMMENFASSUNG

Ostrovul Corbului ist eine gewesene Donauisnel, die stromabwärts von Drobeta-Turnu Severin zwischen den Flußkm. 911 — 916 liegt.

Aus der Fachliteratur ist sie durch die Forschungen von Punkte-Botul Piscului (Abb. 1; Anm. 7, 11, 19) und den Depotfunden mit Schaftlochäxten (Anm. 23, 28) bekannt.

Zwischen 1970—1984 fanden am Ostrov, in den zum Dorfe westlich liegenden Siedlungen, in Richtung des Fluß km . 911 (Abb. 1) umfangreiche Rettungsausgrabungen statt.

Nach 1984 wurde das Siedlungsgebiet vom Staudammsee des Wasserkraftwerkes „Eisernes Tor II" bedeckt.

Die Ausgrabungen wurden in zwei große Sektore gruppiert: A und B, der erste rund um den Fluß km. 911, der zweite zwischen den Metern 292—448, die dem selben Flußkm. angehören (Abb. 3 und 4). Das Scheitelniveau ist bei +40 m Meereshöhe (Abb. 3 und Anm. 33—35)) und befindet sich 33 m westlich des Flußkm. 911. Im A Sektor wurde, sehr oft stratigraphisch, folgendes entdeckt: Siedlung und Grab der Schela Cladovei-Kultur, Siedlung und Gräber der Criș-Kultur, Sălcuța-Siedlung, äneolitisches Gräberfeld, Coţofeni-Siedlung, Glina-, Verbicioara- und Gîrla Mare—Siedlung, hallstattzeitliche Gräber, dako-römische Siedlung (II.—III. Jahrhundert), frühmittelalterliche Wohngruben.

Im vorliegenden Artikel führt der Verfasser die Siedlungstopographie vor, macht die Forschungsgeschichte, den Ausgrabungsplan und dann die Stratigraphie der Siedlungen.

In den nächsten Zeitschriften werden neue Berichte über andere Entdeckungen veröffentlicht. Vorbereitet sind schon sowohl diejenigen über die Schela Cladovei und Sălcuța Siedlungen, als auch der Bericht über dem äneolitichen Gräberfeld.

ABBILDUNGSVERZEICHNISS

Abb. 1. Die Ostrovul Corbului Insel. A und B sind Sektorausgrabungen.

Abb. 2. Ostrovul Corbului zwischen dem westlichen Dorfrand und dem Zusammenfließen der beiden Donauarme. *a* Schnitt entlang der Donau, O—W: *b* Schnitt senkrecht auf der Donau, am Flußkm. 911; a Schnitt senkrecht auf der Donau in Sektor B, N — S: *d* die Wasserströmungen und die Schlammablagerungen; *e* din Kanalbildung nach der Sălcuța—Siedlung und die nachträglich vom Wasser zerstörte Zone.

Abb. 3. Ostrovul Corbului. Die Ausgrabungen im Sektor A.

Abb. 4. Ostrovul Corbului. Die Ausgrabungen im Sektor B.

Abb. 5. Ostrovul Corbului. *a* Südprofil des VIII. Schnitts; *b* südliches in Terrassenstufen erfaßtes Profil in den Schnittzonen III. und IX. (1 lehmiger Humus; 2 Füllung mit viel Asche, Kohle,Ton- und Keramikbruchstücken; 3 Muschelschalen; 4 Füllung mit Asche, Sand und Kohle; 5 Füllung mit Asche; 6 Strandmischung; 7 Coţofenifüllung; 8 grau, mit Kohle, Ton- und Keramikbruchstücken; 9 Kohle, Asche, gebrannte Tonbruchstücke; 10 besondere Füllung; 11 sandig; 12 eisengelblicher Sand, in der Sălcuța-Zeit gebildet; 13—15 humusförmiger Sand mit Kohlenpigmenten und gebrannten Ton; 16 gleichartiges Grau, Coţofeni und Bronzezeit; 17 gleicharitges Grau; 18 sterile Abagerung); *c* Südprofil des IXc. Schnitts,

Abb. 6. Ostrovul Corbului. Westprofil des Ic. Schnitts.

Abb. 7. Ostrovul Corbului. Südprofil des I. Schnitts.

Abb. 8. Ostrovul Corbului. Nordprofil des I. Schnitts.

Abb. 9. Ostrovul Corbului. a Südprofil des XVIc. Schnitts; *b* Südprofil des XXVI. Schnitts; *c* Westprofil des XV. Schnitts.

Abb. 10. Ostrovul Corbului. Nordprofil des XVI. Schnitts.

Abb. 11. Ostrovul Corbului. *a* Westprofil des VII. Schnitts; *b* Westprofil des VI. Schnitts; *c* Südprofil des VII. Schnitts; *d* Südprofil des VI. Schnitts.

Abb. 12. Ostrovul Corbului. *a* Westprofil des XIX. Schnitts; *b*, *c* Südprofil des XVIII. Schnitts.

Abb. 13. Ostrovul Corbului. Südprofil des XIII. Schnitts.

Abb. 14. Ostrovul Corbului. *a* Südprofil des XXII. Schnitts; *b*, *c* Südprofil des XX. Schnitts.

Abb. 15. Ostrovul Corbului. Nordprofil des XXI. Schnitts.

Abb. 16. Ostrovul Corbului. Südprofil des XXIa. Schnitts.

Abb. 17. Ostrovul Corbului. Südprofil des XXIII. Schnitts.

Abb. 18. Der in der Abbildung benützte Zeichen.

MORMINTELE CU OCRU DIN MOVILA I DE LA GLĂVĂNEȘTII VECHI

de EUGEN COMȘA

Cercetarea arheologică sistematică a ținuturilor din NE Moldovei s-a intensificat mult, începînd din anul 1949, prin activitatea colectivului ,,Valea Jijiei'', de sub conducerea prof. Ion Nestor [1]. O muncă rodnică au

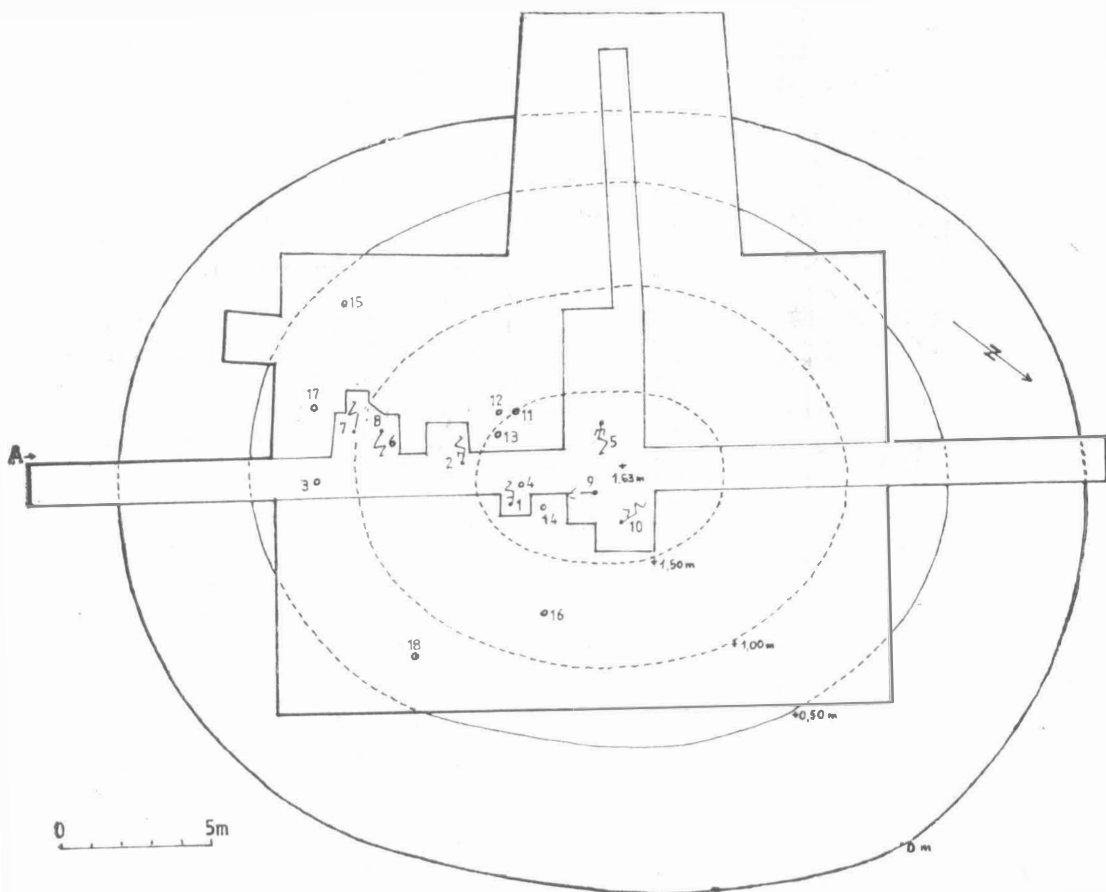

Fig. 1 Planul Movilei I. Șanțurile au fost săpate în 1949, iar suprafața în 1950 .Mormintele descoperite în 1949 sînt indicate schematic. La cele din 1950 s-a notat numai poziția craniului.

[1] Ion Nestor și colab., SCIV, 1, 1950, 1, p. 26–32.

S C I V A, tomul 38, nr. 4, București, octombrie–decembrie 1987, p. 367–387

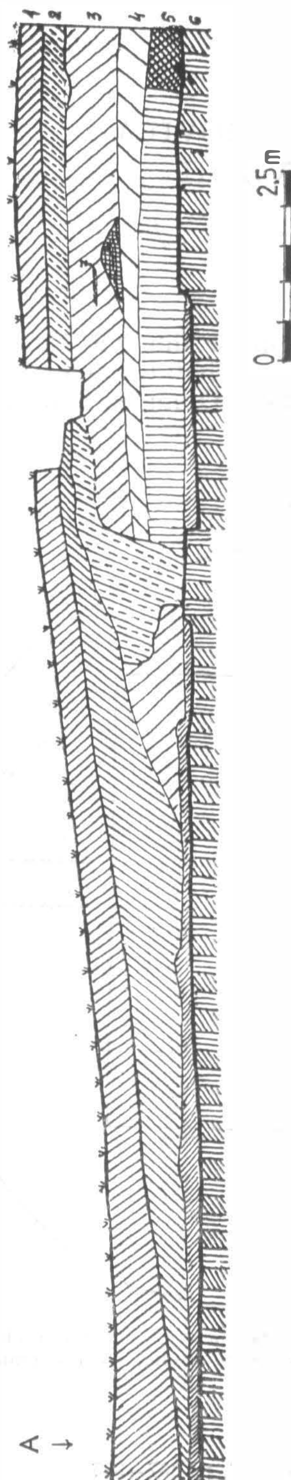

Fig. 2 Parte din profilul șanțului săpat în 1949 (1. Sol negru cu puncte roșii; 2. Sol cenușiu cu concrețiuni calcaroase; 3. Sol negricios; 4. Sol negru închis; 5. Sol galben negricios; 6. Sol nisipos; 7. Dungă cu oase cu ocru.

depus membrii colectivului amintit pe șantierul arheologic de la Glăvăneștii Vechi, unde au studiat amănunțit o serie de obiective din diverse epoci. Dintre acestea în lucrarea noastră vom prezenta și interpreta numai mormintele cu ocru descoperite în movila I (fig. 1) ce se afla în lunca inundabilă a Jijiei, la vest de satul Glăvăneștii Vechi (com. Andrieșeni, jud. Iași) și făcea parte dintr-un grup de cîțiva tumuli funerari, situați la distanțe nu prea mari unul de altul. Movila I a fost cercetată parțial în anul 1949 [2] și apoi în întregime în anul 1950 [3]. Ea a avut diametrul de circa 31 m, aprox. 1,60 m înălțime și se găsea pe un vechi grind scund al Jijiei [4].

Analiza profilelor a permis observații stratigrafice semnificative (fig. 2). Pămîntul viu de sub movilă îl constituie un strat de lut de culoare galbenă. Deasupra lui, pe o mare parte din întinderea terenului acoperit de movilă, urma un strat de pămînt cafeniu deschis, compact cuprinzînd urme de locuire ale purtătorilor culturii ceramicii liniare. Pentru perioada următoare s-au făcut observații importante în sectorul lărgirii din partea de SV a movilei. Acolo, terenul prezenta, în vechime, o pantă ușoară pe care purtătorii culturii Cucuteni (din faza Cucuteni B) și-au construit o locuință — de dimensiuni apreciabile — cu podea platformă distrusă mai tîrziu prin foc. Dărîmăturile reprezentate prin strat masiv de lipitură arsă sau prin bucăți împrăștiate în jur se înșiră din terenul din afara limitelor movilei, pînă spre centrul ei [5]. În profil se vedea clar cum, în afara movilei, în strat nederanjat, aflat deasupra depunerii cafenii (cu materiale ale culturii ceramicii liniare), lipitura arsă masată a locuinței pătrundea sub mantaua movilei și era în perfectă continuare (de nivel și zacere) cu risipitura din afara ei.

[2] *Ibidem*, p. 28—29.
[3] Ion Nestor și colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 64—65.
[4] Ion Nestor și colab., SCIV, 1, 1950, 1, p. 28.
[5] *Ibidem*, p. 28.

Sub movila amintită şi în mantaua ei s-au dezvelit şi studiat în total 24 de morminte, din care 18 aparţin categoriei mormintelor cu ocru, altele cinci datează cu aproximaţie din sec. IV e.n. şi unul este cu datare incertă.

În descrierea fiecărui mormînt din prima categorie, vom prezenta numai datele principale despre poziţie şi inventar [6].

Mormîntul nr. 1 s-a găsit în mantaua movilei, la 0,36 m adîncime. Scheletul prost păstrat, în poziţie chircită moderată, pe partea stîngă (fig. 3/5) era orientat NNE 15° — SSV 195°. A aparţinut unui adolescent de 15 — 18 ani. Pe oasele scheletului şi în preajma lui s-au observat urme de ocru roşu.

Mormîntul nr. 2 se afla în mantaua movilei (într-un strat de concreţiuni calcaroase la adîncimea de 0,78 m. Scheletul bine păstrat era în poziţie chircită moderată, pe partea stîngă (fig. 4/1), orientat ENE 51° — VSV 231°. Craniul îl avea sfărîmat parţial. Mîna stîngă fusese îndoită şi pusă cu palma lîngă craniu. Cea dreaptă, îndoită mai puţin, era cu palma aşezată lîngă cotul stîng. Piciorul stîng strîns puternic, iar cel drept avea femurul în unghi drept cu coloana vertebrală. Scheletul a aparţinut unei adolescente de 16—18 ani. Pe craniu se vedeau urme de ocru roşu.

Mormîntul nr. 3 a fost descoperit la adîncimea de 1,92 m. Scheletul (fig. 3/6) era al unui copil mic (foetus?), întins pe spate (nu s-a putut preciza poziţia picioarelor) pe un strat de ocru roşu, cu orientarea SSV 203° — NNE 23°. Pe oase se vedeau urme de ocru roşu. Drept inventar a avut un vas (scund, cu corpul bombat şi cu buza răsfrîntă) depus lîngă craniu (fig. 9/1).

Mormîntul nr. 4 se afla la 1,45 m adîncime, în mantaua movilei. Scheletul s-a păstrat foarte prost şi de aceea nu s-a putut preciza poziţia lui exactă. Pe oase se observau urme de ocru roşu. Lîngă craniu se afla o lamă mică de silex (fig. 12/1), provenită probabil din stratul Cucuteni B.

Mormîntul nr. 5 avea groapa de formă rectangulară (de 2,25 m × 1,25 m), cu colţurile rotunjite, săpată în pămîntul viu, înainte de înălţarea movilei. Cadavrul fusese depus pe o ţesătură sau rogojină ce apărea sub forma unor pete albicioase pe un fond brun-violet, care avea, pe marginile lungi cîte două benzi negre paralele de cca 2 cm lăţime. Corpul (fig. 7/2) a fost întins pe spate (orientat VSV 237° — ENE 57°), iniţial cu picioarele cu genunchii în sus şi apoi ambele au căzut pe partea stîngă, ajungînd cu oasele paralele. Mîinile erau întinse pe lîngă corp. Pe cap s-au păstrat urme care păreau a fi de frunziş. Pe oase se găsea mult ocru roşu, mai cu seamă pe craniu şi la picioare. Scheletul a aparţinut unei femei de 20—30 ani. În umplutura gropii funerare se aflau resturile unor bîrne cu care fusese acesta acoperită. Bîrnele fuseseră aşezate longitudinal, corespunzător axului lung al gropii.

Mormîntul nr. 6 avea groapa săpată în pămîntul viu. Pămîntul de umplutură al gropii era de culoare închisă. Pe fundul gropii s-a presărat ocru roşu, ca un covor, peste care se vedeau urmele albicioase ale unei ţesături sau împletituri. Scheletul se afla la 2,10 m adîncime, era al unui copil de cca 6 ani, aşezat cu corpul întins pe spate (fig. 3/4), orientat pe direcţia NE 40°— SV 220°, cu picioarele îndoite, cu genunchii în sus şi apoi căzute pe stînga. Pe oase se vedeau urme de ocru roşu.

Mormîntul nr. 7. Scheletul relativ bine păstrat s-a găsit în mantaua movilei, la 1,15 m adîncime. Era în poziţie chircită moderată, pe partea stîngă (fig. 5/1), orientat ENE 55° — VSV 235°. Craniul bine păstrat a fost de tip hiperdolichocran (indice 61,5) Mîna stîngă pusă în faţă, cu humerusul paralel cu coloana vertebrală, antebraţul ajunsese aproape paralel cu humerusul. Mîna dreaptă avea antebraţul în unghi drept cu humerusul. Piciorul stîng îndoit tare, cu oasele lungi aproape paralele. Femurul drept era în unghi drept cu coloana verte-

[6] Descrierea mormintelor o facem pe baza notiţelor făcute de membrii colectivului. Majoritatea au fost dictate de prof. Ion Nestor. Mulţumim şi pe această cale colegilor Eugenia Zaharia şi Vlad Zirra, care au avut amabilitatea de a ne transmite carnetele de pe teren, planurile mormintelor şi unele notiţe. În general am folosit documentarea care s-a putut recupera.

[7] În lucrarea noastră am numerotat în ordine firească mormintele cu ocru din movila I (în raport cu numerotarea de pe teren — care includea toate mormintele indiferent de epocă — cea folosită aici este următoarea : M.1 = M.1/49 ; M.2 = M.2/49 ; M.3 = M.4/49 ; M.4 = = M.5/49 ; M.5 = M.6/49 ; M.6 = M.7/49 ; M.7 = M.8/49 ; M.8 = M.9/49 ; M.9 = M.10/49 ; M.10 = M.11/49 ; M.11 = M.1/50 ; M.12 = M.3/50 ; M.13 = M.4./50 ; M.14 = M.7/50 ; M.15 = M.9/50 ; M.16 = 10/50 ; M.17 = M.11/50 ; M.18 = M.12/50).

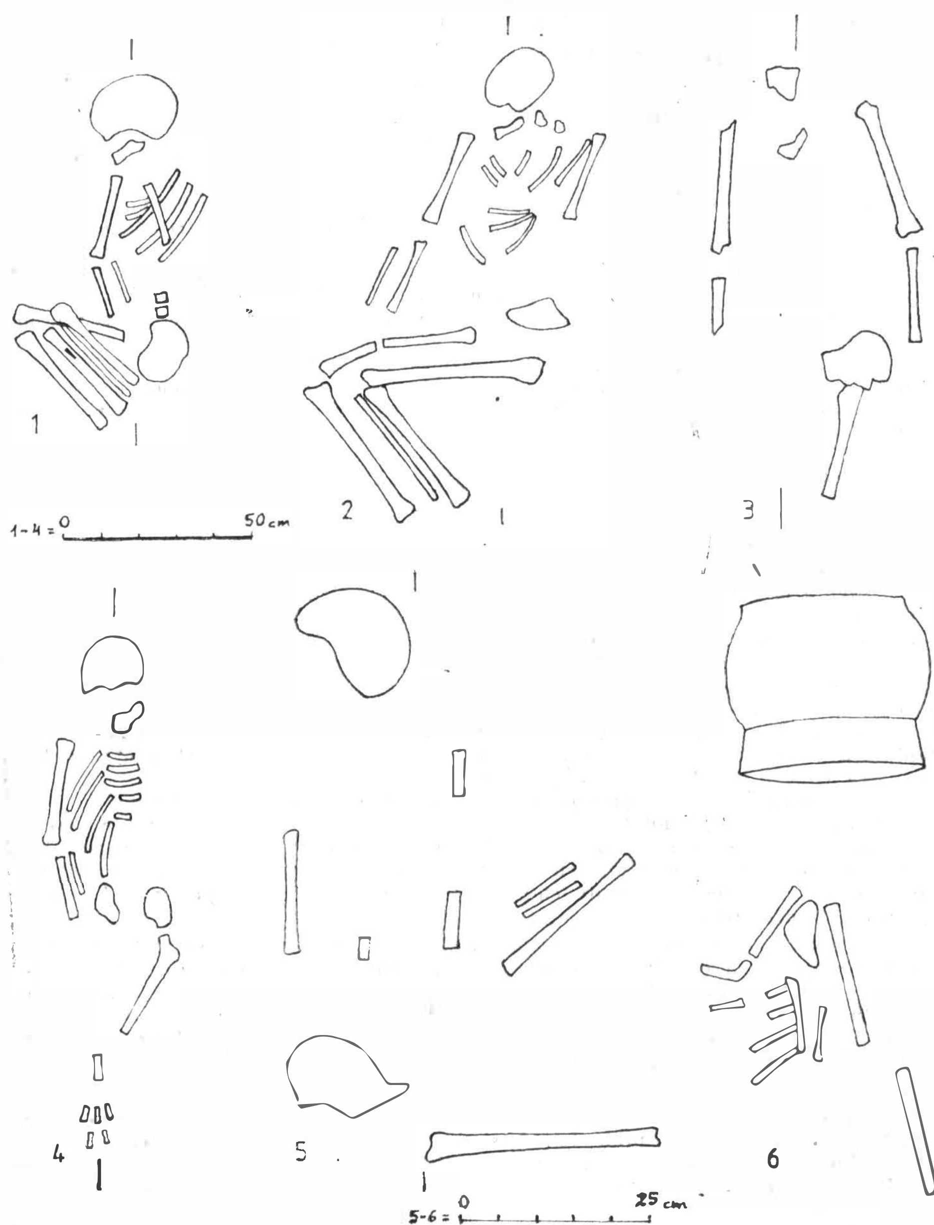

Fig. 3 Scheletele din mormintele : 1 = M.17 ; 2 = M.16 ; 3 = M.9 ; 4 = M.6 ; 5=M.1 ; 6=M.3.

brală şi în unghi de cca 45° cu tibia sa. Scheletul a fost al unui bărbat de 55—60 ani, lîngă craniu, în dreptul obrazului era un vas cu o toartă ruptă din vechime (fig. 9/3 ; fig. 10/1). Pe oase nu se vedeau urme de ocru roşu.

Mormîntul nr. 8 s-a aflat în mantaua movilei, la 1.15 m adîncime. S-a observat că a fost în parte deranjat de mormîntul nr. 7. Scheletul era al unui copil de cca 2 ani, chircit pe partea stîngă, orientat SV—NE. Pe oase se vedeau slabe urme de ocru roşu.

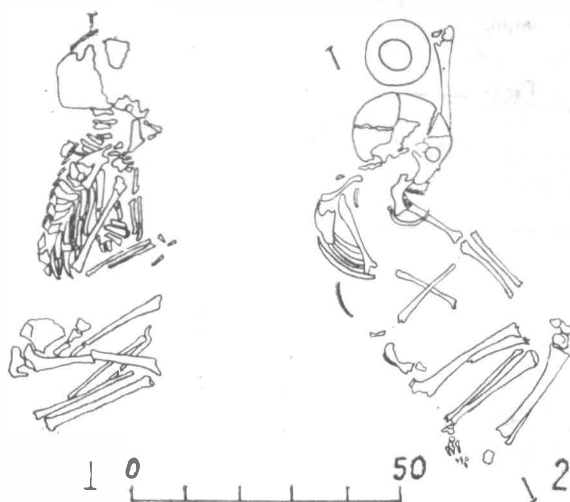

Fig. 4 Scheletele din mormintele : 1 = M.2 ; 2 = M.12.

Fig. 5 Scheletele din mormintele : 1 = M.7 ; 2 = M.11 ; 3 = M.15.

Mormîntul nr. 9. În profil s-a observat că groapa lui a fost săpată în parte prin mantaua movilei și ajungea pînă la pămîntul viu. Cadavrul fusese depus pe o țesătură sau rogojină ale cărei urme de culoare cenușie deschisă, pe fond brun violaceu, se păstrează în cîteva locuri. Scheletul era aproape în întregime putrezit (fig. 3/3). În funcție de puținele resturi păstrate se poate preciza poziția lui. Cel decedat a fost așezat cu corpul întins pe spate, orientat NV 320° — SE 140°, cu brațele întinse în lungul corpului și cu picioarele îndoite în sus și apoi căzute lateral. Nu are urme de ocru. În umplutura gropii se aflau resturi de putregai din bîrnele cu care fusese acoperită groapa.

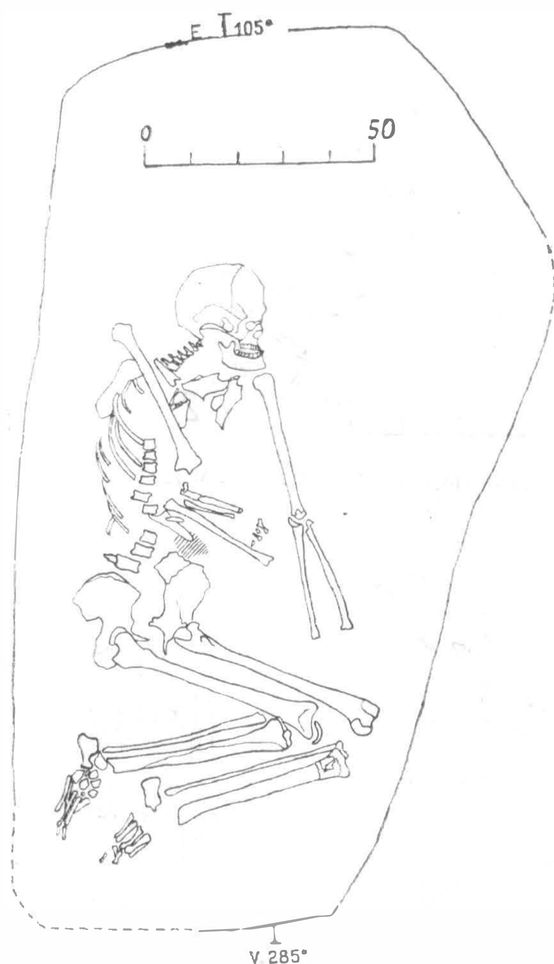

Fig. 6 Scheletul din mormîntul 10.

Mormîntul nr. 10 avea groapa de formă rectangulară cu o latură parțial arcuită, cu adîncimea de 2,25 — 2,30 m, săpată înainte de înălțarea movilei. Scheletul era chircit moderat pe partea stîngă (fig. 6 ; fig. 7/1), orientat ESE 105° — VNV 285°. Coloana vertebrală era mult arcuită și relativ prost păstrată. Mîna stîngă fusese întinsă cu palma spre genunchi. Oasele mîinii drepte păreau deranjate. Antebrațul era puțin îndoit și așezat cu palma lîngă cotul stîng. Picioarele au fost chircite așa că femurele, paralele între ele, formau un unghi obtuz cu coloana vertebrală. Scheletul a aparținut unui adult (matur I) cu craniul de tip protoeuropoid (indice 73,5), cu înălțimea de 1,76 m. Sub craniu a avut o spirală de aramă, dublu răsucită (fig. 11/2 ; fig. 12/3) și doi butoni cu tortiță (fig. 11/3 ; fig. 12/1,2), din același metal. S-a găsit

şi o aşchie de silex (lungă de 4,7 cm) ajunsă probabil întîmplător în groapă din straturile mai vechi. În dreptul bazinului s-a găsit ocru galben.

Mormîntul nr. 11 s-a găsit în mantaua movilei la 0,96 m adîncime. Era scheletul prost păstrat al unui adult (matur I), chircit moderat pe partea dreaptă (fig. 5/2), orientat ENE—

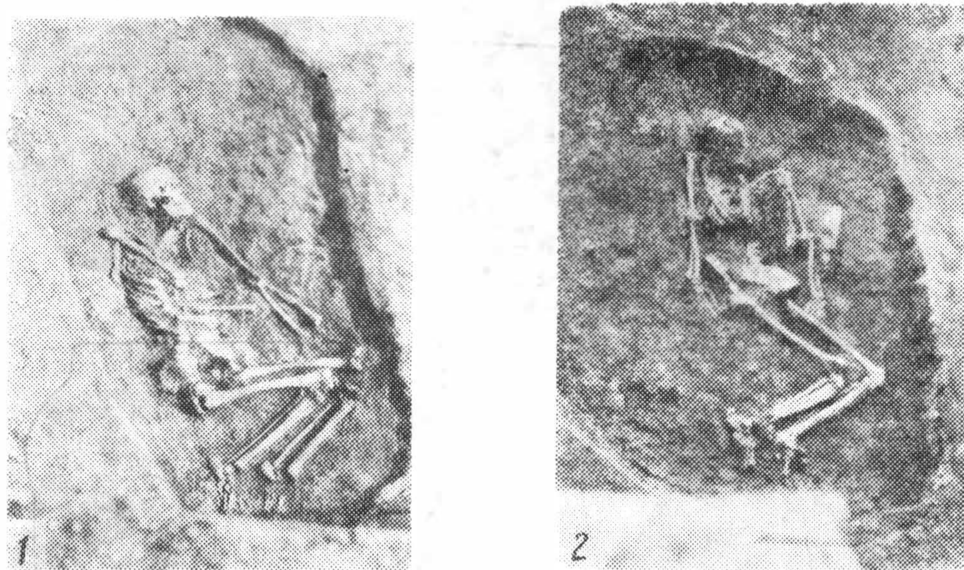

Fig. 7 Scheletele din mormintele: 1 = M.10; 2 = M.5.

VSV. Craniul spart în bucăţele. Un antebraţ forma unghi drept cu humerusul său. Femurele şi ele erau în unghi drept cu coloana vertebrală. Pe oase nu se observau urme de ocru roşu. În faţă, în dreptul pieptului, s-a depus un borcan (fig. 9/4; fig. 10/3) de formă bitronconică, modelat grosolan. La mică distanţă de craniu, în dreptul obrazului, s-au găsit mai multe oase micuţe ale unui copilaş, probabil foetus [8].

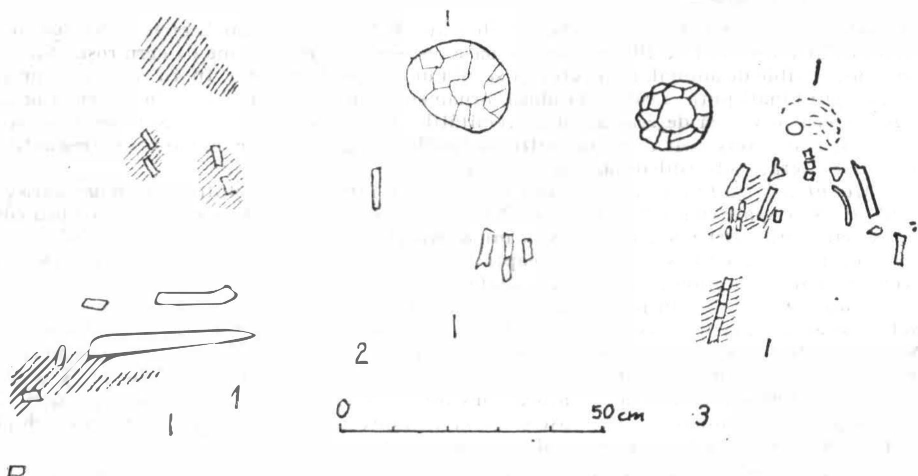

Fig. 8 Scheletele din mormintele: 1 = M.14; 2 = M.18; 3 = M.13.

[8] După toate probabilităţile este vorba de mormîntul unei femei (moarte la naştere) şi a copilului său.

Mormîntul nr. 12 se afla în mantaua movilei, la 1,56 m adîncime. Scheletul chircit moderat zăcea pe partea stîngă (fig. 4,2), orientat VNV 303°—ESE 123°. Craniul (indice 75,4) destul de bine păstrat. Coloana vertebrală era arcuită. Mîna stîngă fusese întinsă spre genunchi, iar cea dreaptă, puțin deranjată, era cu palma așezată lîngă cotul stîng. Femurele for-

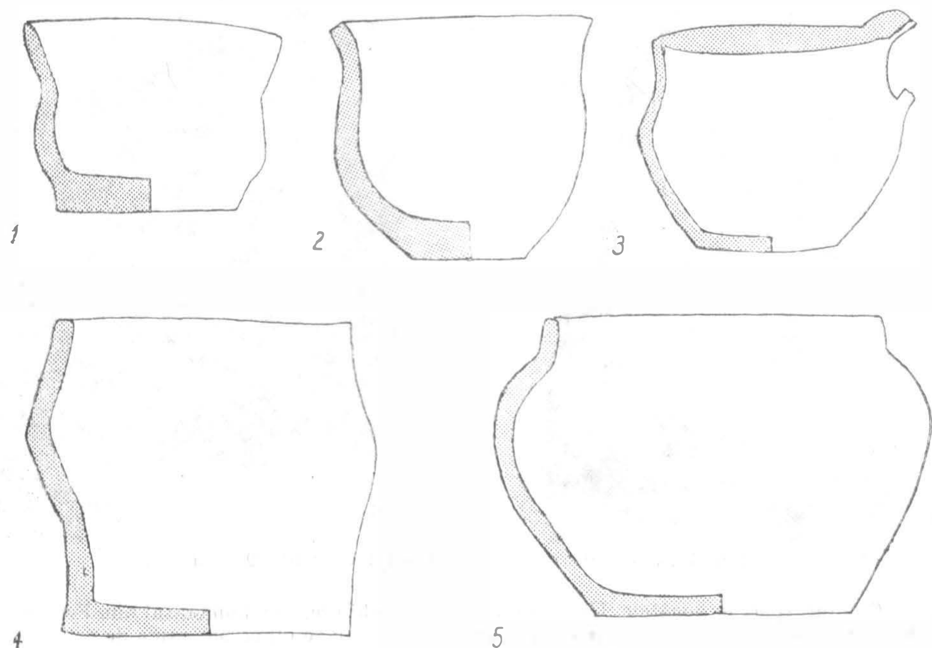

Fig. 9 Vasele din mormintele: 1 = M.3 (înălțimea 8,8 cm); 2 = M.17 (înălțimea 7 cm); 3 = M.7; 4 = M.11 (înălțimea 13.7 cm); 5 = M.13 (înălțimea 13.3 cm).

mau unghi drept cu coloana vertebrală. Tibiile s-au găsit aproape paralele cu femurele lor. Scheletul a fost al unui copil de 10—12 ani. Pe oase nu s-au observat urme de ocru roșu. Sub cap fusese pusă o tibie de animal, iar la creștet se afla un vas piriform, (fig. 10/4), cu corpul aproape sferic, cu gîtul inalt puțin răsfrînt în afară, ornamentat cu șnurul răsucit. În regiunea urechii stîngi s-a găsit o verigă de aramă, cu extremitățile depărtate (fig. 11/1). Sub oasele mîinilor și sub coaste s-au observat urme de putregai (poate de țesătură) de culoare roz. În cantitate foarte mare erau sub osul de animal.

Mormîntul nr. 13 La baza movilei s-a descoperit un schelet putrezit in mare parte, cu corpul întins pe spate (fig. 8/3), orientat NNE 27° — SSV 207°, cu brațele întinse pe lîngă corp. Pe oase era mult ocru roșu, mai ales la mîna dreaptă. Lîngă craniu, in dreapta lui, se afla un vas cu pereții arcuiți și cu gura dreaptă (fig. 9/5; fig. 10/2). Decorul său a fost făcut cu măturica. Tot lîngă craniu era o piatră plată, rotundă (cu diametrul de 5 cm), tocită puțin.

Mormîntul nr. 14. În mantaua movilei, la 0,85 m adîncime, s-au dezvelit resturile unui schelet de adult, foarte prost păstrate, chircit moderat pe partea stîngă (fig. 8/1), orientat NNV 335° — SSE 155°. Din oasele craniului s-au păstrat numai urme. Din brațe erau numai cîteva fragmente din humerusuri. Femurele paralele formau unghi drept cu coloana vertebrală. Sub schelet fusese o rogojină sau țesătură din care s-au observat urme lîngă cap și picioare, sub formă de pete mari albicioase. Pe oase și lîngă membre se vedeau urme de ocru roșu. Suprafața acoperită cu resturile de rogojină și de ocru avea 1,04 m × 0,75 m.

Mormîntul nr. 15. Groapa lui — după cum s-a observat in profil — a fost săpată înainte de înălțarea movilei și deranja straturile de cultură mai vechi (liniar și Cucuteni B). Groapa avea forma rectangulară, cu trepte și adîncimea de 1,90 m. Fundul gropii avea marginile ușor albiate. Pămîntul de umplutură era negru amestecat cu lut. Pe fundul gropii s-a presărat un strat subțire de ocru roșu peste care s-a întins o împletitură de culoare albicioasă, cu cîteva

Fig. 10 Vasele din mormintele: 1 = M.7; 2 = M.11 (înălţimea 13,7 cm) 3 = M.12 (diam. maxim = 13 cm; înălţimea = 11,5 cm); 4 = M.13 (înălţimea 13,3 cm).

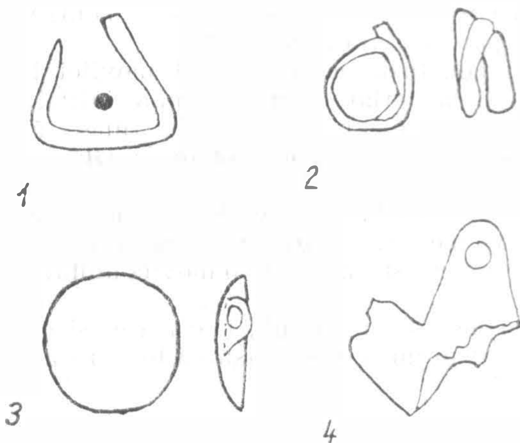

Fig. 11 Obiecte descoperite în mormintele: 1 = M.12 (lungimea la bază = 0,85 cm); 2 = M.10 (diam. maxim = 2 cm); 3 = M.10 (diam. = 2,5 cm); 4 = M.17.

dungi albe. Cadavrul a fost aşezat cu corpul întins pe spate (fig. 5/3), orientat VSV 245° — — ENE 65°. Mîinile au fost îndoite din cot şi aşezate cu palmele pe abdomen. Picioarele au fost îndoite tare, călcîiele au ajuns lîngă bazin, iar apoi au căzut lateral spre stînga. Scheletul a fost al unui bărbat de 30—40 ani, cu talia de 1,64 m. Pe oase, mai ales, lîngă craniu şi în preajma picioarelor era mult ocru roşu. În dreptul feţei, deasupra umărului stîng, pe un strat gros de ocru roşu s-a găsit un obiect de aramă, ca un nit, de formă conică, cu patru faţete. În acelaşi loc se aflau resturile unui alt obiect putrezit, poate de lemn.

Mormîntul nr. 16. Groapa lui a fost săpată pînă la 1 m adîncime. Scheletul se găsea la nivelul castaniu al locuinţei cu ceramică liniară. Pe fundul gropii era un strat de ocru roşu gros de 2 — 5 mm, Scheletul zăcea în poziţie chircită moderată pe partea dreaptă, (fig.3/2), orientat NNV 333° — SSE 153°. Parte din craniu a fost distrusă de şobolani. Mîna dreaptă era întinsă spre genunchiul drept. Cea stîngă fusese îndoită din cot şi aşezată cu palma pe bazin. Femurele formau unghi obtuz cu coloana vertebrală şi un unghi de cca 45° cu tibiile. Oasele picioarelor erau paralele. Scheletul a fost al unui bărbat cu craniul de tip dolichocran (indice 68,3), de circa 30 ani, cu talia de numai 1,45—1,48 m.

Mormîntul nr. 17. Groapa lui a fost săpată în pămînt galben înainte de înălţarea movilei şi avea adîncimea de 0,80 m. S-a observat că groapa se îngusta spre fund. După săpare, pe fundul ei a fost presărat un strat de ocru pe care s-a întins o împletitură, ce acoperea toată suprafaţa fundului gropii. Scheletul era în poziţie chircită, pe partea dreaptă (fig. 3/1), orientat NNE 40°—SSV 220 Braţul drept fusese îndoit din cot şi ajungea cu degetele lîngă bazin. Mîna stîngă a fost în parte deranjată. Picioarele îndoite accentuat aşa că femurele formau unghi de 45° cu coloana vertebrală. Oasele lungi erau paralele. Lîngă ceafă se aflau fragmentele unui vas cu corpul arcuit şi buza puţin răsfrîntă (fig. 9/2). Pe piept, lîngă humerusul drept s-a găsit un dinte de animal, cu un mic orificiu pentru atîrnat, făcut pe un gurgui al rădăcinii (fig. 11/4). Scheletul era al unui copil de cca 2 ani. Pe toate oasele erau pete de ocru roşu, iar sub craniu o grămăjoară de ocru. La umplerea gropii cadavrul a fost acoperit cu pămînt galben, iar mai sus umplutura s-a făcut cu pămînt galben amestecat cu cel negru.

În aceeaşi groapă, în colţul de sud-est al ei, dar mult mai sus decît scheletul descris s-a dezvelit un al doilea schelet de copil de cca 1 an.

Mormîntul nr. 18. Groapa lui a fost săpată în depunerea Cucuteni B, pînă la adîncimea de 1,04 m. Scheletul prost păstrat era al unui copil de 10—12 ani, depus în poziţie chircită, se pare pe partea stîngă (fig. 8/2), orientat nord-sud. Din schelet s-au păstrat numai oasele calotei craniene, un fragment de humerus şi cîteva fragmente din oasele lungi ale picioarelor. Pe oase nu se observă urme de ocru.

Se pune întrebarea cum a fost înălţată movila. Un răspuns categoric nu poate fi dat, dar este evident că — după cum rezultă din notiţele făcute pe teren — unul din mormintele dinainte de înălţarea tumulului a avut deasupra lui o moviliţă de pămînt castaniu deschis. Peste care s-a întins un strat subţire de lut. Este o situaţie similară celei constatate la Corlăteni, unde movilele funerare fuseseră acoperite cu un strat subţire de lut pentru a opri infiltrarea apei şi împrăştierea pămîntului din manta [9].

Din observaţia amintită tragem concluzia că şi în cazul movilei I de la Glăvăneştii Vechi a existat (ca şi la Corlăteni) un mormînt iniţial, cu moviliţă deasupra lui, peste care s-a ridicat apoi movila funerară propriu zisă. Pentru perioada ulterioară primului mormînt de la Glăvăneştii Vechi sînt posibile două soluţii :

1) Că deasupra celorlalte morminte vechi (cu gropile săpate de la nivelul vechi al solului) s-au făcut, de asemenea, moviliţe. Cu timpul grupul de movile alăturate mici s-a nivelat şi s-a transformat într-o movilă unitară cu diametru mare şi aplatizată.

2) Că a existat un mormînt principal cu movilă, mai mare, şi că seria celorlalte morminte vechi s-a făcut în jurul ei şi deasupra lor nu s-au

[9] Eugen Comşa, Thraco-Dacica, 3, 1982, p. 88.

făcut movile separate, ci s-a adăugat pămînt lateral alături şi pe o parte din movila iniţială (fig. 2). Astfel, cu timpul aceea a fost mărită, mai ales în diametru. Înclinăm către această a doua soluţie a problemei. O astfel de situaţie s-a observat foarte clar în urma analizei stratigrafiei movilei funerare de la Corlăteni [10].

După cum am amintit, în movila I de la Glăvăneştii Vechi s-au descoperit 18 morminte cu ocru (fig. 1). Pînă în prezent, în literatura noastră de specialitate nu s-au publicat date amănunţite despre un lot atît de numeros de morminte cu ocru, deci este posibil ca, prin observaţiile făcute şi prin concluziile la care vom ajunge, cel la care ne referim acum să devină lot etalon pentru alte descoperiri asemănătoare din Moldova şi din sudul ţării.

Din compararea şi sintetizarea datelor referitoare la mormintele cu ocru descrise rezultă că ele se pot împărţi în două categorii mari :

I. Cele a căror groapă a fost săpată de la nivelul vechi al solului şi a ajuns să aibă fundul în stratul de lut sau în unul din cele două straturi de cultură (liniar sau Cucuteni). Din această categorie fac parte mormintele cu numerele : 3, 5, 6, 9, 10, 13, 15, 16 şi 17, deci jumătate din lotul mormintelor cu ocru din movila I. Grupul respectiv de morminte are o serie de elemente comune :

— În cîteva cazuri s-au putut delimita clar gropile funerare, de formă rectangulară, cu colţurile rotunjite. Ele erau de două tipuri : gropi simple (M. 5 şi M. 10) şi gropi în trepte (M. 15 şi probabil M. 17, a cărui groapă se îngusta în spre fund). Considerăm că şi celelalte morminte din grupul analizat, au avut gropi rectangulare de un tip sau altul. Gropile erau acoperite cu bîrne, după cum o dovedesc resturile lor găsite în gropile M. 5 (dispuse longitudinal) şi M. 9.

— După săparea gropii funerare, pe toată suprafaţa fundului ei se presăra un strat de ocru roşu, avînd cîţiva milimetri grosime. Observaţia se referă la : M. 3, M. 6, M. 15, M. 16 şi M. 17.

— Deasupra stratului de ocru roşu se întindea o ţesătură sau o rogojină, ale cărei dimensiuni corespundeau cu suprafaţa fundului gropii. Urmele unor astfel de împletituri s-au păstrat în mormintele nr. : 5, 6, 9, 15 şi 17. Ele se vedeau sub forma unor pete sau porţiuni mai mari. Cea din M. 5 avea pete albicioase pe un fond brun violaceu, iar de-a lungul marginilor lungi se observau cîte două benzi negre, paralele, de circa 2 cm lăţime. Împletitura din M. 6 era tot de culoare albicioasă, cea din M. 9 avea culoarea cenuşie deschisă, pe fond brun violaceu. În sfîrşit, cea din M. 15 era de culoare albicioasă, cu cîteva dungi albe.

Scheletele dezvelite în gropile săpate de la nivelul vechi al solului erau în două poziţii :

1. Cu *corpul întins pe spate* (în majoritatea cazurilor) la mormintele nr. : 3, 5, 6, 9, 13 şi 15.

— Poziţia mîinilor : de regulă, braţele erau întinse în lungul corpului (la M. 5, M. 9 şi M. 13) ; Mîinile la M. 15 erau îndoite din cot şi aşe-

[10] *Ibidem*, p. 85—93.

zate cu palmele pe abdomen[11]; Nu se poate preciza poziţia mîinilor la M. 3 şi M. 6.

— Poziţia picioarelor: de obicei, ele au fost îndoite din genunchi (moderat sau accentuat) şi apoi au căzut pe stînga (la. M.5, M.6, M.9 şi M. 15). La M.3 şi M.13 nu s-au păstrat oasele picioarelor.

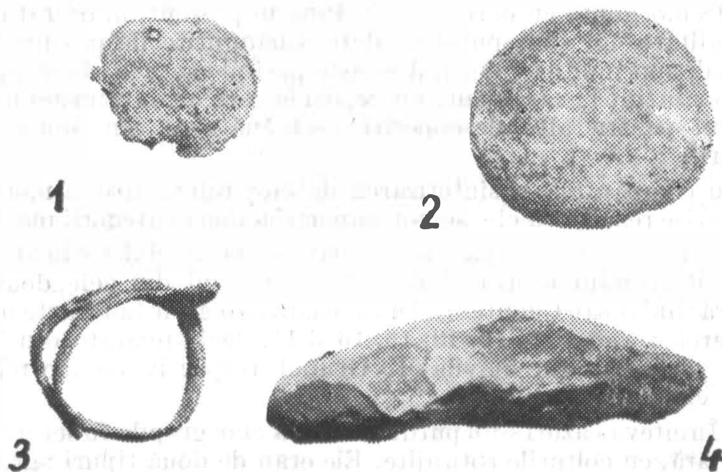

Fig. 12 Obiecte descoperite în mormintele: 1 = M.10 (diam .1,6 cm; 2 = M.10 (diam. = 2,5 cm); 3 = M.10 (diam. 2 cm); 4 = M.4.

— Scheletele din acest grup erau orientate (fig. 13/1), în principal: spre sectorul NE (M.6 = NE 40°—SV 220°; M.13 = NNE 27 —SSV 207°) şi spre sectorul dintre SSV şi NV (M.3 = SSV 203°—NNE 23°; M.5 = VSV 237°—ENE 57°; M. 9 = NV 320°—SE 140° şi M.15 = VSV 245° — ENE 65°). Pe oasele scheletelor s-au păstrat urme de ocru roşu (la M. 3, M. 5, M.6 şi M.15).

— În general, inventarul grupului de morminte descris este foarte sărac: fapt semnificativ nu au avut nici un fel de inventar mormintele 5, 6, 9 şi 16; M.3 a avut un vas (scund cu corpul bombat şi cu buza răsfrîntă) *aşezat lîngă craniu*[12]; la fel şi M. 13 a avut un vas (cu pereţii arcuiţi şi cu buza dreaptă, ornamentat cu măturica) *aşezat lîngă craniu* şi o piatră rotundă tocită la extremităţi; la umărul sting al M.15 s-a găsit un obiect de armă, ca un nit, de formă conică, cu patru faţete.

2. În *poziţie chircită* erau scheletele din mormintele nr. 10, 16 şi 17 (fig. 13/1). Primul *fusese aşezat pe partea stîngă,* celelalte două pe partea dreaptă. Gropile lor funerare erau deosebite: M.10 o avea simplă de formă rectangulară, cu o latură neregulată, pe cînd M. 17 o avea tot rectangulară, dar îngustîndu-se spre fund. Se cuvine subliniată obser-

[11] N. M. Şmaglii, I. I. Cerniakov, Materialy pe arheologii severnogo Pričernomorija 6, 1970, p. 106. Consideră că scheletele cu o astfel de poziţie a braţelor, datează dintr-o perioadă ulterioară celei reprezentate prin mormintele descrise din acest grup.

[12] *Ibidem*, p. 85—93. S-a făcut observaţia că de obicei în zona cercetată de cei doi specialişti, în astfel de morminte vasele erau aşezate lîngă capul celui decedat.

vaţia că M.16 şi M.17 au avut pe fundul gropii cîte un strat de ocru roşu, peste care în M.17 s-a întins o împletitură şi apoi pe ea a fost depus cadavrul.

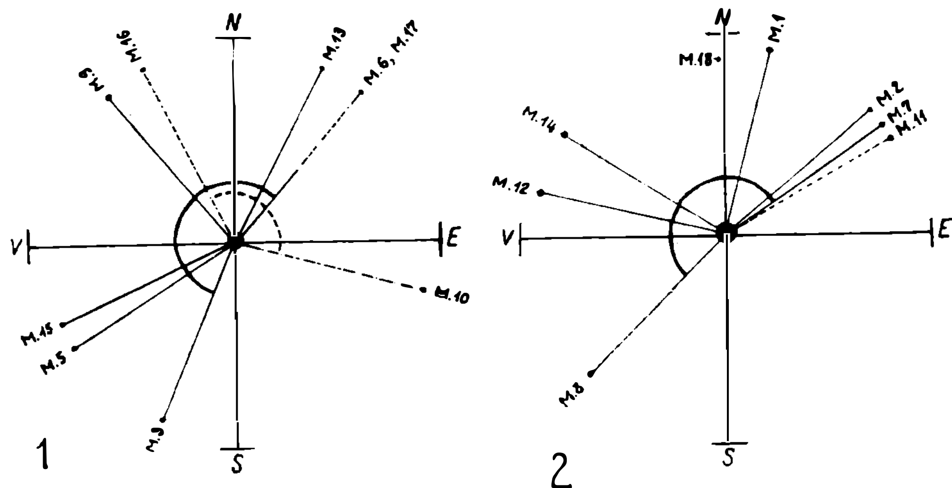

Fig. 13 Orientările mormintelor cu ocru din Movila I-1949 de la Glăvăneştii Vechi, 1. Grupul mormintelor vechi : A. Cele în care cel decedat a fost aşezat cu corpul întins pe spate (= linie continuă) ; B. Cele în poziţie chircită (= linie întreruptă) : 2. Grupul mormintelor din mantaua movilei : A. Cele cu schelet chircit pe partea stîngă (= linie continuă) ; B. Cele cu schelet chircit pe partea dreaptă (= linie întreruptă).

Scheletele din cele trei morminte au avut şi orientarea diferită : M. 10 = ESE 105° — VNV 285°, M. 16 = NNV 333° — SSE 153° şi M.17 = NNE 40° — SSV 220°. La M.10 mîna stîngă fusese întinsă spre genunchi, iar cea dreaptă îndoită din cot şi aşezată cu palma lîngă cotul stîng La M.16 cea dreaptă era întinsă spre genunchi, iar cea stîngă pusă cu palma lîngă bazin. În schimb, la M.17 mîna dreaptă era întinsă şi aşezată cu palma lîngă femure. Cea stîngă avea oasele deranjate. Picioarele la M.10 erau îndoite moderat aşa că femurele formau un unghi obtuz cu coloana vertebrală. O poziţie similară o aveau şi picioarele scheletului din M.16, iar la M.17 ele avea oasele paralele între ele şi femurele formau unghi de cca 45° cu coloana vertebrală.

Pe cînd pe oasele scheletului din M.17 erau clare pete de ocru roşu, pe oasele celui din M. 10 nu s-au observat astfel de urme, ci avea lîngă bazin ocru galben.

Drept inventar M.10 a avut un inel de buclă de aramă cu două spire şi doi butoni (ca un fel de nasturi) cu torţiţă. Lîngă craniul M. 17 s-a găsit un vas cu corpul arcuit şi buza răsfrîntă iar pe piept se afla un dinte de animal carnivor, cu un orificiu mic pentru atîrnat.

II. Categoria mormintelor ale căror gropi au fost săpate în mantaua movilei : Ne referim la mormintele : 1, 2, 4, 7, 8, 11, 12, 14 şi 18. Remarcăm că scheletul din M.8 a fost deranjat în parte de groapa M. 7, dovadă că ne aflăm în faţa unor morminte succesive.

— Despre forma şi dimensiunile gropilor nu dispunem de datele necesare.

— La nici unul din aceste morminte nu s-a găsit strat de ocru roşu pe fundul gropii.

— Numai sub scheletul din M.14 s-au păstrat urmele unei împletituri, sub forma unor pete mari, albicioase, lîngă cap şi picioare. Fără îndoială este un element de legătură între primul şi al doilea grup de morminte.

— Toate scheletele descoperite în mantaua movilei erau în poziţie chircită (fig. 13/2) : a) Aproape toate (M. : 1,2,7,8,12,14 şi 18) aveau scheletul chircit pe partea stîngă ; b) Numai scheletul din M.11 era chircit pe partea dreaptă ; c) Poziţia celui din M.4, foarte prost păstrat, nu s-a putut preciza.

— Poziţia mîinilor : La acest grup, în două cazuri se observă că mîna stîngă era îndoită puternic şi aşezată cu palma lîngă craniu (la M.2 şi M.7). La un alt mormint (la M. 12) mîna stîngă era întinsă spre genunchi. Mîna dreaptă adesea era îndoită şi antebraţul forma unghi drept cu humerusul său (la M.2, M.7, M. 11 şi M.12). În privinţa poziţiei braţelor la celelalte schelete din categoria studiată nu dispunem de datele necesare.

— Poziţia picioarelor : Se constată că era relativ constantă. În general, ambele femure sau numai cel drept, formau unghi drept cu coloana vertebrală (la M. 2, M.7, M.11, M.12 şi M.14). De obicei, piciorul sting era îndoit puternic, aşa că oasele lungi ajungeau paralele între ele. La M.1, M.4, M.8 şi M.18 nu putem preciza poziţia picioarelor oasele fiind putrezite sau deranjate.

— În privinţa orientării, la o mare parte era apropiată şi variază în principal între nord şi est, aşa sînt : M.1 = NNE 15° — SSV 195°; M.2 = ENE 51° — VSV 231°; M.7 = ENE 55° — VSV 235°; M.11 = = ENE — VSV şi M.18 = N—S. Un alt grup de morminte avea scheletele orientate : M.8 = SV—NE ; M.12 = VNV 303° — ESE 123° şi M.14 = NNV 335° — SSE 155°. La M.4 nu s-a pătut preciza orientarea.

Pe oasele scheletelor din mormintele 1,2,4 şi 8 s-au păstrat urme de ocru roşu ; pe oasele scheletelor din mormintele 7, 11, 12 şi 18 nu s-au observat urme de ocru roşu.

— a) Majoritatea mormintelor din acest grup nu au avut inventar (M. 1,2,4,8,14 şi 18) ; b) Numai trei din ele au avut vase de lut în M.7 lîngă craniu, lîngă obraz, era un vas cu o toartă, în M. 11 în dreptul pieptului se afla un borcan bitronconic, iar în M. 12 sub craniu un os de animal şi la creştet un vas piriform (cu gîtul înalt) ornamentat cu şnurul răsucit şi în dreptul urechii stîngi o verigă de aramă cu extremităţile depărtate, cu un vîrf ascuţit şi altul lăţit.

O primă constatare de ordin stratigrafic şi cronologic este evidentă ; movila I a fost ridicată (în mare parte) deasupra vestigiilor unei locuinţe de la sfîrşitul fazei Cucuteni B, distrusă datorită unui incendiu puternic, rămînînd o grămadă de lipitură arsă la roşu, din pereţi şi din podeaua-platformă. Demn de subliniat este faptul că pe dărîmăturile locuinţei s-a depus şi format un strat de pămînt de culoare închisă,

respectiv un strat de humus, ceea ce înseamnă că între „momentul" distrugerii locuinței și acela al primelor morminte cu ocru, de pe același loc, a trecut o perioadă *destul de îndelungată.* [13]

Movila I de la Glăvăneștii Vechi a fost cel puțin parțial ridicată prin același sistem ca și aceea a mormîntului nr. 1 din movila de la Corlăteni. S-a ridicat o moviliță deasupra mormîntului principal și deasupra ei s-a întins un strat subțire de lut, apoi s-a înălțat movila propriu zisă, în jurul căreia s-au făcut, mai tîrziu, alte morminte pentru care nu s-au înălțat movile separate, ci s-a alăturat numai o cantitate apreciabilă de pămînt lîngă movila veche (învelind-o în parte).

După, cum s-a arătat, in movila I de la Glăvăneștii Vechi s-au găsit două grupuri de morminte cu ocru :

a) Unele avînd gropile săpate de la nivelul vechi al solului.

b) Altele cu gropile săpate in mantaua movilei.

Din această clasificare rezultă o primă concluzie importantă : în movila I sînt documentate sigur prin mormintele studiate, două elemente etno-culturale din două perioade deosebite.

a) Unul mai vechi reprezentat prin mormintele din primul grup, avînd gropile rectangulare, de obicei, cu un „covor" de ocru roșu pe întreg fundul gropii, peste care se intindea o impletitură, adesea de culoare albicioasă cu benzi de culoare neagră sau albă pe marginile lungi. Cei decedați au fost depuși în gropile funerare cu corpul întins pe spate, cu brațele în lungul corpului și cu picioarele indoite (cu genunchii în sus la început), apoi căzute pe o parte. Toate scheletele de la Glăvăneștii Vechi sînt cu picioarele căzute pe stinga. Orientarea lor, în principal, era spre sectorul NE și între SSV și NV. În aceste morminte, de obicei, inventarul lipsește (în 4 morminte din 6) sau este sărac, numai în două morminte s-au găsit vase de lut așezate *lîngă craniu.* Într-unul se afla un obiect de aramă ca un nit și în altul impreună cu vasul era o piatră plată, rotundă (ca și la Corlăteni) [14].

Din același grup de morminte fac parte și altele trei cu schelete în poziție chircită. Remarcăm că unul din ele a avut, după toate probabilitățile, groapa tot rectangulară, cu „covor" de ocru pe fundul ei. Scheletul era chircit pe partea stîngă, avea un vas și un dinte perforat drept podoabă.

Dacă facem o comparație între grupul de morminte studiat și lotul de morminte cu ocru de la Corlăteni [15], constatăm că acolo mormîntul principal (dovedit ca atare stratigrafic) a avut scheletul în poziție chircită, iar un mormînt *sigur ulterior* conținea un schelet ce fusese al unei persoane așezate, pe o împletitură, cu corpul intins pe spate, cu brațele în lungul corpului și cu picioarele căzute spre stînga, orientat NNE 19° — SSV 199°, pe o direcție similară celei a majorității scheletelor cu aceeași poziție din primul grup de morminte de la Glăvăneștii Vechi.

Dacă ținem seama de datele comparației, cu unele elemente similare, ar trebui să admitem că, din seria mormintelor cu ocru din movila I de la Glăvăneștii Vechi, lipsesc cele corespunzătoare unui prim grup, reprezentat prin M.1 și M.2 de la Corlăteni. În schimb, sînt bine

[13] Vlad Zirra, MIA Chișinău, 1960, p. 97—127

[14] Eugen Comșa, *op.cit.*, p. 86—88.

[15] *Ibidem*, p. 85—93.

documentate mormintele cu gropi rectangulare simple, cu un „covor" de ocru roşu şi cu o împletitură deasupra pe care era aşezat cel decedat, cu corpul întins pe spate, cu braţele de-a lungul corpului şi cu picioarele îndoite şi căzute lateral (ca şi în cazul scheletului din M.3 de la Corlăteni)[16]. Gropile erau acoperite cu bîrne dispuse longitudinal. Morminte de acelaşi tip s-a descoperit şi în movila de la Valea Lupului. Acolo s-a făcut o observaţie stratigrafică importantă, anume că mormintele cu gropi rectangulare simple cu scheletele în poziţia amintită erau principale şi fiecare avea deasupra cîte o movilă mică separată[17]. În movila mare, în afara perimetrului celor mici, s-au făcut mai tîrziu, de către un alt grup de comunităţi, morminte cu ocru cu schelete în poziţie asemănătoare, dar cu gropile în trepte[18]. Observaţia ne face să considerăm că şi M.15 de la Glăvăneştii Vechi face parte din aceeaşi categorie, mai tîrzie.

Cel de-al doilea grup de morminte reprezentat prin cele cu gropile săpate în mantaua movilei este sigur ulterior primului grup. Toate aceste morminte au scheletele în poziţie chircită, de obicei, pe partea stîngă şi rar pe partea dreaptă, cu braţele îndoite, cu palma stîngă lîngă craniu sau întinsă spre genunchi, iar cea dreaptă în unghi drept. Picioarele erau îndoite formînd unghi drept cu coloana vertebrală. Orientarea lor era relativ apropiată între VNV şi ENE. Ele aveau inventar sărac.

În timpul săpăturilor s-au strîns oasele scheletelor pentru a putea fi studiate din punct de vedere antropologic. O analiză a lor a fost făcută, cu două decenii în urmă, de către doctorii N. Haas şi C. Maximilian. În lucrarea lor sînt expuse datele pentru ansamblul mormintelor cu ocru de la Glăvăneştii Vechi[19]. Pentru studiul nostru am extras numai datele referitoare la mormintele cu ocru din movila I şi le-am clasificat ţinînd seama de poziţia lor stratigrafică, respectiv le-am împărţit în cele două grupuri — principale : al mormintelor mai vechi (cu gropile săpate de la nivelul vechi al solului) şi al celor ulterioare (din mantaua movilei). Datorită faptului că mai multe schelete s-au păstrat prost, datele de care dispunem nu sînt prea bogate, totuşi le considerăm semnificative.

I. În grupul mai vechi am inclus 9 morminte, din care s-au putut studia antropologic numai 6. Le-am împărţit în două subgrupuri : al mormintelor cu schelete întinse pe spate şi al celor chircite.

Din primul subgrup fac parte scheletele din mormintele : 3, 5, 6 şi 15. Din acestea, două sînt de copii (M.3 foetus şi M.6 de cca 6 ani) Scheletul din M.5 a fost al unei femei de 20—30 ani, iar cel din M.15 al unui bărbat de 30—40 ani, cu talia de 1,64 m. Datele despre subgrupul amintit dovedesc că la acele comunităţi mortalitatea infantilă era ridicată şi fapt de reţinut obiceiurile funerare obişnuite au fost puse în practică şi în cazul unor copii foarte mici. Cele două schelete de adulţi dovedesc că mortalitatea era ridicată şi în cazul unor persoane destul de tinere. Menţionăm şi o primă observaţie privind înălţimea bărbaţilor din

[16] *Ibidem*, p. 90.

[17] Dinu Marin, Materiale, 5, 1959, p. 248—252.

[18] Idem, Materiale, 6, 1959, p. 205.

[19] N. Haas şi C. Maximilian, Sovetskaja Antropologia, 1958, 4, p. 133-146.

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (VI, 1986)

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

Prima serie a acestei cronici (SCIVA, 32, 1981, 4, p. 593—613) era dedicată inscripţiilor inedite sau revizuite făcind parte din aria geografică a volumelor apărute în perioada 1975—1980 din culegerea *Inscripţiile antice din Dacia şi Scythia Minor*. Încetineala cu care progresează editarea fasciculelor dedicate teritoriului intracarpatic al Daciei (seria *Inscripţiile Daciei romane*), precum şi a celor privind descoperirile epigrafice de pe teritoriul Dobrogei (seria *Inscripţiile din Scythia Minor*), ne-a îndemnat a extinde aria de cuprindere a acestei cronici la întreg teritoriul României; seria a II-a, concepută în acest sens, a avut tot un caracter periodic (anii 1981—1982; publicată în SCIVA, 34, 1983, 4, p. 345—359). Ulterior (începînd cu seria a III-a, 1983), această cronică a devenit anuală. Ultima serie (a V-a; SCIVA, 37, 1986, 4, p. 345—359) a fost însoţită de ampli indici referitori la seriile II—V.

Seria de faţă (VI) cuprinde şi ea un număr apreciabil de inscripţii inedite sau revizuite, precum şi note bibliografice privitoare la studiile epigrafice din ţara noastră sau din străinătate referitoare la acest teritoriu în epoca clasică greco-romană.

Numerotarea se face în continuarea seriei precedente.

GENERALITĂŢI

353—354. Prosopografie

353. Constantin C. Petolescu, *Notes prosopographiques* (II). *Procurateurs équestres de la Dacie romaine*, Dacia, N. S., 30, 1986, p. 159—165. Discuţii şi completări pe marginea uneia din ultimele contribuţii prosopografice a lui H.-G. Pflaum: *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain. Supplément*, Paris, 1982.

354. C. C. Petolescu, *Administraţia Daciei romane*, RevIst, 39, 1986, 9, p. 880—905. Introducere privind evoluţia structurilor politico-administrative ale Daciei romane; în continuare, prosopografia Daciei: *legati Augusti pro praetore* (ai Daciei traiane; ai Daciei Superior; ai celor trei Dacii) şi procuratori imperiali ai celor trei provincii.

355—356. Organizarea Daciei romane

355. Idem, *Organisation und Verwaltung des römischen Dazien*, in Nachrichten und Berichte (Universität Passau), Sonderheft 1, 1986, p. 35—39.

356. Idem, *Reorganizarea Daciei sub Marcus Aurelius*, StCl, 24, 1986, p. 131—138. O variantă a acestui articol, cu o serie de puncte de vedere noi: *Die Reorganisierung Dakiens unter Marcus Aurelius*, Germania, 65, 1987, 1, p, 123—134.

357—358. Armata romană

357. J. Fitz, *Les épithètes honoriphiques* Antoniniana *à l'époque sévérienne*, StCl, 24, 1986, p. 139—142.

În studiul citat, J. Fitz, autorul unei binecunoscute lucrări privind titlurile onorifice ale unităţilor militare romane (*Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*, Budapesta-Bonn, 1983; dare de seamă: C. C. Petolescu, Dacia, N. S., 29, 1985, p. 184—185), afirmă următoarele:

,,Sur la majorité des inscriptions antérieures à l'an 211, l'épithète *Antoniniana* fut gravée ultérieurement, soit entre deux lignes, soit en effaçant le texte qui suit le nom de la formation, soit encore en l'ajoutant à la fin de l'inscription. C'est l'addition équivoque qui a rendu discutable la datation de quelques monuments de pierre parvenus jusqu'à nous. Ces monuments nous permettent de considérer que les épithètes honorifiques d'*Antoniniana* furent accordées, pour la première fois, par Caracalla en l'an 212" (StCl, 24, 1986, p. 139).

În ceea ce privește Dacia, J. Fitz arată că acest epitet a fost în două cazuri gravat ulterior; vezi în această problemă și notele noastre din SCIVA, 38, 1987, 2, p. 181—182.

358 (=308). I. I. Russu, *Ala milliaria in armata Daciei Porolissensis*, ActaMP, 9, 1985, p. 137—141 (în seria precedentă a acestei cronici, titlul publicației a fost omis din neatenție).

359—363. Varia epigraphica

359. D. Protase, ,,*Decebalus per Scorilo" în lumina vechilor și noilor interpretări*, Thraco-Dacica, 7, 1986, p. 146—153. Rezumat al discuțiilor privind caracterul (dacic sau latin) al acestei inscripții.

360. I. I. Russu, *Restituiri epigrafice*, AIIA Cluj-Napoca, 26, 1983—1984 (apariție 1986), p. 523—529.

Pentru moment ne reține atenția partea I, *Inscripții romane ,,din Potaissa" aduse din . . . Italia*, p. 524—527. Notele critice se referă la I. Piso, *Epigraphica (XI)*, Potaissa, II, 1980, p. 127—130, nr. 5—7, unde erau reluate, cu unele ameliorări de lectură, trei inscripții fragmentare (acum în muzeul din Cluj-Napoca): nr. 5, placă votivă publicată de R. Münsterberg — J. Oehler, JÖAI V Bbl. 99 (descoperită în 1901 la Potaissa); nr. 6, fragment de placă de marmură (0,23×0,13×0,02 m), CIL, III, 927; nr. 7, mic fragment de marmură (0,10×0,085×0,035 m), CIL, III, 929. După Th. Mommsen, inscripțiile CIL, III, 922, 927, 928, 929 ar proveni de la Potaissa (acceptat de I. Piso, *loc.cit.*, p. 129, nota 124).

Dar I. I. Russu, *loc.cit.*, p. 524—527, arată că inscripțiile CIL, III, 927 și 929, precum și 922, 928, 7817 au fost publicate și de Carol Torma, AEM, IV, 1880, p. 138—139, unde se afirmă că aceste piese provin în realitate din Italia, de unde au fost aduse (după anul 1821) de un colecționar transilvănean, L. Góró. Notele lui Torma (care ignora, și el, că aceste piese au fost inserate de Mommsen în CIL) au scăpat atenției lui A. v. Domaszewski (vezi CIL, III, Suppl. p. 1382) și lui I. Piso. Așadar, inscripțiile în cauză trebuie excluse din patrimoniul epigrafic al Daciei.

361. Paul Abrudan, Mircea Stoia, *Documente inedite privind călătoria lui Theodor Mommsen în Transilvania pentru studierea inscripțiilor romane din Dacia*, Sargetia, 16—17, 1982—1983 (apariție 1986), p. 241—249.

362. L. Moretti, *Su alcune iscrizioni greche di Histria*, StCl, 24, 1986, p. 71—75; observații asupra cîtorva inscripții din volumul publicat de D. M. Pippidi, ISM, I (vezi încă recenziile semnate de L. Moretti, în Rev. fil. class., 111, 1983, p. 52—57; G. Mihailov, Linguistique Balcanique, 27, 1984, p. 85—89).

363. Fasciculul pe anul 1983 al publicației L'Année épigraphique (apariție 1986) prezintă sub nr. 789—864 inscripțiile din Dacia, sub nr. 877—881 pe cele din Dobrogea (în antichitate aparținînd provinciei Moesia Inferior). Din eroare însă, trei piese epigrafice de la Barboși-Galați (aparținînd provinciei Moesia Inferior) sînt introduse printre inscripțiile Moesiei Superioare (nr. 868—870).

364—365. Arheologie și epigrafie creștină.

364. Noël Duval, *L'archéologie chrétienne en Roumanie, à propos de deux livres récents de I. Barnea*, RA, 1980, 2, p. 313—340.

Discuție pe marginea cărților lui I. Barnea, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Città del Vaticano, 1977, și *Christian Art in Romania*, I, București, 1979. Paragraful privind inscripțiile (p. 314—320 din articolul lui N. Duval) cuprinde o serie de referiri și la culegerea publicată de Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976. N. Duval exprimă îndoieli în legătură cu caracterul creștin al unor monumente. Pentru cîteva inscripții, propune unele rectificări de lectură; vezi în această privință și Al. Barnea, SCIVA, 37, 1986, 2, p. 134—140 (mai departe, în această cronică, nr. 400).

365. E. Norocel, *Pagini din istoria veche a creștinismului la români*, Buzău, 1986; culegere de studii, pe baza izvoarelor hagiografice, arheologice și epigrafice.

Inscripţii recent descoperite sau revizuite

A) DACIA

366 (= II, 121). *Tibiscum.* Fragment de diplomă militară *(tabella I)*. Textul comentat amănunţit de C. C. Petolescu, Dacia, N. S., 27, 1983, p. 193—194 (= Sargetia, 16—17, 1982—1983, p. 233—236); vezi şi Margaret M. Roxan, RMD (1985), 122 (= AnnÉp, 1984, 735).

367 (= V, 328). *Tibiscum.* Lespede de calcar (marginea dreaptă ruptă); 0,87×0,75×0,30 m. Inscripţia încadrată de o *tabula ansata*. Muzeul din Caransebeş.

I. Piso, P. Rogozea, ZPE, 58, 1985, p. 211—214, nr. 1, pl. 15 c; cf. I. I. Russu, AIIA Cluj-Napoca, 26, 1983—1984, p. 527—529.

Russu observa că, la sfîrşitul r. 7, rudimentul de literă păstrat este totuşi *T*, propunînd în consecinţă întregirea *t[empl(um)]*.

La p. 528—529, acelaşi epigrafist adăuga: „Prin faptul că cele două importante epigrafe tibiscense [la noi, în seria precedentă a acestei cronici: V, 328—329] au apărut într-o publicaţie exotică mai greu accesibilă cercetătorilor din ţară noastră. ZPE, la Bonn pe Rin, s-a considerat util şi chiar necesar a reproduce cu acest prilej textele recent puse în lumină, spre a le face cunoscute celor interesaţi de istoria organizării militar-politice, cultele şi alte aspecte din viaţa Daciei romane". Atita doar că inscripţiile sînt transcrise cu o serie de erori; cea mai gravă se întîlneşte în dedicaţia lui Septimius Diomedes, unde în r. 2 lectura (Russu) *pro salute d(ominorum) n(ostrorum)* este în realitate *pro salute DD(ominorum) n[n(ostrorum)]* (vezi CEpR, V, 328).

368. *Ulpia Traiana Sarmizegetusa.* O serie de inscripţii, publicate în seria IV (1984) a acestei cronici, după I. Piso, ZPE, 50, 1983, p. 235 şi urm., au fost reproduse şi în ultimul volum apărut de rapoarte privind cercetările arheologice: H. Daicoviciu, D. Alicu, I. Piso, C. Pop, C. Ilieş, S. Cociş, Materiale şi cercetări arheologice. A XVI-a sesiune anuală de rapoarte (Vaslui, 1982), Bucureşti, 1986, p. 127—134.

369. Cărămizi romane ştampilate, refolosite în cetatea Haţegului.

A. A. Rusu, Sargetia, 16—17, 1982—1983, p. 336.

a) *PR C[OS]*
b) *[A]NT. RV[FI]*

370. *Apulum.* Bloc de calcar. 0,93×0,40 m. Litere înalte de 10 cm; în r. 2, ligatura *N + A*. Se află într-un zid al fostului castru roman, reutilizat de cetatea medievală.
I. Berciu — Al. Popa, Apulum, V, 1964, p. 199, nr. 15, fig. 13; AnnÉp, 1965, 38. Reluat de C. C. Petolescu, Latomus, 45, 1986, 3, p. 636—637.

Felix leg(io) XIII G[em(ina)]
Antoniniana

Legiunea XIII Gemina poartă pînă acum supranumele imperial *Antoniniana* în 14 inscripţii (Jenö Fitz, *Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*, Budapesta-Bonn, 1983, p. 62—64, nr. 219—232), cele mai multe datînd din timpul lui Caracalla; una singură datează din timpul lui Elagabal (deşi în acest caz numele împăratului şi supranumele legiunii nu au fost martelate; J. Fitz, *op.cit.*, nr. 221 = CIL, III, 6161 = ISM, V, 247).

După părerea lui V. Moga (*(Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj-Napoca, 1985, p. 42), *Felix* ar fi numele unui militar din legiunea XIII Gemina. În realitate, este vorba de un epitet precedînd numele legiunii de la Apulum (cf. C. C. Petolescu, Dacia, N. S., 29, 1985, p. 184) şi este pentru prima dată cînd legiunea îşi împodobeşte numele cu el. Despre acest epitet, precedînd numele unei unităţi militare, vezi M. P. Speidel, ZPE, 30, 1978, p. 119—122.

371—384. *Apulum.* 34 de monumente epigrafice, cele mai multe apărute în ultimii ani — unele în cursul unor lucrări edilitare (în Partoş, pe Platoul Romanilor), altele în timpul săpăturilor din necropola romană şi feudată timpurie.

Cl. L. Băluţă, *Monumente epigrafice din Apulum*, Apulum, 23, 1986, p. 119—146.

Dintre acestea, reținem următoarele:

371. P. 120, nr. 1, fig. 1—1 a (foto, desen). Altar de calcar, descoperit în anul 1984, lîngă terasamentul căii ferate. 0,88×0,57 m; cîmpul inscripției: 0,42×0,40 m. Litere înalte între 4,5—6,5 cm. În posesia unui particular din Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
M(arcus) Naevius
Felicio cum
suis v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

372. P. 120—121, nr. 2, fig. 2 (foto, desen). Altar de calcar, descoperit în 1979, în Partoș. 0,63×0,30×0,25 m; cîmpul inscripției 0,28×0,33 m. Litere înalte de 5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

Deo Silv[a-]
no, C(aius) Iul(ius)
Metro-
bianus
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Dedicantul cunoscut la Apulum (CIL, III, 872, 973, 1028).

373. P. 121—122, nr. 3, fig. 3 (foto, desen). Altar de calcar. 0,40×0,20×0,14 m; cîmpul inscripției: 0,15×0,12 m. Litere înalte de 2,5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

Silvano
Domest(ico)
. . . .
ex viso

R. 3, conținînd probabil numele dedicantului, este neclar.

374. P. 122—124, nr. 4, fig. 4 (foto, desen). Altar de calcar. 0,90×0,49×0,45 m; cîmpul inscripției: 0,46×0,375 m. Litere înalte între 1—4 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et Iunoni Regi(nae)
C(aius) Iulius
Iustus,
vet(eranus) leg(ionis) XIII G(eminae)
5 *et C. Iulius*
Octavianus,
filius eius, ex voto

375. P. 124—125, nr. 5, fig. 5 (foto, desen). Altar de calcar descoperit în Partoș. 0,63××0,32×0,29 m; cîmpul inscripției: 0,30 ×0,25 m. Litere înalte de 0,5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)

376. P. 125, nr. 6, fig. 6 (desen). Fus de coloană de calcar (fragment), descoperit în 1950 în Partoș. Î = 1,39, diam. max. = 0,35 m. Litere înalte de 10,5 cm.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
. . . .

377. P. 125—126, nr. 8, fig. 8 (foto, desen). Fragment de altar. 0,27×0,22×0,105 m. Litere înalte de 1,5—2 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

. . . .
. . . . . *VS*
. . . . *VNC*
[*le*]*G XIII G*

Fig. 9 Vases découvertes dans les tombes : 1 = T.3 (H. = 8,8 cm) ; 2 = T .17 (H. = 7 cm) ; 3 = T .7 ; 4 = T .11 (H. = 13,7 cm) ; 5 = T .13 (H. = 13,3 cm).

Fig. 10. Vases découvertes dans les tombes : 1 = T.7 ; 2 = T .11 (H. = 13,7 cm) ; 3 = = T .12 (diam. = 13 cm, H = 11,5 cm) : 4 = T.13 (H. = 13,3 cm).

Fig. 11 Pièces découvertes dans les tombes : 1 = T .12 (L. = 0,85 cm) ; 2 = T .10 (diam. = 2 cm) ; 3 = T. 10 (diam. = 2,5 cm) ; 4 = T .17.

Fig. 12 Pièces découvertes dans les tombes : 1 = T .10 = (diam. = 1,6 cm) ; 2 = =T. 10 (diam. = 2,5 cm) ; 3. = T .10 (diam. = 2 cm) ; 4 = T.4.

Fig. 13 Les orientations des tombes du Tumulus I — 1949 : 1. Les tombes appartenant à la I-ère catégorie (A = ligne continue ; B = ligne interrompue) ; 2. Les tombes appartenant à la II-ème catégorie (squelettes accroupis sur la coté gauche = ligne continue ; les squelettes accroupi sur la coté droite = ligne interrompue).

STUDIUL RESTURILOR OSTEOLOGICE ANIMALE DIN SECOLELE XIII–XIV DESCOPERITE ÎN CETATEA COMANEI, JUD. BRAŞOV

de M. ŞT. UDRESCU

Materialul osteologic care face obiectul notei de faţă provine din cetatea de la Comana de Sus, jud. Braşov [1]. Este vorba de un eşantion format din 149 de fragmente osteologice, dintre care au putut fi identificate 110, restul fiind spărturi şi aşchii care nu păstrează nici un detaliu morfologic specific. Secţiunile de spargere sînt în general neregulate; pe unele fragmente se observă semne de retezare cu obiecte tăioase, iar în afara unei falange carbonizate nu s-au sesizat alte urme de ardere. Fiind vorba de resturi menajere, nu trebuie să surprindă faptul că numai cîteva piese s-au păstrat întregi. Fragmentele indeterminabile ca gen sau specie aparţin cu mare probabilitate din punct de vedere dimensional speciilor identificate deja în cadrul eşantionului [2].

Au fost identificate următoarele specii: ***Bos taurus*, *Ovicaprine*** şi ***Sus domesticus*** (tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Repartiţia pe specii a fragmentelor osteologice

Specia	Număr de fragmente	%	Număr minim de exemplare
Bos taurus	69	46,3	3
Ovis — Capra	11	7,4	2
Sus domesticus	30	20,1	7
Indeterminabile	39	26,2	—
TOTAL	149	100,0	12

[1] Săpăturile arheologice au fost efectuate din iniţiativa Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară. Raportul definitiv a fost publicat sub tiltul *O nouă fortificaţie din Ţara Făgăraşului — Cetatea Comanei (secolele XIII—XIV)*, RMM-MIA, 50, 1981, 1, p. 34—44.

[2] Afirmaţia din raport că în cetatea de la Comana s-au găsit şi oasele „unor animale sălbatice (mistreţ, urs, căprioară etc.)" — vezi *op. cit.*, p. 39 — este o apreciere personală. În materialul osteologic analizat din punct de vedere zooarheologic, nu s-au identificat piese de animale sălbatice.

Majoritatea fragmentelor osteologice identificate din acest eşantion au aparţinut boului domestic (*Bos taurus*). Ele provin de la un număr minim de 3 indivizi : 2 adulţi şi unul de aproximativ 6 luni.

În lipsa unor detalii morfologice care să permită precizarea dacă este vorba de oi sau de capare, fragmentele osteologice atribuite acestor două specii au fost trecute în tabel sub denumirea de *Ovis-Capra*. Ele provin de la 2 indivizi : unul de 2,5—3 ani şi altul de vîrstă mai înaintată.

Pe locul al doilea ca număr de piese, dar pe primul ca număr minim de indivizi estimaţi (7 exemplare, dintre care 6 adulte), porcul domestic a reprezentat, alături de bovine, o componentă de bază în alimentaţie. Nu există nici un indiciu care să pună problema existenţei în acest material a unor fragmente osteologice care ar fi putut aparţine mistreţului.

O cantitate aşa de redusă de material osteologic limitează sfera problemelor care pot fi luate în discuţie. Un lucru pare a fi cert : alimentaţia locuitorilor temporari ai acestui refugiu nu era supusă hazardului. Identificarea exclusivă a unor specii domestice sugerează preocuparea pentru pregătirea şederii în acest punct întărit.

Fie că este vorba de o cetate, de un loc de refugiu, sau de un loc anume amenajat şi folosit doar ocazional pentru supravegherea, la caz de nevoie, a „căii de acces spre Ţara Bîrsei" [3], prezenţa materialului osteologic şi chiar a unui inventar arheologic relativ redus ca număr de piese s-ar putea explica fie printr-un spirit de ordine şi curăţenie bine dezvoltat, deşeurile fiind depozitate în afara incintei, fie printr-o utilizare realmente sporadică a acestui punct întărit. Lipsa unei surse naturale de apă sau a unor rezervoare special amenajate pledează pentru utilizarea numai cu caracter temporar a acestui refugiu.

Avînd în vedere mărimea incintei, care trebuia să adăpostească deopotrivă şi oameni şi animale, precum şi suprafaţa celor două locuinţe, în condiţiile lipsei şi a sursei de apă, sîntem de părere că acest refugiu nu putea adăposti decît un grup restrîns de oameni şi pe o perioadă scurtă de timp. Şi, dacă este permis să mergem mai departe cu presupunerile, foarte probabil ca materialul osteologic animal descoperit să reprezinte resturile de la ultima folosire efectivă a acestui obiectiv arheologic şi nu consumul pe întreaga perioadă de folosire a acestuia.

Deşi condiţiile descoperirii acestui obiectiv sînt aproape ideale (punct relativ izolat, nederanjat, săpătură integrală), cantitatea redusă a materialului osteologic a limitat sfera datelor oferite de studiul zooarheologic. Presupunerile făcute au încercat să prefigureze mai degrabă posibilităţile pe care le oferă cercetarea multidisciplinară a materialelor scoase la iveală cu ocazia săpăturilor arheologice, spre o mai completă şi mai complexă valorificare a lor.

[3] *Op. cit.*, p. 35.

L'ÉTUDE DES FRAGMENTS OSTÉOLOGIQUES ANIMALES (XIIIe — XIVe SIÈCLES) DÉCOUVERTS DANS LE CHÂTEAU-FORT DE COMANA, DÉP. DE BRAŞOV

RÉSUMÉ

L'article présente les données fournies par l'examen du matériel ostéologique animal découvert dans le château-fort de Comana, dép. de Braşov (XIII—XIVe siècles).

Autant les données archéologiques, tant que celles zooarchéologiques sugerent que cet objectif archéologique a été utilisé sporadiquement, pour des périodes limitées de temps, dans le but de la surveillance de la route médievale vers le „Pays de Bîrsa". Nous considérons que le matériel ostéologique découvert représente les traces de la dernière utilisation effective de cet objectif.

CRONICA EPIGRAFICĂ A ROMÂNIEI (VI, 1986)

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

Prima serie a acestei cronici (SCIVA, 32, 1981, 4, p. 593—613) era dedicată inscripţiilor inedite sau revizuite făcînd parte din aria geografică a volumelor apărute în perioada 1975—1980 din culegerea *Inscripţiile antice din Dacia şi Scythia Minor*. Încetineala cu care progresează editarea fasciculelor dedicate teritoriului intracarpatic al Daciei (seria *Inscripţiile Daciei romane)*, precum şi a celor privind descoperirile epigrafice de pe teritoriul Dobrogei (seria *Inscripţiile din Scythia Minor)*, ne-a îndemnat a extinde aria de cuprindere a acestei cronici la întreg teritoriul României; seria a II-a, concepută în acest sens, a avut tot un caracter periodic (anii 1981—1982; publicată în SCIVA, 34, 1983, 4, p. 345—359). Ulterior (începînd cu seria a III-a, 1983), această cronică a devenit anuală. Ultima serie (a V-a; SCIVA, 37, 1986, 4, p. 345—359) a fost însoţită de ampli indici referitori la seriile II—V.

Seria de faţă (VI) cuprinde şi ea un număr apreciabil de inscripţii inedite sau revizuite, precum şi note bibliografice privitoare la studiile epigrafice din ţara noastră sau din străinătate referitoare la acest teritoriu în epoca clasică greco-romană.

Numerotarea se face în continuarea seriei precedente.

GENERALITĂŢI

353—354. Prosopografie

353. Constantin C. Petolescu, *Notes prosopographiques* (II). *Procurateurs équestres de la Dacie romaine*, Dacia, N. S., 30, 1986, p. 159—165. Discuţii şi completări pe marginea uneia din ultimele contribuţii prosopografice a lui H.-G. Pflaum : *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain. Supplément*, Paris, 1982.

354. C. C. Petolescu, *Administraţia Daciei romane*, RevIst, 39, 1986, 9, p. 880—905. Introducere privind evoluţia structurilor politico-administrative ale Daciei romane; în continuare, prosopografia Daciei : *legati Augusti pro praetore* (ai Daciei traiane ; ai Daciei Superior ; ai celor trei Dacii) şi procuratori imperiali ai celor trei provincii.

355—356. Organizarea Daciei romane

355. Idem, *Organisation und Verwaltung des römischen Dazien*, în Nachrichten und Berichte (Universität Passau), Sonderheft 1, 1986, p. 35—39.

356. Idem, *Reorganizarea Daciei sub Marcus Aurelius*, StCl, 24, 1986, p. 131—138. O variantă a acestui articol, cu o serie de puncte de vedere noi : *Die Reorganisierung Dakiens unter Marcus Aurelius*, Germania, 65, 1987, 1, p, 123—134.

357—358. Armata romană

357. J. Fitz, *Les épithètes honoriphiques* Antoniniana *à l'époque sévérienne*, StCl, 24, 1986, p. 139—142.

În studiul citat, J. Fitz, autorul unei binecunoscute lucrări privind titlurile onorifice ale unităţilor militare romane *(Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*, Budapesta-Bonn, 1983 ; dare de seamă : C. C. Petolescu, Dacia, N. S., 29, 1985, p. 184—185), afirmă următoarele :

,,Sur la majorité des inscriptions antérieures à l'an 211, l'épithète *Antoniniana* fut gravée ultérieurement, soit entre deux lignes, soit en effaçant le texte qui suit le nom de la formation, soit encore en l'ajoutant à la fin de l'inscription. C'est l'addition équivoque qui a rendu discutable la datation de quelques monuments de pierre parvenus jusqu'à nous. Ces monuments nous permettent de considérer que les épithètes honorifiques d'*Antoniniana* furent accordées, pour la première fois, par Caracalla en l'an 212" (StCl, 24, 1986, p. 139).

În ceea ce privește Dacia, J. Fitz arată că acest epitet a fost în două cazuri gravat ulterior; vezi în această problemă și notele noastre din SCIVA, 38, 1987, 2, p. 181—182.

358 (=308). I. I. Russu, *Ala milliaria în armata Daciei Porolissensis*, ActaMP, 9, 1985, p. 137—141 (în seria precedentă a acestei cronici, titlul publicației a fost omis din neatenție).

359—363. Varia epigraphica

359. D. Protase, ,,*Decebalus per Scorilo" în lumina vechilor și noilor interpretări*, Thraco-Dacica, 7, 1986, p. 146—153. Rezumat al discuțiilor privind caracterul (dacic sau latin) al acestei inscripții.

360. I. I. Russu, *Restituiri epigrafice*, AIIA Cluj-Napoca, 26, 1983—1984 (apariție 1986), p. 523—529.

Pentru moment ne reține atenția partea I, *Inscripții romane ,,din Potaissa" aduse din ... Italia*, p. 524—527. Notele critice se referă la I. Piso, *Epigraphica (XI)*, Potaissa, II, 1980, p. 127—130, nr. 5—7, unde erau reluate, cu unele ameliorări de lectură, trei inscripții fragmentare (acum în muzeul din Cluj-Napoca): nr. 5, placă votivă publicată de R. Münsterberg — J. Oehler, JÖAI V Bbl. 99 (descoperită în 1901 la Potaissa); nr. 6, fragment de placă de marmură (0,23×0,13×0,02 m), CIL, III, 927; nr. 7, mic fragment de marmură (0,10×0,085×0,035 m), CIL, III, 929. După Th. Mommsen, inscripțiile CIL, III, 922, 927, 928, 929 ar proveni de la Potaissa (acceptat de I. Piso, *loc.cit.*, p. 129, nota 124).

Dar I. I. Russu, *loc.cit.*, p. 524—527, arată că inscripțiile CIL, III, 927 și 929, precum și 922, 928, 7817 au fost publicate și de Carol Torma, AEM, IV, 1880, p. 138—139, unde se afirmă că aceste piese provin în realitate din Italia, de unde au fost aduse (după anul 1821) de un colecționar transilvănean, L. Góró. Notele lui Torma (care ignora, și el, că aceste piese au fost inserate de Mommsen în CIL) au scăpat atenției lui A. v. Domaszewski (vezi CIL, III, Suppl. p. 1382) și lui I. Piso. Așadar, inscripțiile în cauză trebuie excluse din patrimoniul epigrafic al Daciei.

361. Paul Abrudan, Mircea Stoia, *Documente inedite privind călătoria lui Theodor Mommsen în Transilvania pentru studierea inscripțiilor romane din Dacia*, Sargetia, 16—17, 1982—1983 (apariție 1986), p. 241—249.

362. L. Moretti, *Su alcune iscrizioni greche di Histria*, StCl, 24, 1986, p. 71—75; observații asupra cîtorva inscripții din volumul publicat de D. M. Pippidi, ISM, I (vezi încă recenziile semnate de L. Moretti, in Rev. fil. class., 111, 1983, p. 52—57; G. Mihailov, Linguistique Balcanique, 27, 1984, p. 85—89).

363. Fasciculul pe anul 1983 al publicației L'Année épigraphique (apariție 1986) prezintă sub nr. 789—864 inscripțiile din Dacia, sub nr. 877—881 pe cele din Dobrogea (în antichitate aparținînd provinciei Moesia Inferior). Din eroare însă, trei piese epigrafice de la Barboși-Galați (aparținînd provinciei Moesia Inferior) sînt introduse printre inscripțiile Moesiei Superioare (nr. 868—870).

364—365. Arheologie și epigrafie creștină.

364. Noël Duval, *L'archéologie chrétienne en Roumanie, à propos de deux livres récents de I. Barnea*, RA, 1980, 2, p. 313—340.

Discuție pe marginea cărților lui I. Barnea, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Città del Vaticano, 1977, și *Christian Art in Romania*, I, București, 1979. Paragraful privind inscripțiile (p. 314—320 din articolul lui N. Duval) cuprinde o serie de referiri și la culegerea publicată de Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976. N. Duval exprimă îndoieli în legătură cu caracterul creștin al unor monumente. Pentru cîteva inscripții, propune unele rectificări de lectură; vezi în această privință și Al. Barnea, SCIVA, 37, 1986, 2, p. 134—140 (mai departe, în această, cronică, nr. 400).

365. E. Norocel, *Pagini din istoria veche a creștinismului la români*, Buzău, 1986; culegere de studii, pe baza izvoarelor hagiografice, arheologice și epigrafice.

Inscripţii recent descoperite sau revizuite

A) DACIA

366 (= II, 121). *Tibiscum*. Fragment de diplomă militară *(tabella I)*. Textul comentat amănunţit de C. C. Petolescu. Dacia, N. S., 27, 1983, p. 193—194 (= Sargetia, 16—17, 1982—1983, p. 233—236); vezi şi Margaret M. Roxan, RMD (1985), 122 (= AnnÉp, 1984, 735).

367 (= V, 328). *Tibiscum*. Lespede de calcar (marginea dreaptă ruptă); 0,87×0,75××0,30 m. Inscripţia încadrată de o *tabula ansata*. Muzeul din Caransebeş.

I. Piso, P. Rogozea, ZPE, 58, 1985, p. 211—214, nr. 1, pl. 15 c; cf. I. I. Russu, AIIA Cluj-Napoca, 26, 1983—1984, p. 527—529.

Russu observa că, la sfîrşitul r. 7, rudimentul de literă păstrat este totuşi *T*, propunînd în consecinţă intregirea *t[empl(um)]*.

La p. 528—529, acelaşi epigrafist adăuga: „Prin faptul că cele două importante epigrafe tibiscense [la noi, în seria precedentă a acestei cronici: V, 328—329] au apărut într-o publicaţie exotică mai greu accesibilă cercetătorilor din ţară noastră, ZPE, la Bonn pe Rin, s-a considerat util şi chiar necesar a reproduce cu acest prilej textele recent puse în lumină, spre a le face cunoscute celor interesaţi de istoria organizării militar-politice, cultele şi alte aspecte din viaţa Daciei romane". Atîta doar că inscripţiile sînt transcrise cu o serie de erori; cea mai gravă se întîlneşte în dedicaţia lui Septimius Diomedes, unde în r. 2 lectura (Russu) *pro salute d(ominorum) n(ostrorum)* este în realitate *pro salute DD(ominorum) n[n(ostrorum)]* (vezi CEpR, V, 328).

368. *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. O serie de inscripţii, publicate în seria IV (1984) a acestei cronici, după I. Piso, ZPE, 50, 1983, p. 235 şi urm., au fost reproduse şi în ultimul volum apărut de rapoarte privind cercetările arheologice: H. Daicoviciu, D. Alicu, I. Piso, C. Pop, C. Ilieş, S. Cociş, Materiale şi cercetări arheologice. A XVI-a sesiune anuală de rapoarte (Vaslui, 1982), Bucureşti, 1986, p. 127—134.

369. Cărămizi romane ştampilate, refolosite în cetatea Haţegului.

A. A. Rusu, Sargetia, 16—17, 1982—1983, p. 336.

a) *PR C[OS]*
b) *[A]NT. RV[FI]*

370. *Apulum*. Bloc de calcar. 0,93×0,40 m. Litere înalte de 10 cm; în r. 2, ligatura *N + A*. Se află într-un zid al fostului castru roman, reutilizat de cetatea medievală.
I. Berciu — Al. Popa, Apulum, V, 1964, p. 199, nr. 15, fig. 13; AnnÉp, 1965, 38. Reluat de C. C. Petolescu, Latomus, 45, 1986, 3, p. 636—637.

Felix leg(io) XIII G[em(ina)]
Antoniniana

Legiunea XIII Gemina poartă pînă acum supranumele imperial *Antoniniana* în 14 inscripţii (Jenö Fitz, *Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*, Budapesta-Bonn, 1983, p. 62—64, nr. 219—232), cele mai multe datînd din timpul lui Caracalla; una singură datează din timpul lui Elagabal (deşi în acest caz numele împăratului şi supranumele legiunii nu au fost martelate; J. Fitz, *op.cit.*, nr. 221 = CIL, III, 6161 = ISM, V, 247).

După părerea lui V. Moga (*(Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj-Napoca, 1985, p. 42), *Felix* ar fi numele unui militar din legiunea XIII Gemina. În realitate, este vorba de un epitet precedînd numele legiunii de la Apulum (cf. C. C. Petolescu, Dacia, N. S., 29, 1985, p. 184) şi este pentru prima dată cînd legiunea îşi împodobeşte numele cu el. Despre acest epitet, precedînd numele unei unităţi militare, vezi M. P. Speidel, ZPE, 30, 1978, p. 119—122.

371—384. *Apulum*. 34 de monumente epigrafice, cele mai multe apărute în ultimii ani — unele în cursul unor lucrări edilitare (în Partoş, pe Platoul Romanilor), altele în timpul săpăturilor din necropola romană şi feudală timpurie.

Cl. L. Băluţă, *Monumente epigrafice din Apulum*, Apulum, 23, 1986, p. 119—146.

Dintre acestea, reținem următoarele :

371. P. 120, nr. 1, fig. 1—1 a (foto, desen). Altar de calcar, descoperit în anul 1984, lîngă terasamentul căii ferate. 0,88×0,57 m ; cîmpul inscripției : 0,42×0,40 m. Litere înalte între 4,5—6,5 cm. În posesia unui particular din Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
M(arcus) Naevius
Felicio cum
suis v(otum) s((olvit) l(ibens) m(erito)

372. P. 120—121, nr. 2, fig. 2 (foto, desen). Altar de calcar, descoperit în 1979, în Partoș. 0,63×0,30×0,25 m ; cîmpul inscripției 0,28×0,33 m. Litere înalte de 5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

Deo Silv[a-]
no, C(aius) Iul(ius)
Metro-
bianus
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Dedicantul cunoscut la Apulum (CIL, III, 872, 973, 1028).

373. P. 121—122, nr. 3, fig. 3 (foto, desen). Altar de calcar. 0,40×0,20×0,14 m ; cîmpul inscripției : 0,15×0,12 m. Litere înalte de 2,5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

Silvano
Domest(ico)
. . . .
ex viso

R. 3, conținînd probabil numele dedicantului, este neclar.

374. P. 122—124, nr. 4, fig. 4 (foto, desen). Altar de calcar. 0,90×0,49×0,45 m ; cîmpul inscripției : 0,46×0,375 m. Litere înalte între 1—4 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et Iunoni Regi(nae)
C(aius) Iulius
Iustus,
vet(eranus) leg(ionis) XIII G(eminae)
5 *et C. Iulius*
Octavianus,
filius eius, ex voto

375. P. 124—125, nr. 5, fig. 5 (foto, desen). Altar de calcar descoperit în Partoș. 0,63× ×0,32×0,29 m ; cîmpul inscripției : 0,30 ×0,25 m. Litere înalte de 0,5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)

376. P. 125, nr. 6, fig. 6 (desen). Fus de coloană de calcar (fragment), descoperit în 1950 în Partoș. Î = 1,39, diam. max. = 0,35 m. Litere înalte de 10,5 cm.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
. . . .

377. P. 125—126, nr. 8, fig. 8 (foto, desen). Fragment de altar. 0,27×0,22×0,105 m. Litere înalte de 1,5—2 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

. . . .
. . . . . *VS*
. . . . *VNC*
[*le*]*G XIII G*

378. P. 126, nr. 9, fig. 9 (foto, desen). Fragment de altar. 0,25×0,17×0,10 m. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)]
. . . .

379. P. 128, nr. 13, fig. 13 (foto, desen). Fragment de monument de calcar. 0,24×0,22××0,11 m. Litere inalte de 3 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

I(ovi) O(ptimo) [M(aximo)]
. . . .

380. P. 129—130, nr. 14, fig. 14 (foto, desen). Stelă funerară de calcar, descoperită în 1983 în Partoş. 1,80×0,85×0,24 m. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

Faţa stelei este încadrată de coloane răsucite, formînd în partea superioară un arc în care sînt sculptate busturile defuncţilor; deasupra, elemente simbolice (*genii* funerari; elemente zoomorfe şi florale). Jos, cîmpul inscripţiei, 0,67×0,62 m; litere înalte de 6—8,5 cm.

D(is) M(anibus)
Ulpius A(d)iutor vi-
xit an(nis) LXXX. Ulpi-
a Iaia co(niux) vixit an(nis) L; fi-
li et filias (sic) *parenti-*
bus posierunt be-
ne merentibus

În r. 4, *CO*, litere mult mai mici; r. 5, *FILIAS*, Băluţă interpretează litera finală *s(uis)*; in. r. 5—7, *E* este redat *II*.

381. P. 138, nr. 26, fig. 26 (foto, desen). Fragment de stelă funerară, descoperită în 1983 în cursul cercetărilor din necropolă. 0,80×0,50×0,18 m. Litere înalte de 4—7 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

. . . . *.I*
[. . . . . . *XII*]*I Gem.*
[. . . *vix. a*]*n(nis) LXV*
. . . . *II.ITA*
. . . .
[. . .] *Siro (?) Libe-*
[*ralis, -rti p*]*atrono*
[. . .*fe*]*cerunt bene-*
[*me*]*re(n)ti*

382. P. 139, nr. 27, fig. 27 (foto, desen). Fragment de stelă funerară (cîmpul epigrafic mărginit la dreapta de o coloană răsucită). 0,81×0,43×0,20 m. Litere înalte de 5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

[*D(is)*] *M(anibus)*
[. . . . .]*bus*
[. . . . . .*X*]*III Ge(minae)*
[*vix(it)*] *an(nis)*
[. . .*A*]*el(ius) Ae-*
[. . .]*ERP* (?)

Editorul întregeşte ultimul rînd: [*-lianus frat* sau *pat*]*er p(osuit)*.

383. P. 140, nr. 28, fig. 28 (foto, desen). Fragment de placă de calcar, descoperită în 1982 în cursul cercetării necropolei feudale. 0,59×0,44×0,28 m. Litere înalte de 7,5 cm. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

D(is) [*M(anibus)*]
M(arcus) Aur(elius). . .
. . .*EX M*. . . . . . .
. . . .*EN*. . . . .

Editorul întregeşte în r. 2, după cognomenul defunctului, [*vix(it) an(nis)*. . .]; în r. 3, [*s*]*ex m*[*ensibus*].

384. P. 141, nr. 30, fig. 30 (foto, desen). Sarcofag de calcar. Arca măsoară 2,40× ×1,15×0,90 m: capacul (spart în mai multe bucăţi) 2,60×1,35×0,55 m. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

D(is) M(anibus)
C. Valerius
Dius vix(it)
annos LX

385. *Ampelum*. Cîteva descoperiri aparţinînd epigrafiei minore, rezultate din cercetarea unor cuptoare (1984).

I. T. Lipovan, *Officina ceramistului Caius Iulius Proclus la Ampelum*, AIIA Cluj-Napoca, 26, 1983—1984 (apariţie: 1986), p. 301—310.

a) P. 304, pl. III/8 şi V/1 a—c: în cuptorul nr. 1, între alte materiale, vas întregibil avînd pe gît incizată (înainte de ardere) inscripţia:

C. IVLIVS PRO[. . .] FECIT

precum şi opaiţe cu ştampilele *ATIMETI* şi *FORTIS*.

În cuptorul nr. 2:

b) P. 307, pl. X/4: figurină fragmentară de teracotă; pe faţa superioară a soclului, literele *G.I.P.*

c) *Ibidem*, pl. X/5: figurină reprezentînd pe Priap, avînd incizate înainte de ardere:

G.I.P. FE(cit)

Ibidem: două opaiţe *OCTAVI*.

d) P. 307—308, pl. IX/6—7: „opaiţe de factură locală purtînd ştampila G.I.P.".

Această ştampilă se întîlneşte şi la Cristeşti: N. Gostar, ArhMold, 1, 1961, p. 165, 193, 197 (care credea că provin din centrul ceramic de la Cristeşti). Descoperirile de la Ampelum fac plauzibilă părerea lui I.T. Lipovan că ar fi vorba de un meşter ceramist de la Ampelum.

e) P. 308, pl. X/7. Plăcuţe cu reprezentări mithriace din lut ars. Un fragment poartă pe soclu literele: *G.I.P.*

Din păcate, ilustraţia, de calitate mediocră, nu permite controlarea lecturilor.

Despre cercetările de la Ampelum (săpături de salvare), vezi Al. Popa — V. Moga — R. Ciobanu, Apulum, 23, 1986, p. 107—118; la p. 112 sînt menţionate şi unele din descoperirile epigrafice comunicate de I.T. Lipovan.

386. Cincşor (jud. Braşov). Ştampile tegulare. Muzeul din Braşov.

I. I. Pop, *Atestări recente ale cohortei II Flavia Bessorum la Cincşor*, Cumidava, 12, 1983, 2, p. 43—48.

C(ohors) II F(lavia) B(essorum)

387—388. Ştampile ale legiunii VII Claudia; lecturi revizuite:

C. C. Petolescu, SCIVA, 37, 1986, 1, p. 105—107.

387 (= IDR, II, 102). *Drobeta*. Fragment de cărămidă ştampilată. 0,10×0,08×0,04; litere de 1,2 cm. Muzeul din Drobeta-Turnu Severin.

D. Tudor (SCIV, 16, 1965,1, p. 182, nr. 8; acceptat de noi în IDR, II, 102) propunea: ...*LA II G*... (se considera că ar fi vorba de o ştampilă a alei II Gallorum et Pannoniorum); în realitate, ştampila trebuie răsturnată, iar lectura se face de la dreapta spre stînga (C. C. Petolescu, *loc.cit.*, p. 106, nr. 1):

[Le]g(io) VII C[l(audia)]

Alte ştampile ale acestei legiuni de la Drobeta: IDR, II, 100.

388 a (= AnnÉp, 1981, 719; CEpR, II, 105). Corabia-Celei *(Sucidava)*. Fragment de ţiglă ştampilată descoperită în 1979 în ruinele basilicii romano-bizantine. Muzeul din Corabia.

D. Tudor (SCIVA, 32, 1981, 3, p. 423—424) propunerea: *c(ohors) IIII s(ub) c(ura) Sa[bini]*; editorul considera că ar fi vorba de *cohors IIII* a legiunii V Macedonica. Lectură rectificată de C. C. Petolescu, *loc.cit.*, p. 106, nr. 2, unde se restabileşte textul corect:

[Le]g(io) VII s(ub) c(ura) Ur[saci...

388 b. Corabia-Celei *(Sucidava)*. Cărămidă ștampilată. Muzeul din Corabia. Publicată de D. Tudor, SCIV, 17, 1966, 3, p. 600, nr. 20, cu lectura : *ωISCVS*.

Dar prima literă nu este *omega*, ci, alături de hasta care urmează, numeralul *VII* : ultima literă păstrată nu a fost corect desenată de D. Tudor. Lectura ștampilei a fost restabilită de noi *(loc. cit.*, p. 107, nr. 3) precum urmează :

[*Leg(io)*] *VII s(ub) c(ura) Ur*[*saci*...

Cele două ștampile datează din epoca romană tîrzie (probabil secolul al IV-lea) ; ele găsesc analogii pe ștampile de la Sirmium și Viminacium (CIL, III, 10687 ; M. Bulat, Osjecki Zbornik, 9—10, 1965, p. 14, nr. 32 ; Doina Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei. Legiunea a VII-a Claudia și legiunea a IIII-a Flavia*, Cluj-Napoca, 1983, p. 123, nr. 54, pl. III/13—14).

Dealtfel, legiunea VII Claudia mai este menționată la Sucidava prin ștampile tegulare tîrzii (IGLR, 288 ; recent : Oct. Toropu — C. Tătulea, *Sucidava-Celei*, București, 1987, p. 103).

B) MOESIA INFERIOR

389. Galați-Barboși. Fragment de *mortarium* ștampilat.
S. Sanie, SCIVA, 37, 1986, 1, p. 84—86, fig. 2/4.

SMAR

Pentru analogie, se citează un *mortarium* tarragonez, avînd ștampilele *ISMAR* și *LVCIFER/FEC* ←←← (CIL, II, 4968 ; 4 ; A. Garcia y Bellido, Archivo Español de Arqueologia, 30, 1963, 1—2 (107—108), p. 197—200, fig. 15/1 și 16).

390—397. Independența (jud. Tulcea). În timpul săpăturilor efectuate in cetatea de la Murighiol, în anul 1985, au fost descoperite, între turnurile unei porți, un număr apreciabil de fragmente de momente epigrafice, reutilizate ca material de construcție la fortificația romană tîrzie (sfîrșitul secolului III — începutul secolului VII). Din combinarea fragmentelor epigrafice, au rezultat nouă inscripții, dintre care 8 fac obiectul articolului :

Al. Suceveanu — M. Zahariade, *Un nouveau „vicus" sur le territoire de la Dobroudja romaine*, Dacia, N. S., 30, 1986, p. 109—120.

390. P. 110, nr. 1, fig. 1/1. Altar de calcar ; profilele superior și inferior au fost distruse cu ocazia încastrării blocului în zid. Rupt în două, pe direcția r. 7. 0,96 × 0,525 × 0,26 m ; litere înalte între 3,5—8 cm.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
c(ives) R(omani) c(onsistentes)
vic(o) class(icorum) cu-
ra(m) ag(ente) P(ublio) Pom-
peio mag(istro),
Severo et
Herreniano
co(n)s(ulibus)

Numele celor doi consuli — T. Statilius Severus (G. Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen*, Bonn, 1977, p. 321, 419) și L. Alfidius Herennianus *(ibidem*, p. 101, 311), amîndoi *ordinarii*, indică anul 171 e.n. (vezi și A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 48).

Amplă discuție asupra statutului acestor *cives Romani consistentes vico classicorum*, ca și asupra termenului *vicus classicorum*. Vezi și p. 117 : „Dans notre cas, *vicus classicorum* non plus ne représente un toponyme à proprement parler et nous serons portés à le considerer — troisième hypothèse et peut-être la plus vraisemblable — comme *vicus (canabarum) stationis classis*".

391. P. 110–111, nr. 2, fig. 1/2. Placă de calcar; partea superioară pierdută. 0,70×
×0,62×0,155 m; litere înalte de 6 cm.

[I(ovi) O(ptimo) M(aximo)]
[c(ives) R(omani) c(onsistentes) vic(o)]
classicor[um]
cura(m) agente M(arco)
Papirione St[r]-
atonis magistr(o).
T(itus) Col⟨l⟩umel(l)a d[e]
suo pos⟨s⟩uit

392. P. 111, nr. 3, fig. 1/3. Altar fragmentar de calcar; profilul superior, parțial distrus, poartă două acrotere flancînd un con de pin și suprapune o bandă decorată cu curpen de viță de vie. Partea inferioară a inscripției corodată. 0,78×0,52×0,19 m; litere înalte de 4,5–8 cm.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
c(ives) R(omani) c(onsistentes)
vic(o) [c]lass(icorum) c-
[ura(m) ag(ente) Mar?]cio
[..... mag(istro)]

393. P. 111–112, nr. 4, fig. 1/4. Fragment de altar (?) de calcar; partea dreaptă parțial conservată. 0,33×0,34×0,23 m; litere de 5,5 cm.

[Iovi) O(ptimo) M(aximo)]
[c(ives) R(omani)] c̣(onsistentes)
[vic]ọ clas(sicorum)
[cura(m)] ag(ente) Fl(avio)
[Domit]io ma-
[g(istro)? C]ọmm-
[odo et...] c[o(n)]ṣ(ulibuṣ)

Pentru singurul nume de consul păstrat, autorii se gîndesc la L. Ceionius Commodus, consul pentru prima dată în anul 136 (A. Degrassi, *Fasti*, p. 39).

394. P. 112, nr. 5, fig. 2/5. Altar de calcar; profilele feței scrise au fost distruse cu ocazia încastrării blocului în zid. 1,47 ×0,46×0,29 m; litere înalte de 6–7 cm.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
cives Rom(ani)
consistent(es)
[vic]o classi(corum)
[c]uram ag(ente)
Sos⟨s⟩io
Sos⟨s⟩i ṃ[ag(istro)]

395. P. 112–113, nr. 6, fig. 2/6. Fragment de placă de calcar. 0,285×0,245×0,11 m; litere înalte de 5 cm.

[I(ovi) Optimo) M(aximo)]
[c(ives) R(omani) c(onsistentes)]
vic(o) [class(icorum) cura(m)]
ag(ente) [...mag(istro)]
Victor[ino et]
Seve[ro co(n)s(ulibus)]

Numele consulilor — C. Aufidius Victorinus și Ti. Claudius Severus Proculus (aici gravate în ordine inversă față de cazurile cunoscute; cf. Degrassi, *Fasti*, p. 56) — indică anul 200 e.n.

396. P. 113, nr. 7, fig. 2/7. Fragment de bloc de calcar. 0,30×0,41×0,21 m; litere înalte de 2–5 cm.

Singurul rînd păstrat se citește: *.....]et Lael[iano] co(n)s(ulibus).*

doit être votive et non pas funéraire. A la première ligne, il faut lire *Marini* (avec le même *a*) et non *Murini*, ce qui est beaucoup plus satisfaisant. Cette fois, la croix est brute au revers et devait être scellée dans la maçonnerie, alors que les autres ont deux faces visibles".

Inscripţia de la Lazu atrage atenţia şi lui Al. Barnea, SCIVA, 37, 1986, 2, p. 137—138, care acceptă lectura lui N. Duval şi propune traducerea : „+Dumnezeu şi ale sfîntului Gheorghe, fereşte pe sclavul tău Gheorghe, fiul lui Marinus".

Al. Barnea, ca şi N. Duval, oscilează pentru r. 1 între *D(eu)s* şi *D(ominu)s*. De fapt, ruga lui Gheorghe *(Georgius)*, fiul lui Marinus, cuprinde două vocative : în mod sigur *D(eu)s* (iar nu *D(ominu)s*, deoarece vocativul acestui substantiv ar fi trebuit să fie : *Domine*, doamne !) şi *sancti Georgi* (formă aberantă pentru vocativ ; genitivul nu-şi are sensul), deci : „Dumnezeule şi sfinte Gheorghe, fereşte pe robul tău Gheorghe, fiul lui Marinus".

La 20 de ani obține, la Școala Națională de Limbi Orientale, diploma în limba rusă, apoi, după numai doi ani, în limba chineză. În 1932 devine colaborator „benevol" al Muzeului de etnografie din Trocadero, binecunoscutul *Musée de l'Homme* de mai tîrziu.

Moartea lui Marcel Granet îl face să-și schimbe subiectul inițial, pentru care deja pregătise o teză de doctorat în mitologia siberiană — șamanismul. Trecut sub direcția lui Marcel Mauss, își orientează studiile spre arheologia Pacificului de Nord.

Anii 1935—1937 sînt marcați de primele publicații asupra eschimoșilor și bronzurilor chinezești, iar la 25 de ani îi apare *Civilisation du renne*, în fapt o paralelă a creșterii renului din Europa preistorică și cea din Siberia orientală și America arctică actuală, operă de o rară temeritate pentru timpul respectiv.

În 1936 obține o bursă de studii în Japonia, lucrînd mai ales la Kyoto, dar își petrece o parte din timp și pe o insulă din extremul nord—Ainous — unde face cercetări de etnologie și arheologie comparată, cu referiri speciale asupra artei din Eurasia septentrională.

Războiul nu-l lasă indiferent. Confruntat cu evenimentele acestei perioade, participă la activitatea de rezistență. Primește pentru aceasta Medalia Rezistenței, Crucea de Război și Crucea Legiunii de Onoare în 1945.

În tot acest timp nu a uitat activitatea științifică, acești ani fiind, de asemenea, dedicați studiului. În 1940, André Leroi-Gourhan este primit în Centrul Național al Cercetării Științifice și publică două volume din *Evolution et Techniques*, intitulate *L'Home et la Matière* (în 1943) și *Milieu et Techniques* (în 1945).

Devenit director adjunct la Muzeul Omului din Paris, organizează, pînă în 1950, o serie de săli ale acestei prestigioase instituții de cultură, dovedind din plin spiritul său metodic, grija sa constantă pentru o sistematică și o prezentare didactică.

Dacă în 1945 își susținea teza sa *Archéologie du Pacifique du Nord* pentru obținerea titlului de doctor în litere, în 1954 prezintă la Paris teza de doctorat în știință — *Les traces d'équilibre mécanique du crâne des vertébrés terrestres*. Între timp devenise profesor de etnologie și preistorie la Facultatea de Litere din Lyon.

După război se definesc cu adevărat principalele sale orientări în cercetarea științifică. Alături de vechile preocupări de etnologie și tehnică, se întrevăd primele preocupări legate de arta preistorică. Devin evidente noile concepții ale gîndirii sale novatoare legate de metodele și tehniciile de săpături preistorice, declarînd deschis caracterul lor distructiv de pînă atunci. Primul mare principiu este pentru el săparea prin decapare, lansîndu-se din 1950, fidel acestui crez, în cercetarea unor așezări ce vor rămîne adevărate modele ale genului. Săparea prin decapare însemna pentru André Leroi-Gourhan nu dezgolirea unei stațiuni de un hectar să zicem prin straturi de un centimetru. S-ar risca în acest fel pierderea datelor stratigrafice și ar apare confuzii între etajele de cultură și straturile geologice. În schimb, dezvelirea în carouri, cu martori stratigrafici, înseamnă o exploatare fidelă a situațiilor. O astfel de concepție nouă de săpături arheologice avea să fie aplicată la peșterile Furtius, apoi la peștera Arcy-sur-Cure, avîndu-i colaboratori în această tentativă

pe binecunoscuţii M. Brézillon, N. Chavaillon, R. Humbert, G. Bailloud, pe soţia sa, binecunoscuta palinolog Arlette Leroi-Gourhan etc.

În anul 1956 André Leroi-Gourhan este numit profesor la Sorbona, la catedra de etnologie generală şi preistorie a Facultăţii de Litere din Paris. Pînă în 1958 văd lumina tiparului trei articole extrem de importante asupra artei preistorice : „*La fonction de signes dans les sanctuaires paléolithique*", „*Le symbolisme des grands signes dans l'art pariétal paléolithique*" şi „*Répartition et groupement des animaux dans l'art pariétal paléolithique*", toate parcă pregătind marea sinteză de mai tîrziu *Préhistoire de l'art occidentale*, operă fundamentală, a cărei valoare s-a verificat, rămînînd pînă acum o carte de căpătii pentru oricine doreşte să cunoască sau să se ocupe de arta paleolitică. Cartea aduce suflul unei noi interpretări, lansate de A. Laming-Emperaire. Plecind de la această nouă concepţie, pe baza unei riguroase statistici, a observaţiilor atente şi pertinente, André Leroi-Gourhan oferea ansamblurilor parietale viziunea trecutului, adevărata lor valoare de autentice sanctuare ale omului de Crô-Magnon.

Paralel cu preocupările asupra artei preistorice (publică volumul *Religions de la Préhistoire*), dezvoltă tot mai mult tehnica de săpături, mai ales prin cercetările de la Pincevent, ale căror rezultate vor deveni un model de analiză şi interpretare etnografică a unei aşezări preistorice.

Ansamblul vast al pregătirii şi preocupărilor sale, clarviziunea asupra fenomenului apariţiei şi evoluţiei vieţii pe pămînt, al integrării omului în procesul evoluţiei regnului animal şi desprinderea sa ca fiinţă superioară, vor fi din plin exploatate în *Le Geste et la Parole*, carte în două volume tradusă şi la noi prin grija Editurii Meridiane.

Un moment, desigur foarte important, din viaţa lui André Leroi-Gourhan este numirea sa în 1969 la catedra de preistorie la Collège de France, succedîndu-i celebrului preistorician, abatele Henri Breuil. Aici va funcţiona pînă în 1982, timp în care, prin pregătirea unor generaţii întregi de studenţi, va contribui în mod esenţial la avansarea cercetărilor în domeniul artei preistorice şi la publicarea mai tîrziu a unor importante sinteze, adevărate modele în acest sens, apărute în suplimentul revistei *Gallia Préhistoire*, revistă a cărei activitate este foarte mult legată de numele său.

Pentru André Leroi-Gourhan cercetarea în echipă interdisciplinară a aşezărilor preistorice a rămas un crez pînă la sfîrşitul vieţii, dovedit prin publicaţiile sale, organizarea regulată a seminarilor asupra structurii locuirilor la Laboratorul de Etnologie Preistorică asociat Centrului Naţional al Cercetării Ştiinţifice, pe care l-a dirijat între 1967 şi 1982. Aici a grupat numeroşi cercetători de valoare sub deviza unei concepţii conform căreia arheologul epocii preistorice trebuie să fie interesat de tot ceea ce a dăinuit de la om, rod al activităţii sale materiale, în exploatarea tuturor dovezilor care ar duce la îmbogăţirea imaginii privind gîndirea omului vremurilor trecute.

Strălucitoarea activitate ştiinţifică, marea personalitate şi profundul umanism dovedit de-a lungul unei vieţi intense era normal să fie recunoscute de lumea ştiinţifică la valoarea lor reală. În Franţa, Centrul Naţional al Cercetării Ştiinţifice i-a decernat în 1973 Medalia de aur, iar

Academie des Inscriptions et Belles Lettres l-a primit în rîndurile sale în anul 1980, după ce în 1978 primise „Grand Prix" în arheologie.

În ultimii ani ai vieții, greu handicapat fizic, continuă totuși să anime săpăturile de la Pincevent, să conducă lucrările de doctorat ale multor cercetători francezi și chiar să intre în cîteva peșteri cu pictură rupestră cunoscute sau noi descoperite.

Desigur că aceste repere cronologice, poate chiar lecturarea multora din operele lui André Leroi-Gourhan, nu au putința să ne dezvăluie întrutotul personalitatea și mai ales calitățile sale umane deosebite. Toți cei care l-au cunoscut sînt însă unanimi în a recunoaște în persoana sa o minte enciclopedică, rod al unei inteligențe sclipitoare, acordate perfect cu caracterul unui om simplu și rezervat care, pe măsură ce îl cunoșteai, îți dezvăluia căldura sufletească și umorul plin de substanța vastității domeniilor pe care le aborda cu ușurință în orice discuție. Dar, el nu era niciodată atît de fericit ca pe șantierul său de săpături sau în fața unui panou ornat din peșterile cărora, sub o formă sau alta, le-a închinat întreaga viață cu bucuriile, sacrificiile și renunțările binecunoscute, datorate unei astfel de discipline, atunci cînd i te dăruiești cu toată ființa și puterea de muncă. Cîți dintre noi avem totuși posibilitatea să transformăm atît de dens și vast intențiile și strădaniile noastre, precum a făcut-o André Leroi-Gourhan ? ! . . . De aceea, poate mult timp de acum încolo, ne vom întreba, cu justificată temere și modestie : Cine ai fost, André Leroi-Gourhan ?

MARIN CÂRCIUMARU

Mănucu-Adameşteanu Gh.	Noi descoperiri arheologice la Isaccea	3	285—292
Opreanu Coriolan	vezi Alexandru Diaconescu		
Petolescu Constantin C.	Note epigrafice IX	2	180—183
Roman Petre	Despre istoricul cercetărilor şi stratigrafia unor aşezări din Ostrovul Corbului	4	335—365
Udrescu M. Şt.	Complexul medieval de la Sînnicolaul de Beiuş; date zooarheologice	3	293—295
Udrescu M. Şt.	Studiul resturilor osteologice animale din secolele XIII-XIV descoperite în cetatea Comanei, jud. Braşov	4	389—391

NOTE ARHEOLOGICE

Barnea Ion	Din nou despre Vasile Apokapes	2	194
Iuga Georgeta Maria	O monedă histriană descoperită la Oarţa de Sus, judeţul Maramureş	3	296—297
Muşeţeanu Crişan	O nouă lucernă de la Durostorum	1	77— 78
Oprinescu Adriana	Scurte consideraţii asupra activităţii metalurgice a comunităţilor culturii Coţofeni	2	192—194
Popovici Dragomir	vezi Nicolae Ursulescu		
Ursulescu Nicolae şi Dragomir Popovici	Contribuţii la cunoaşterea ritmului funerar din Bronzul mijlociu în nordul Moldovei	1	72— 76

CRONICA

Mateescu Corneliu N.	Dionisie Pecurariu	2	195—196
Petolescu Constantin C.	Cronica epigrafică a României, VI, 1986	4	393—402

NECROLOG

Cârciumaru Marin	André Leroi-Gourhan	4	403—406

RECENZII

Barnea Ion	Doula Mouriki, *The Mosaics of Nea Moni on Chios*, Atena, 1985.	1	80— 82
Diaconu Petre	Alexandru Andronic, *Iaşii pînă la mijlocul secolului al XVII-lea*, Iaşi, 1986.	3	298—299
Olteanu Ştefan	Iulja L. Sčjapova, *Očerki istorii drevnego steklodelija (po materjalam doliny Nila Bližnego Vostoka i Evropy)*, Moscova, 1983.	2	201—207
Popa Radu	Boško Babić, *Materjalnata kultura na makedonskite sloveni vo svetlinata na arheolokšite istrajuvania vo Prilep*, I, Prilep, 1986	1	79— 80
Popa Radu	Iatrus-Krivina, *Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau*, III, Michael Wendel şi alţii *Die mittelalterlichen Siedlungen*, Berlin, 1986	2	187—201

INDICE 4 407—408

ABREVIERI

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
ActaMP	Acta Musei Porolisensis, Zalău.
AEM	Archaologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Viena.
AIIA Cluj-Napoca	Anuarul Institutului de istorie şi arheologie, Cluj-Napoca.
AnnEp	L'Année épigraphique, Paris.
AO	Arhivele Olteniei, Craiova.
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași — București.
BCMI	Buletinul Comisiunii monumentelor istorice. Bucureşti.
CEpR	Cronica epigrafică a României, SCIVA, București.
CercIst	Cercetări istorice, Iaşi.
CIL	*Corpus inscriptionum latinarum*, Berlin.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti.
IDR	*Inscripţiile Daciei romane*, Bucureşti.
IGLR	*Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, Bucureşti.
ISM	*Inscripţiile din Scythia Minor*, Bucureşti.
JÖAI	Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts, Viena.
KS	Kratkie soobščenija, Moscova.
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MIAChişinău	Materialy i issledovanija po arheologii, Chişinău.
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin.
RA	Revue archéologique, Paris.
RevMuz	Revista muzeelor, Bucureşti.
RMD	Margaret M. Roxana, *Roman Military Diplomas*, Londra.
RMM—MIA	Revista muzeelor și monumentelor — monumente istorice şi de artă, Bucureşti.
SA	Sovetskaja arheologija, Moscova.
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (şi arheologie). Bucureşti.
StCl	Studii clasice, Bucureşti.
ZPE	Zeitschrift fur Papyrologie und Epigraphik, Bonn.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTA PLASTICĂ
— SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE THÉÂTRE — MUSIQUE — CINÉMA
— SÉRIE BEAUX-ARTS
THRACO-DACICA

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" paraît 4 fois par an. Prix d'un abonnement annuel 54 $.
Toute commande de l'étranger sera adressée à ROMPRESFILATELIA, sector import-export presă, P.O. Box 12—201, telex 10 376, Bucureşti, Calea Griviţei 64—66.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79 717 Calea Victoriei 125, Bucureşti, telefon 50 76 80

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

I. BARNEA și colab., *Tropaeum Traiani, I. Cetatea*, 1979, 250 p., 28 lei.
MARIA COJA și PIERRE DUPONT, *Histria, V*, 1979, 168 p., 39 lei.
LIGIA BÂRZU, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, 1979, 111 p., 6 lei.
RADU POPA și MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU, *Mărturii de civilizație medievală românească*, 1979, 163 p., 28 lei.
EMILIA DORUȚIU BOILĂ, *Inscripțiile din Scythia Minor*, V, 1980, 351 p., 35 lei.
C. PREDA, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, 1980, 225 p., 36 lei.
MARIN CÂRCIUMARU, *Mediul geografic în pleistocenul superior și culturile paleolitice din România*, 1980, 268 p., 29 lei.
I. I. RUSSU, *Inscripțiile Daciei romane*, III/2, 1980, 484 p., 34 lei.
V. MIHĂILESCU BÎRLIBA, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, 1980, 312 p., 19,50 lei.
I. I. RUSSU, *Daco-geții în Imperiul roman*, 1970, 116 p., 8,75 lei.
D. BERCIU, *Buridava dacică*, 1981, 289 p., 34 lei.
ALEXANDRU SUCEVEANU, *Histria*, VI, 1982, 236, p., 38 lei.
MIRCEA D. MATEI, EMIL I. EMANDI, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare*, 1982, 195 p., 27 lei.
D. M. PIPPIDI, *Inscripțiile din Scythia Minor*, I, 1984, 544 p., 71 lei.
Studii și cercetări de numismatică, VIII, 1984, 161 p., 21 lei.
MIH I SÂMPETRU, *Tropaeum Traiani, II, Monumentele romane*, 1984, 98 p., 26 lei.
I. T. DRAGOMIR, *Eneoliticul din sud-estul României, Aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, 1984, 184 p., 29 lei.
DAN GH. TEODOR, *Civilizația romană la est de Carpați în secolele V—VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, 1984, 132 p., 14 lei.
GH. BICHIR, *Geto-dacii din Muntenia*, 1984, 188 p., 25 lei.
N. CONSTANTINESCU, *Curtea de Argeș (1200—1400). Asupra începuturilor Țării Românești* 1984, 170 p., 19,5 lei.
Arheologia Moldovei, X, 1984, 135 p., 22,5 lei.
CONSTANTIN PREDA, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprîncenata*, 1986, 200 p., 24,5 lei.
EUGEN COMȘA, *Neoliticul pe teritoriul României. Considerații*, 1987, 198 p., 20 lei.
IORGU STOIAN, *Inscripțiile din Scythia Minor*, II, 1987, 436 p., 60 lei.

RM — ISSN 0039—4009

SCIVA, tomul 38, nr. 4, București, octombrie—decembrie 1987, p. 301—410

I. P. Informația c. 1552

Lei 35